

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Veronika Dembická, DiS.

Práce kurátora pro mládež s dětmi
v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Activity of officers in charge of youth in risk with children
in facilities for institutional and protective education

Poděkování

Za odborné vedení, podnětné připomínky a ochotnou Doc. PhDr. Jaroslavu Kořovi při zpracování této diplomové práce.

Veronika Dembická

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Praha, červen 2011

.....
Veronika Dembická

Anotace

Diplomová práce má za cíl analyzovat činnost kurátorů pro mládež při práci s dětmi, které se z různých příčin dostaly do péče zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy. Práce blíže specifikuje kurátora pro mládež v systému sociálně právní ochrany dětí a klientelu, na kterou je jeho činnost zaměřena. Ve třetí kapitole jsou blíže popsána opatření, která mohou být v zájmu ochrany práv a zájmů dítěte přijata. Následující tři kapitoly jsou věnovány institutu ústavní a ochranné výchovy – z jakých důvodů může být k těmto opatřením přistoupeno, jaké kompetence a povinnosti náleží kurátorům pro mládež a jakým způsobem dochází k ukončení či zrušení přijatých opatření. Samostatná kapitola je věnována tématu sanace rodiny, jakožto procesu podporujícímu fungování rodiny. Na vybraných případech je demonstrováno, jakých konkrétních postupů kurátoři pro mládež v Ústí nad Labem při řešení výchovných problémů dětí využívají.

Klíčová slova

kurátor pro mládež, ústavní výchova, ochranná výchova, útekovost, sanace rodiny, případová konference

Annotation

This thesis aims to analyze the activity of officers in charge of youth in risk with children, which for various reasons were given into the care facility for institutional or protective care. The thesis closely specifies the officers in charge of youth in risk in the social and legal protection of children and the clientele to which its activities are focused. In the third chapter are described steps that may be of interest to protect the rights and interests of the child adopted. The following three chapters are devoted to institute of institutional and protective care - reasons which may be resorted to these measures, what competences and duties belong to the officers in charge of youth in risk and how are the termination or withdrawal of the measure. A separate chapter is devoted to the theme of family preservation, as a process that supports the functioning of the family. In some cases is demonstrated what specific procedures officers in charge of youth in risk in Usti nad Labem in solving educational problems of children benefiting.

Keywords

officers in charge of youth in risk, institutional care, protective care, escapes, family preservation, case conference

OBSAH

ÚVOD	7
1 NÁPLŇ PRÁCE KURÁTORA PRO MLÁDEŽ A JEHO POSTAVENÍ V SYSTÉMU SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ	9
1.1 Kurátor pro mládež jako součást orgánu sociálně právní ochrany dětí	9
1.2 Sociálně právní ochrana dětí	11
1.3 Legislativní úprava.....	12
2 KLIENTELA KURÁTORŮ PRO MLÁDEŽ	14
3 OPATŘENÍ NA OCHRANU DĚTÍ	16
3.1 Doporučení odborných poradenských zařízení, sociálních služeb	16
3.2 Dobrovolné pobyty	18
3.3 Ukládání výchovných opatření	19
3.4 Předběžné opatření	20
4 PODMÍNKY PRO NAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY A ULOŽENÍ OCHRANNÉ VÝCHOVY	24
4.1 Nařízení ústavní výchovy.....	24
4.2 Uložení ochranné výchovy.....	29
4.3 Změna ochranné výchovy v ústavní.....	31
4.4 Postavení nezletilého dítěte.....	32
4.5 Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy	33
5 KOMPETENCE A POVINNOSTI KURÁTORA PRO MLÁDEŽ V PRŮBĚHU INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE	40
5.1 Zajištění nástupu dítěte do zařízení.....	40
5.2 Sledování výkonu ústavní a ochranné výchovy	41
5.2.1 Návštěvy dítěte	41
5.2.2 Návštěvy rodičů	43
5.3 Pobyt dítěte mimo ústav.....	45
5.4 Útěkovost dětí ze zařízení	46
6 UKONČENÍ ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY	50
6.1 Ukončení ústavní a ochranné výchovy zrušením přijatého opatření	51
6.2 Ukončení ústavní a ochranné výchovy zletilostí.....	52
7 SANACE RODINY PO UMÍSTĚNÍ DÍTĚTE DO ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	54
7.1 Legislativní rámec	55
7.2 Případová konference.....	55
7.3 Sanace rodiny po výroku soudu o odebrání dítěte z rodiny	60
7.4 Sanace rodiny po právní moci rozsudku o nařízení ústavní výchovy.....	61
7.5 Sanace rodiny po umístění dítěte do ústavní péče	62

8 PŘÍPADOVÉ STUDIE	64
8.1 Metodologie	64
8.2 Kazuistiky	65
8.2.1 Kazuistika klienta s vážnými problémy v chování, s kriminální zkušeností	66
8.2.2 Kazuistika klienta páchajícího závažnou trestnou činností.....	72
8.2.3 Kazuistika klienta páchajícího majetkovou trestnou činností	79
8.2.4 Kazuistika klientky s výchovnými problémy ve školním prostředí.....	84
8.2.5 Kazuistika klientky s výchovnými problémy v rodině i ve škole	90
8.2.6 Kazuistika klientky svěřené do péče tety	96
ZÁVĚR	102
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	105
SEZNAM TABULEK.....	107
SEZNAM PŘÍLOH.....	108

ÚVOD

Kurátoři pro mládež jsou pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí; médiu a veřejností jsou spolu s kolegy sociálními pracovníky kritizováni za bezcitné odebírání dětí z rodin a jejich umístování do dětských domovů, odkud se děti jen těžko dostávají nazpět do své biologické rodiny. Domnívám se však, že v současné době si žádný sociální pracovník nedovolí odebrat dítě z jeho rodiny bez předchozí intenzivní práce s rodinou, pokud k odebrání dítěte nejsou zvlášť závažné důvody, odůvodňující situaci bezodkladně řešit umístěním dítěte mimo rodinu. Prostřednictvím aktivní práce s rodinou se kurátoři pro mládež snaží dosáhnout úplného odstranění problému v rodině či alespoň snížit jeho nepříjemné důsledky, eliminovat problematické chování dítěte či zmírnit negativní jevy v jeho chování a jednání, aby se předešlo právě umístění dítěte do některého školského zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

Kurátor pro mládež nevěnuje pozornost pouze nezletilému dítěti, ale pracuje s celým rodinným kontextem, to je s rodiči a širší rodinou. Měl by být odborníkem schopným orientovat se v legislativě a umět pomoci a poradit svým klientům, provázet je v situacích, se kterými se doposud nesetkali. Neboť každý člověk je ojedinelý, i při práci s dětmi je třeba individuální přístupu.

Jelikož já sama pracuji jako kurátorka pro mládež, rozhodla jsem se ve své diplomové práci pokračovat v rozkrývání naší různorodé činnosti. V bakalářské práci jsem shrnula kompletní aktivity kurátorů pro mládež a jejich práci s jednotlivými skupinami klientů. Pro diplomovou práci jsem se rozhodla vybrat jeden z velmi důležitých okruhů, a tím je svěřování dětí do náhradní rodinné péče – do ústavní či ochranné výchovy.

Cílem diplomové práce je analyzovat činnost kurátorů pro mládež při práci s dětmi, které se z různých důvodů dostaly do péče zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

Stejně jako bakalářská práce je velmi často používaným zdrojem poznatků studentů, kteří u nás vykonávají praxi, měla by i tato práce podat kompletní obraz o jednom tematickém okruhu, kterému je v oblasti práce s mládeží a rodinou věnována značná pozornost. Snažím se shromáždit kompletní informace k péči o nezletilé děti umístěné do ústavních zařízení z pohledu pracovníka orgánu sociálně právní ochrany dětí.

Na samém počátku práce je blíže specifikována činnost kurátora pro mládež, na jaké klienty se při své práci zaměřuje. Dále jsou popsána opatření k ochraně nezletilých dětí, jež

mohou pomoci předejít odebrání dítěte z rodiny. Následující kapitoly jsou věnovány tématu ústavní a ochranné výchovy, tzn. za jakých podmínek je k těmto opatřením přistupováno, jakou úlohu sehrává kurátor pro mládež v této problematice. Považovala jsem za důležité zaměřit se i na proces sanace rodiny, neboť toto téma je stále více zdůrazňováno při práci s rodinou a já osobně sanaci považuji za velmi významnou pro obnovu narušených funkcí v rodině.

Teoretické poznatky jsem čerpala z pramenů uvedených v seznamu literatury, jednalo se o odborné publikace týkající se práce s rodinou a dětmi. Stěžejním a neopomenutelným zdrojem informací jsou české zákony. Více praktičtějších poznatků a dat je získáváno ze sborníků z konferencí a studií.

Prostřednictvím vybraných kazuistik chci předvést, jaké problémy a situace musí kurátoři pro mládež s rodinou řešit, a nabídnout tak zamyšlení k tomu, zda je ústavní výchova žádoucím opatřením pro ochranu dětí, zda může přispět k řádné výchově dítěte či nikoliv.

Předpokládám, že diplomová práce, a zejména vybrané příběhy z řady našich klientů, bude vhodným zdrojem informací pro spolupracující instituce a pro zájemce o danou problematiku, kteří na ni získají jiný náhled, neboť v praxi se často setkávám s představou zástupců jiných pomáhajících profesí, že odebráním dítěte z rodiny se „jeho“ problém vyřeší.

Podotýkám, že vycházím ze svých zkušeností kurátorky pro mládež v Ústí nad Labem, neboť ne všechny postupy využívané v našem městě musejí být totožné se způsoby práce s klienty na jiných orgánech sociálně právní ochrany dětí.

1 NÁPLŇ PRÁCE KURÁTORA PRO MLÁDEŽ A JEHO POSTAVENÍ V SYSTÉMU SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

V samém úvodu věnuji pozornost bližšímu definování kurátora pro mládež jako jedné z mnoha pomáhajících profesí. Jedná se o pracovníka orgánu sociálně právní ochrany dětí (dále SPOD), jež v systému péče o ohrožení dětí zaujímá specifické postavení.

1.1 Kurátor pro mládež jako součást orgánu sociálně právní ochrany dětí

V dostupné literatuře je kurátor pro mládež vymezen zpravidla pouze výčtem klientů, se kterými pracuje. Doposud se mi nepodařilo seznámit se s publikací, která by se obsáhleji a podrobněji věnovala výkonu této z mého pohledu zajímavé profese.

Matoušek (2003, s. 99) definuje kurátora pro mládež jako „*odborného sociálního pracovníka státní sociální pomoci, který se zabývá dětmi a mladistvými obtížně vychovatelnými, mladistvými pachateli trestné činnosti a jejich rodinami, jimž poskytuje poradenskou a socioterapeutickou pomoc.*“

Náplní činnosti kurátora pro mládež je poskytování sociálně právní ochrany nezletilým dětem, tj. dětem ve věku do 18 let, které vykazují známky asociálního a antisociálního jednání a chování.

Sociálně právní ochranou se podle Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí rozumí ochrana práv dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte (např. zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, práva na vzdělání, ochranu před násilím, zanedbáváním, zneužíváním) a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Základními hledisky při poskytování sociálně právní ochrany dětí jsou zájem, prospěch a blaho dítěte. Sociálně právní ochrana je poskytována bez rozdílu dětem do 18 let věku.

Kurátoři pro mládež v Ústí nad Labem jsou zařazeni do obecního úřadu obce s rozšířenou působností a vykonávají státní správu v rámci přenesené působnosti. V České republice neexistuje doposud jednotný model organizačního začlenění kurátorů pro mládež. Každý obecní úřad s rozšířenou působností má svůj organizační řád. V Ústí nad Labem jsou kurátoři pro mládež pracovníky Magistrátu města Ústí nad Labem, odboru sociálních věcí,

oddělení sociální prevence. V jiných městech je jejich funkce kumulovaná nejčastěji s výkonem „klasické“ sociálně právní ochrany dětí (např. výkon kolizního opatrníka, sledování péče o dítě, problematika domácího násilí v rodině, náhradní rodinná péče) nebo s funkcí sociálního kurátora.

Někdy bývá kurátor pro mládež zaměňován právě za sociálního kurátora. Každý z nich se však věnuje zcela specifické skupině klientů. Základní rozdíl je ve věku klientů – kurátor pro mládež se zaměřuje na osoby nezletilé. Sociální kurátor poskytuje pomoc a podporu zletilým osobám ohroženým sociálním vyloučením, jedná se o občany vracející se z výkonu trestu odnětí svobody, z psychiatrických léčeb, o klienty ukončující po dosažení zletilosti pobyt v zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy (zajišťují tak následnou péči o dřívější klienty kurátorů pro mládež).

Novela Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, která by od roku 2012 měla významně ovlivnit oblast sociálně právní ochrany dětí, se oproti dosavadnímu znění zákona více věnuje definování činnosti kurátora pro mládež. Domnívám se, že doposud výkonu této činnosti nebyla věnována dostatečná pozornost. Na mnoha úřadech je jejich funkce kumulována s činností tradičního sociálního pracovníka a na kurátory není nahlíženo jako na specialisty na zcela specifickou problematiku.

V navrhované novele Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí je sociální kuratela pro mládež vymezena jako *specificky zaměřená činnost, kterou vykonává kurátor pro mládež na úseku sociálně-právní ochrany dětí. Jde o vykonávání souboru specializovaných opatření směřujících k odstranění, zmírnění, zamezení, prohlubování nebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte* (Návrh novely Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

Dále připravovaný návrh novely podrobněji vymezuje kompetence a povinnosti kurátorů pro mládež při péči o děti vyžadující zvýšenou pozornost. Kurátor pro mládež:

- a) *je povinen v nezbytném rozsahu spolupracovat s příslušným střediskem Probační a mediační služby, a to zejména při zjišťování poměrů dítěte pro účely trestního řízení proti mladistvému a při výkonu výchovných opatření uložených mladistvému podle zvláštního právního předpisu; na požádání sděluje této službě v místě své působnosti údaje;*
- b) *působí k tomu, aby byla dítěti zajištěna návazná péče po dosažení jeho zletilosti, zejména při prodloužení ústavní nebo ochranné výchovy, po ukončení ústavní nebo ochranné výchovy nebo po ukončení výkonu opatření odnětí svobody; při zajištění návazné péče je*

kurátor pro mládež povinen spolupracovat zejména s obcemi v samostatné působnosti, s orgány sociálního zabezpečení a s poskytovateli sociálních služeb;

- c) pořádá případové konference k projednání situace dítěte a jeho rodiny;*
- d) poskytuje nebo zprostředkovává sociálně-právní, výchovné, případně psychologické poradenství dětem i rodičům při řešení jejich rodinných, osobních a sociálních problémů a akutních krizových situací;*
- e) využívá individuálních pohovorů, šetření poměrů v rodině, informací obecních úřadů, státních orgánů, škol, školských a zdravotnických zařízení, zaměstnavatele apod.;*
- f) podává podněty nebo návrhy soudu na výchovná opatření podle zákona o rodině u dětí s výchovnými problémy a sleduje účinnost přijatých opatření;*
- g) navštěvuje děti s uloženou ochrannou výchovou a děti s nařízenou ústavní výchovou z důvodu závažných výchovných problémů;*
- h) analyzuje situaci v oblasti sociálně-patologických jevů u dětí a mládeže a navrhuje preventivní opatření;*
- i) pomáhá nezletilým a mladistvým propuštěným z ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a mladistvým propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody, s cílem působit k obnovení narušených sociálních vztahů dítěte, začlenění dítěte do jeho rodinného a sociálního prostředí a k zamezení opakování protiprávní činnosti dítěte;*
- j) spolupracuje zejména s orgány obce, školami, zdravotnickými a školskými zařízeními, orgány sociálního zabezpečení, krajskými pobočkami Úřadu práce, soudy, orgány činnými v trestním řízení, Probační a mediační službou, pověřenými osobami a poskytovateli sociálních služeb (Návrh novely Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).“*

1.2 Sociálně právní ochrana dětí

Při poskytování sociální právní ochrany dětem jsou využívány zejména tyto principy:

- Předním hlediskem při poskytování sociálně právní ochrany dětí je **nejlepší zájem, prospěch a blaho dítěte.**
- Sociálně právní ochrana se **poskytuje všem dětem** bez rozdílu, tzn. bez jakékoliv diskriminace, bezplatně a je poskytována všem nezletilým dětem mladším 18 let.
- **Stát je odpovědný za ochranu dětí** před tělesným nebo duševním násilím, za ochranu jejich zdravého fyzického, psychického a mravního vývoje. Tímto však stát nenahrazuje

plnění povinností a odpovědnost rodičů, ani nezasahuje do jejich rodičovské zodpovědnosti, nejsou-li práva nebo vývoj dítěte ohroženy.

- Orgány sociálně právní ochrany by měly **působit preventivně** na rodinné vztahy, jsou-li zasaženy tak, že přichází v úvahu působení veřejné moci. K tomuto využívají opatření sociálně právní ochrany, jež jsou hierarchicky uspořádána ve vnitřně provázaný celek, umožňující volbu nástrojů podle konkrétní situace, v níž se dítě nachází, a podle intenzity ohrožení.
- Důraz je kladen také na ochranu dětí před sociálně patologickými jevy (tj. prevence rizikového vývoje dětí a minimalizace důsledků působení sociálně patogenních vlivů).
- Děti dočasně či trvale zbavené svého rodinného prostředí mají právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem v podobě některé z forem náhradní výchovy.
- Při volbě řešení je nutno brát potřebný ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.
- **V případě osvojení dítěte do ciziny** je nezbytné respektovat **princip subsidiarity**, tj. považovat osvojení dítěte do ciziny za náhradní způsob péče o dítě teprve tehdy, jestliže dítě nemůže být předáno do výchovy v rodině osvojitele nebo o ně nemůže být pečováno jiným vhodným způsobem v zemi jeho původu.
- Cílem sociálně právní ochrany dětí je též **sanace rodin** (Sociálně-právní ochrana dětí – obecný úvod).

1.3 Legislativní úprava

Kurátoři pro mládež jsou specifickou skupinou pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí a ke své práci potřebují značnou míru právních vědomostí nad rámec znalosti základní legislativní úpravy.

Stěžejními právními předpisy upravující výkon sociálně právní ochrany dětí jsou:

- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů;
- Zákon č. 64/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Potřebná je orientace i v dalších právních předpisech upravujících pozici kurátora pro mládež například v průběhu trestního nebo přestupkového řízení. Jedná se o:

- Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů;

- Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů;
- Zákon č.109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů;
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů;
- Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů;
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů;
- Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů;
- Směrnice Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. j.: 21 - 42246/2002 ze dne 29. října 2002, kterou se mění Instrukce MPSV č. j. 21-12242/2000 ze dne 15. března 2000 (upravující vedení spisové dokumentace).

Neméně důležitá jsou i ustanovení dalších právních dokumentů, kterými jsou Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod a Úmluva o právech dítěte. Nutností je také orientace v zákonech souvisejících s poskytováním sociálních dávek, má-li být klientům poskytováno ucelené poradenství.

Úplný přehled souvisejících právních předpisů je dostupný na internetových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí ČR¹.

Při výkonu své činnosti kurátoři pro mládež v rámci sociálně právní ochrany dětí přebírají celou řadu kompetencí k tomu, aby hájili nejlepší zájem a blaho dítěte, pomohli rodině zachovat její funkčnost do té míry, aby nedošlo k ohrožení vývoje dětí, které v rodině žijí. Jsou-li některé funkce rodiny ohroženy, přijímají kurátoři určitá opatření vedoucí k sanaci rodiny. K tomuto mají možnost obracet se na další organizace (státní i nestátní), na druhou stranu i tyto instituce mohou od kurátorů pro mládež vyžadovat součinnost.

¹ <http://www.mpsv.cz/cs/7264>

2 KLIENTE LA KURÁTORŮ PRO MLÁDEŽ

Obecně lze říci, že kurátoři pro mládež se orientují na problematickou či obtížně vychovatelnou mládež, na děti mající opakované či vážné poruchy chování.

Dle Zákona o sociálně právní ochraně dětí (Zákon č. 359/1999 Sb.) se kurátoři pro mládež zaměřují na děti, které:

- vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že **zanedbávají povinnou školní docházku (děti na druhém stupni povinné školní docházky);**
- nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, živí se prostitucí;
- **požívají alkohol nebo návykové látky (děti na druhém stupni povinné školní docházky a děti do 18 let);**
- **spáchaly trestný čin**, nebo, jde-li o děti mladší 15 let, spáchaly čin, který by byl jinak trestným činem, opakovaně nebo soustavně **páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití;**
- se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte nebo děti, které mají opakované závažné výchovné problémy ve škole (děti na druhém stupni povinné školní docházky a děti do 18 let);

pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.

Kurátoři pro mládež v Ústí nad Labem rozdělují klientelu pro své potřeby tímto způsobem:

- a) Děti zanedbávající školní docházku s důrazem na nezletilé s povinnou školní docházkou. V evidenci kurátorů jsou tedy jak žáci základních škol, tak studenti středních škol, přičemž větší důraz je kladen na plnění povinné školní docházky. Kurátoři v Ústí nad Labem pracují s dětmi na druhém stupni základní školy či základní školy praktické, neboť záškoláctví na prvním stupni zde spadá do evidence sociálních pracovníků na oddělení sociálně právní ochrany dětí.
- b) Mladiství ve věku 15 – 18 let, kteří se dopustili přestupku nebo trestného činu (v případě mladistvých nazýván proviněním).

- c) Nezletilí ve věku do 15 let, kteří se dopustili přestupku nebo trestného činu (v případě dětí mladších 15 let nazýván činem jinak trestným).
- d) Děti, u nichž se objevují závažné výchovné problémy, nejčastěji děti dopouštějící se útěků od rodičů či jiných osob odpovědných za výchovu, děti s agresivními projevy chování vůči sobě i svému okolí, děti nerespektující své rodiče a jiné autority, děti zneužívající omamné a psychotropní látky, provozující prostituci. V této skupině zpravidla děti na druhém stupni povinné školní docházky spadají do evidence kurátorů pro mládež, děti na prvním stupni školní docházky náleží do evidence sociálních pracovníků oddělení sociálně-právní ochrany dětí (Pospíšilová, 2008, s. 8-9).

Rozdělení klientů na děti nezletilé a mladistvé vychází ze Zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Mládež je souhrnným pojmenováním pro dvě věkové kategorie – děti mladší 15 let a mladiství. Rozlišující hranicí je věková hranice trestní odpovědnosti za protiprávní jednání - osoby mladistvé jsou trestně zodpovědné, osoby nezletilé nikoliv.

U mnoha klientů se jednotlivé problémy kumulují. Například děti experimentující s návykovými látkami bývají často v péči kurátorů rovněž z důvodu protiprávního jednání, neboť finanční prostředky pro zakoupení drog získávají právě trestnou činností; u dětí řešených pro neomluvené absence škola upozorňuje rovněž na problematické chování vůči spolužákům či pedagogům.

Kurátoři pro mládež se zabírají maladaptivním chováním jedinců, které je v naší společnosti nežádoucí až nepřijatelné, mládeží nerespektující běžné sociální normy. Jedná se o rozsáhlou problematiku a pracovník musí být vybaven určitým množstvím znalostí, dovedností a také zkušeností, aby dokázal reagovat na každý případ individuálně. Zpravidla stojí na počátku dlouhodobější práce s celou rodinou.

3 OPATŘENÍ NA OCHRANU DĚTÍ

Klienti se do péče kurátora pro mládež dostávají nejčastěji na základě oznámení či podnětu:

- a) školy - hlášení záškoláctví, problémového chování;
- b) Policie České republiky, městské policie - oznámení o protiprávním jednání nezletilého, oznámení o pohřešování dítěte, vyrozumění o požití omamné nebo psychotropní látky osobou nezletilou;
- c) rodičů či příbuzných, kteří se sami rozhodli obrátit se s žádostí o pomoc při řešení problémové situace na sociální odbor.

V menší míře se na kurátory obracejí nezletilé děti, které mají zákonné právo obrátit se na orgán SPOD, a to i bez vědomí rodičů či osob odpovědných za jejich výchovu. V minimálním počtu případů na nevhodné chování dítěte či patologii v rodině při výchově dítěte upozorní občané.

Po navázání kontaktu s rodinou, kdy jsou s rodiči a nezletilým hledány příčiny problémové situace, je zjištěna osobní a rodinná anamnéza dítěte, kurátor zvažuje, zda jsou důvody pro setrvání dítěte v jeho evidenci. Pokud shledá, že se jednalo o ojedinělé vybočení z jinak řádného způsobu života dítěte, je spolupráce po provedení výchovného pohovoru ukončena.

3.1 Doporučení odborných poradenských zařízení, sociálních služeb

Je-li třeba s ohledem na řešenou problematiku na nezletilého i dále působit, je s rodinou domlouvána pravidelná spolupráce. V případech, kdy řešení problému překračuje svou intenzitou či rozsahem odborné schopnosti kurátora, je rodině doporučováno využití služeb odborných poradenských zařízení či jsou nabízeny sociální služby poskytované neziskovými organizacemi.

Odmítne-li rodič doporučovanou službu a dál není schopný výchovu dítěte korigovat vlastními silami, může kurátor v zájmu nezletilého dítěte ve správním řízení uložit rodiči povinnost využít pomoci odborného zařízení.

V našem městě lze využít celkem rozsáhlé sítě sociálních služeb, kolegové z jiných (zejména sousedních) okresů si stěžují na jejich nedostatek, postrádají služby státních i

nestátních organizací. Domnívám se, že pro každého klienta lze vybrat vyhovující službu či program. V následující tabulce uvádím nejčastěji doporučovaná zařízení vzhledem k řešené problematice.

Protiprávní jednání	Probační a mediační služba ČR Sdružení pro probaci a mediaci v justici o.s. Spirála – Centrum krizové intervence
Rodinné vztahy	Poradna pro mezilidské vztahy o.s. Spirála – Centrum krizové intervence Poradna pro ženy a dívky
Volnočasové aktivity Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	Dobrovolnické centrum YMCA - Orion Dům dětí a mládeže Člověk v tísni
Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi	Člověk v tísni Dobrovolnické centrum Poradna pro občanství, občanská a lidská práva
Poruchy chování Poruchy učení	Středisko výchovné péče Pedagogicko psychologická poradna Informační a poradenské centrum Reliéf (White Light I.) Sdružení pro probaci a mediaci v justici
Užívání omamných a psychotropních látek	Drug Out Club White Light I.

Zdroj: Metodické materiály Magistrátu města Ústí nad Labem, oddělení sociální prevence.

Tabulka č. 1: Přehled spolupracujících institucí.

Vyjma výše uvedených institucí mají kurátoři pro mládež velmi dobře navázanou spolupráci s místními pedopsychiatry, celkem dostatečný výběr je i v oblasti psychologických služeb. Mimo naše město lze využívat služeb dalších středisek výchovné péče – Slaný, Praha,

Liberec, Most. Pro nezletilé uživatele drog jsou zajišťovány pobyty na detoxikačním oddělení pro děti a dorost při Nemocnici Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze.

Domnívám se, že někdy se kurátoři snaží vyřešit s rodinou všechny problémy, ale je třeba si uvědomit, že přestože většina z nás splňuje odborné vzdělání, nemůžeme být experty na tak rozsáhlou problematiku.

3.2 Dobrovolné pobyty

Dobrovolné preventivně výchovné pobyty (nebo internátní dobrovolné pobyty) ve střediscích výchovné péče a v diagnostických ústavech jsou doporučovány klientům, kde je riziko vzniku asociálního vývoje chování či byl již diagnostikován a je zde perspektiva podání podnětu k nařízení ústavní výchovy, ale prozatím nejsou pro podání takové návrhu dostatečné důvody, příp. rodiče volí pobyt jejich dítěte ve středisku výchovné péče jako vhodnější variantu než podání návrhu na nařízení ústavní výchovy.

Podmínky pro přijetí dítěte k dobrovolnému pobytu jsou v případě, když:

- 1) v rodině již byla prováděna intervence ze strany orgánu SPOD či jiné instituce;
- 2) rodina se začíná potýkat s problémem, nejedná se o dlouhodobě řešenou problematiku;
- 3) rodiče chtějí spolupracovat a mají zájem o řešení problémů s výchovou dítěte.

Střediska výchovné péče jsou školským zařízením, většina z nich po celé České republice funguje při výchovných nebo diagnostických ústavech. Mládeži s negativními jevy v chování je zde poskytována preventivně výchovná péče. Kapacita v těchto zařízeních je omezená, tudíž ne vždy a ve správný okamžik se podaří klienta na pobyt zařadit. Dalším problémem je nedostatek finančních prostředků rodiny na úhradu pobytu dítěte v zařízení. Pokud je příjem rodiny alespoň částečně zajišťován z dávek ze systému pomoci v hmotné nouzi, je rodičům doporučováno požádat o dávku mimořádné okamžité pomoci a v zájmu dítěte se kurátor snaží jejich žádost podpořit.

Délka takového pobytu je zpravidla osmítýdenní. Dítěti a rodičům (v případě jejich aktivní spolupráce) je poskytována v průběhu pobytu odborná terapeutická péče - klienti procházejí individuálními, skupinovými i rodinnými terapiemi. Děti pokračují v řádné výuce, v odpoledních hodinách a víkendech se věnují zájmovým a sportovním činnostem.

Jak již z názvu vyplývá, jedná se o dobrovolné pobyty, což znamená, že dítě nastupuje na pobyt na základě svého rozhodnutí, po domluvě s rodiči a s jejich souhlasem. Rodiče sepisují s příslušnou institucí písemnou dohodu.

Absolvování dobrovolného pobytu může klientům pomoci naučit se určitému dennímu režimu a respektování pravidel, eliminovat výchovné problémy, pro které bylo dítě na pobyt doporučeno. Pro dosažení maximální efektivity je samozřejmě důležitá spoluúčast rodičů, jinak může dojít pouze k oddálení jejich rozhodnutí umístit dítě do ústavní péče.

3.3 Ukládání výchovných opatření

V rámci výchovné a poradenské činnosti mají kurátoři pro mládež a soudy pravomoc rozhodnout o uložení vhodného výchovného opatření nabízených Zákonem o rodině (Zákon č. 64/1963 Sb.), je-li uložení takového opatření v zájmu řádné výchovy dítěte a jeho všestranného vývoje. Kurátor pro mládež ve správním řízení a soudce v občanskoprávním řízení může:

- a) vhodným způsobem **napomenout** nezletilé dítě, rodiče a osoby, které narušují řádnou výchovu dítěte;
- b) stanovit nad výchovu nezletilého **dohled**, který je fakticky vykonáván orgánem sociálně právní ochrany dětí;
- c) uložit nezletilému **omezení**, jehož smyslem je zabránit působení škodlivých vlivů na jeho výchovu (zejména zákaz návštěv restaurací, diskoték a klubů pro nezletilého nevhodných).

Napomenutí je nejmírnější forma sociálně-preventivního výchovného působení, která se používá, je-li vhodná a lze-li předpokládat, že bude účinná. Dítěti jej lze proto uložit tehdy, jestliže je ve věku, kdy je zřejmé, že obsah a význam napomenutí pochopí a je také schopno ovládat svoje jednání ve smyslu uloženého opatření. Jedná se o jednorázový úkon upozorňující dítě, případně dospělého, na nežádoucí chování (Novotná, Burdová, 2007, s. 46).

Obsahem a smyslem dohledu je pravidelně sledovat podmínky, ve kterých dítě žije a ve kterých je vychováno. V rámci klientely kurátorů pro mládež je dohledu využíváno při opakovaném neplnění povinné školní docházky, toulání mimo domov, neadekvátní chování dítěte vůči rodičům, učitelům, spolužákům, při opakovaném protiprávním jednání.

Kurátor pro mládež následně sleduje dodržování uložených opatření, zejména dohledu. Možnosti uložit nezletilému omezení nebylo z naší strany doposud využito, nedovedu si dost dobře představit provádění kontroly plnění uloženého opatření.

O změně či zrušení uložených opatření rozhoduje orgán, který je uložil. Splní-li uložené opatření svůj účel, může být zrušeno. Jestliže naopak opatření neplní svůj účel a je-li to v zájmu zajištění řádné výchovy nezletilého, může soud přistoupit k uložení přísnějšího opatření.

Nebylo-li přijatým opatřením dosaženo pozitivní změny, může být rozhodováno o návrzích na další opatření ve prospěch ochrany dítěte. Tzn. po napomenutí nezletilého či jeho rodičů následuje zpravidla uložení dohledu nad výchovu nezletilého. Pokud ani toto opatření neplní svůj účel, může být (ze strany soudu) přistoupeno k nařízení **ústavní výchovy**.

Problematické ústavní výchovy je věnována následující kapitola.

3.4 Předběžné opatření

Předběžné opatření je okamžitým zásahem do života rodiny. Je-li kurátorem pro mládež podán návrh na vydání předběžného opatření, soud o něm musí do 24 hodin rozhodnout.

Občanský soudní řád (Zákon č. 99/1963 Sb.) vymezuje obecně okolnosti, kdy se nařídí předběžné opatření. Jedná se o situace, kdy se dítě ocitne bez jakékoliv péče nebo jsou život dítěte nebo jeho příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, dosavadní prostředky nevedly k nápravě a zdravý vývoj dítěte je tak vážně ohrožen, že vyžaduje okamžitou změnu výchovného prostředí. Jedná se především o děti užívající omamné či psychotropní látky, dopouštějící se opakovaných útěků od rodičů, opakovaně se dopouštějících závažné trestné činnosti či o děti s agresivními projevy v chování.

Soud zpravidla návrhu kurátora pro mládež vyhoví na základě předložených důkazů a v usnesení určí zařízení, do jehož péče bude dítě předáno. Klienti kurátorů jsou oproti klientům terénních sociálních pracovníků zpravidla umísťováni do péče dětských diagnostických ústavů či diagnostických ústavů pro mládež; zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc bylo v posledních pěti letech využito pouze ve dvou případech.

Po vydání usnesení soudní vykonavatelé za účasti kurátora jedou do rodiny, kde dítě převezmou, příp. je odebráno ze školy nebo z místa, kde se zrovna nachází (je-li známo). Poté je nutné absolvovat s dítětem lékařskou prohlídku, kdy dětský lékař posoudí, zda je dítě

schopno nástupu do kolektivního zařízení. Problémy mohou nastat tehdy, kdy je zajišťováno dítě experimentující s návykovými látkami. Diagnostické ústavy se brání přijetí těchto dětí a požadují jejich dočasnou hospitalizaci na detoxikačním oddělení.

Po lékařské prohlídce je dítě převezeno do příslušného zařízení. Děti plnící povinnou školní docházku jsou předávány do Dětského diagnostického ústavu Liberec, děti s ukončenou povinnou školní docházkou jsou umisťovány do diagnostických ústavů pro mládež v Praze.

Cestou do zařízení se kurátor snaží udržovat s dítětem komunikaci, objasňuje mu důvody jeho cesty do diagnostického ústavu a obeznámí jej s prostředím, do kterého dítě přijde. Od svého kurátora dítě dále získává informace o průběhu pobytu v ústavu a letáček se všemi důležitými údaji (jaká jsou práva a povinnosti dětí v zařízení, možnost kontaktu s rodinou, kontakt do zařízení, jméno ředitele zařízení a sociální pracovníce, kontaktní údaje do zařízení a na příslušného kurátora - viz Příloha č. I).

Po přijetí dítěte do zařízení by měl kurátor s klientem na místě alespoň krátce setrvat, neboť se dostává do zcela nového a cizího prostředí; podpora a doprovod známé osoby jsou pro dítě důležité. Dítě je seznámeno se sociálním pracovníkem diagnostického ústavu, společně je domlouvána možnost telefonického kontaktování rodičů, kurátor předává veškeré dokumenty týkající se dítěte. Následně si dítě přebírá psycholog nebo etoped. Vyjasňuje dítěti, co ho v zařízení čeká. Snaží se o kontaktování rodičů, aby jim bylo sděleno, že jejich dítě bylo v pořádku přijato do zařízení.

V Dětském diagnostickém ústavu Liberec mají rodiče vyčleněné hodiny pro telefonování svým dětem. Mobilní telefony děti odevzdávají, ale v určenou dobu si je mohou vyzvednout, aby mohli volat svým rodičům. I v dalších zařízeních je samozřejmě kontakt rodičů s dětmi umožněn.

Ochránce práv upozorňuje, že by rodiče po vydání předběžného opatření a jeho realizaci měli být dostatečně poučováni o svých právech a povinnostech vůči dítěti, zejména o právu na kontakt s dítětem (osobní, telefonický, písemný). V rámci svých šetření se setkal s případy, kdy rodiče vůbec nebyli informováni o možnosti převzít si nezletilého na krátkodobý pobyt v jejich domácnosti. Pokud rodiče nemají finanční prostředky na úhradu nákladů spojených s návštěvou dítěte v ústavním zařízení, měl by jim sociální pracovník předat informaci o možnosti podání žádosti o poskytnutí mimořádné dávky v hmotné nouzi, jedná-li se o rodinu sociálně slabou (Rodina a dítě, s. 56).

Kurátoři pro mládež po odebrání dítěte s rodiči aktivně spolupracují, předávají jim kontakty na zařízení spolu s dalšími důležitými informacemi týkající se ústavní péče (viz Příloha č. II). Snaží se je přimět k tomu, aby svému dítěti alespoň psali dopisy a telefonovali, nemají-li finance na cestu do zařízení. Bohužel v případě některých dětí jsou aktivnější pracovníci diagnostického ústavu, kteří se snaží s rodiči zkontaktovat. Nezájem rodičů lze připsat zřejmě i tomu, že děti kurátorů odebraných z rodiny na základě předběžného opatření jsou děti s vážnými negativními projevy v chování, které se odrážely rovněž ve vztahu k rodičům či ostatním členům rodiny nebo vážně narušily rodinné vazby, a rodiče těchto dětí jsou rádi, že se svého dítěte „zbavili“.

Ohledně poskytování mimořádných dávek na náklady spojené s návštěvou dítěte v rodině kurátoři narážejí na odmítavý postoj pracovníků, které dávky do rodin vyplácejí. Jen ve velmi malém počtu případů se podaří dosáhnout vyplacení mimořádné dávky sloužící k tomu, aby se dítě mohlo alespoň na víkend vrátit ke svým rodičům.

Předběžné opatření trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti. Zpravidla je však nutné jeho trvání prodloužit. Novotná a Burdová (2007, s. 135-136) vysvětlují, že pokud *„bylo před uplynutím této doby zahájeno řízení ve věci samé (řízení o nařízení ústavní výchovy), může soud předběžné opatření opakovaně prodloužit vždy o jeden měsíc tak, aby celková doba trvání předběžného opatření nepřesáhla 6 měsíců. Výjimečně je však možné prodloužit dobu trvání předběžného opatření i po uplynutí doby 6 měsíců od jeho vykonatelnosti, pokud se nepodaří z vážných důvodů a objektivních příčin skončit v této době důkazní řízení ve věci samé. Z toho je zřejmé že pobyt dítěte v ústavním zařízení na základě předběžného opatření může trvat i déle než půl roku.“*

Kurátor by měl věnovat pozornost platnosti předběžného opatření a to z toho důvodu, aby se vyvaroval situaci, kdy soud opomene předběžné opatření prodloužit, k čemuž ve výjimečných případech může dojít. Tehdy by neexistoval žádný dokument, na základě kterého by mělo být nezletilé dítě umístěno v zařízení, pobývalo by v něm tedy neoprávněně.

Dojde-li po přijetí okamžitého opatření k odstranění důvodů, pro které bylo předběžné opatření přijato, může být předběžné opatření zrušeno a dítě se vrátí do své rodiny. Jedná se například o situace, kdy si dítě a rodiče uvědomí, že pobyt dítěte mimo jeho přirozené prostředí by mohl značně ovlivnit jeho další život. Děti spolu s rodiči jsou pak více nakloněny spolupráci a respektování základních povinností, jež jsou od nich vyžadovány (např. plnění

povinné školní docházky, nepáchání protiprávního jednání, slušné chování vůči svému okolí). Dítě by však mělo v diagnostickém ústavu setrvat alespoň po takovou dobu, aby mohlo projít diagnostikou, v jejímž závěru je uvedeno, zda by se dítě mělo vrátit do rodiny či zda by mělo setrvat v dětském domově se školou nebo ve výchovném ústavu. S rodiči je v této době nutné aktivně spolupracovat.

Zpočátku této kapitoly jsou uvedena zařízení, s nimiž mohou kurátoři pro mládež při práci se svými klienty komunikovat, jejichž služby mohou být dítěti či rodině nabídnuty a zprostředkovány. Jedná se o celkem pestrou nabídku oproti jiným městům. V praxi lze však narazit na nedostačující kapacitu zařízení či na rušení jednotlivých služeb z důvodu nedostatečných finančních prostředků. Na straně rodiny se často setkávám s nezájmem rodičů či dítěte o spolupráci s nějakou další institucí. Je-li pro klienta vyhledána vhodná služba, ne vždy se klient na domluvenou schůzku dostaví, příp. svou aktivitu ukončí v průběhu spolupráce. Pokud se však klienti zapojí do nějakého programu, může být dosaženo žádoucí změny, klient se postupně učí regulovat své jednání, učí se žádoucími vzorci chování, osvojuje si potřebné sociální znalosti a dovednosti.

Nepodaří-li se klienty motivovat k využití dobrovolných služeb, přichází v úvahu přijetí opatření represivnější povahy, avšak ani tato nemusejí vždy splnit svůj účel.

4 PODMÍNKY PRO NAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY A ULOŽENÍ OCHRANNÉ VÝCHOVY

Považuji za nutné upozornit na skutečnost, že Česká republika zaujímá přední příčky v počtu dětí umístěných do institucionální péče, což významně zatěžuje i státní rozpočet, neboť je to opatření ekonomicky neefektivní – náklady na jedno dítě v ústavu činí cca. 280 000 Kč ročně². Kritice naší institucionální péče nepřispívá ani její roztržičnost mezi tři ministerstva (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR a Ministerstvo zdravotnictví ČR). Řada odborníků volá po profesionalizaci pěstounské péče, která má dle výzkumů na řádný vývoj dítěte mnohem větší vliv než institucionální péče. Z pohledu kurátora pro mládež se však domnívám, že naši klienti by nebyly vhodnými klienty pro pěstounské rodiny. Zde se nabízí spíše prostor pro vytváření specializovaných pracovišť či výchovných zařízení schopných eliminovat nežádoucí patologické prvky v chování našich klientů, jako je tomu např. v některých výchovných ústavech, které mají specializované oddělení pro klienty užívající návykové látky.

Velmi pozitivně vnímám informaci ředitelky Dětského diagnostického ústavu Liberec PhDr. Boženy Lányové, že se v České republice celkově umisťuje méně dětí do těchto zařízení. V posledních letech bylo do Dětského diagnostického ústavu Liberec umístěno 260 až 270 dětí ročně, v předcházejícím období jich bylo okolo 350. O to více je tedy kladen důraz na možnost dobrovolných pobytů. Rovněž roste počet dětí navracejících se do původní rodiny, neboť se pracovníkům orgánu SPOD daří rodinu provázet a podporovat³.

4.1 Nařízení ústavní výchovy

V Zákoně o rodině (Zákon č. 64/1963 Sb.) nalezneme vymezení důvodů nařízení ústavní výchovy. Soud může nařídit ústavní výchovu (nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc), jestliže:

- je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě;
- jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit.

² *Péče o děti odebírané z biologické rodiny: Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 3.* Brno: Liga lidských práv, 2007. 11 s.

³ Porada ředitelů ústavních zařízení a pracovníků orgánů sociálně právní ochrany dětí Ústeckého a Libereckého kraje konaná dne 5. května 2011 v Chrastavě.

Je-li to v zájmu nezletilého dítěte nutné, může soud nařídit ústavní výchovu (nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc) i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela (Zákon č. 64/1963 Sb., o rodině).

Podáním podnětu k nařízení ústavní výchovy předchází snaha kurátora pro mládež výchovně působit na rodiče i dítě. Kde je potřeba poskytnout rodině jinou odbornou pomoc, jsou doporučovány služby odborných poradenských zařízení. Zvažována je také možnost náhradní rodinné péče, zejména péče prarodičů či jiných příbuzných, kteří by byli ochotni a schopni výchovu dítěte zajistit. Pokud však ostatní možnosti pomoci rodině selžou a výchova dítěte je vážně narušena nebo vážně ohrožena, je nutné k podání podnětu k soudu přistoupit.

Před samotným soudním jednáním každý kurátor uspořádá kolokvium, kde spolu s ostatními kolegy konzultuje vhodnost nařízení ústavní výchovy (obdobně i před podáním návrhu na nařízení předběžného opatření, je-li k tomu dostatečný časový prostor). Je zde tedy ještě příležitost pro hledání dalších možností práce s rodinou a ústavní výchova nemusí být při samotném soudním jednání podpořena.

Před nařízením ústavní výchovy existuje možnost svěřit dítě do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Možnosti umístit dítě do Klokánku, zařízení Fondu ohrožených dětí, využili kurátoři pro mládež v případě dvou klientů. Tuto formu náhradní rodinné péče nepovažují v případě klientů kurátorů pro mládež za zcela vhodnou a správnou, neboť v praxi jsem se setkala s tím, že pracovníci těchto zařízení nebyli schopni reagovat na děti s problémovým chováním. Zařízení typu Klokánek vidím jako velmi vhodné řešení pro zajištění péče o děti týrané, zneužívané, o děti pocházející ze sociálně slabého a neuspořádaného rodinného prostředí, kterým není zajištěna dostatečná péče ze strany rodičů.

Nejčastější kritéria vedoucí kurátory pro mládež k návrhu ústavní výchovy seřadil Matoušek s Tesařovou (2003, s. 157) následovně:

- protiprávní jednání (přestupky a trestná činnost);
- začínající závislost na drogách, alkoholu, automatech;
- útoky z domova;
- množství výchovných opatření uplatněných před návrhem ústavní výchovy;
- množství důvodů k návrhu na ústavní výchovu, jež u jednotlivého případu připadají v úvahu;
- zahálčivý způsob života;
- nerespektování rodičů;

- sexuální promiskuita;
- členství v závadové partě.

Obvyklými důvody pro umístění dítěte do ústavní péče (tedy bez rozlišení klientů kurátorů pro mládež a sociálních pracovníků) jsou:

- dítě se ocitne bez jakékoliv péče (úmrtí rodičů dítěte, rodiče dítě odložili nebo jej opustili);
- děti psychicky, fyzicky či sexuálně týrané a zneužívané;
- zanedbání péče ze strany rodičů nebo osob odpovědných za výchovu;
- děti s výchovnými problémy, které rodiče nejsou schopni dále řešit;
- děti trpící psychickým či tělesným postižením, kterým rodiče nejsou schopni zajistit potřebnou péči;
- rodiče postižení dlouhodobější fyzickou či duševní nemocí, která jim brání plnit svou rodičovskou zodpovědnost;
- děti rodičů závislých na omamných a psychotropních látkách;
- socioekonomická situace rodiny (zejména chudoba, nevyhovující bytové podmínky).

Poslední z uvedených důvodů bývá důvodem nejčastějším, což dokládá i provedený výzkum Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Bylo zjištěno, že zdaleka nejčastěji byla ústavní výchova ukládána pro neuspokojivou situaci v rodině, nedostatky ve výchovném prostředí a ocitlo-li se dítě bez jakékoliv péče. Ústavní výchova byla ukládána častěji dětem ve věku nad 15 let pro jejich závadové jednání v porovnání s dětmi ve věku 13-15 let, kdy byla ústavní výchova uložena nejméně (Zeman et al., 2009, s. 48).

Ne vždy však znamená, že o dítě vyrůstající v nevyhovujících bytových podmínkách není řádně pečováno ze strany rodičů. Nahlédneme-li do některé ze sociálně vyloučených lokalit v Ústí nad Labem, najdeme zde mnoho bytů, které nenabízejí základní bytový standard, ale řada rodin je zvyklých v takových podmínkách žít dlouhodobě, nemají finanční prostředky k zajištění adekvátního bydlení, ale o své děti projevují zájem.

V tomto směru nám může být inspirací slovenský zákon o rodině, který konkrétně v § 54 uvádí, že za vážné ohrožení nebo vážné narušení výchovy nezletilého dítěte se

nepovažují nedostatečné bytové nebo majetkové poměry rodičů dítěte (Zákon č. 36/2005 Zb., o rodině).

Provedenou analýzou soudních spisů⁴ bylo dále zjištěno, že ve více než polovině případů bylo důvodem pro zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy závadové chování nezletilého. V téměř 60 % bylo řízení zahájeno soudem bez návrhu, avšak převážně na základě předchozího podnětu od orgánu sociálně právní ochrany dětí, příp. po nařízení předběžného opatření.

Jen v 10 % případů bylo soudnímu jednání přítomno dítě; vždy bylo vyslechnuto řádně a přiměřeně k věku a okolnostem. Stanovisko dítěte soud nezjišťoval ve více než 60 % případů. Je pravděpodobné, že při zvažování ústavní výchovy z důvodu nedostatečné péče rodičů a v důsledku neuspokojivé socioekonomické situace rodiny nemá vyjádření dítěte zásadní význam (Zeman et al., 2009, s. 49).

Statistická data ukazují, že se počet dětí v ústavních zařízeních rok od roku zvyšuje. Postup českého státu při odebrání dětí z rodin je kritizován Evropskou komisí i Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj. Rozhodujícími úlohu při umísťování dětí do ústavní výchovy zaujímají soudy, jejichž přístup k dětské problematice je považován za nevyhovující i přes dostatečnou legislativu. Ze strany některých soudců se setkáváme s formálním přístupem. Soudci rozhodují bez vlastní představy o dítěti i o zařízení, kam jej svým rozhodnutím posílají. Tento přístup vede k průtahům a ke zbytečně dlouhému pobytu dítěte v institucionální péči (Gjuričová, 2007, s. 2).

Sledovaný rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Počet podnětů	8	1	0	0	4	4

Zdroj: Statistika oddělení sociální prevence za období 2005 – 2010.

Tabulka č. 2: Počet podnětů na nařízení ústavní výchovy podaných kurátory pro mládež v Ústí nad Labem v letech 2005 – 2010.

⁴ Institut pro kriminologii a sociální prevenci analyzoval soudní spisy se týkající se 94 nezletilých dětí. Ve vzorku se vyskytovalo 36 případů nařízení ústavní výchovy u dítěte ve věku 13-15 let pro jeho závadné chování, 28 případů nařízení ústavní výchovy u dítěte ve věku nad 15 let pro jeho závadné chování, a 30 případů nařízení ústavní výchovy v ostatních případech.

Z uvedených údajů zcela zřetelně vyplývá, že kurátoři v Ústí nad Labem nevyužívají ve větší míře možnosti podat k soudu podnět na nařízení ústavní výchovy. Zpravidla k tomuto opatření přistupují rodiče.

Na základě provedeného rozboru Institutu pro kriminologii a sociální prevenci rozhodovací praxe soudů v oblasti nařizování ústavní výchovy bylo zformulováno několik námětů na možné zkvalitnění současného stavu. Za nejpodstatnější považují následující:

- soudy by se v řízení o nařízení ústavní výchovy měly více věnovat zjišťování názorů a poznatků dotčených dětí (s přihlédnutím k jejich věku a rozumové vyspělosti), a to zejména jejich výslechem při jednání, což je v souladu se zákonem o rodině⁵ a Úmluvou o právech dítěte⁶;
- zprávy orgánů SPOD, využívané jako podklady pro rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy, by jako nezbytnou náležitost mohly obsahovat výslovně údaje o výsledcích šetření k možnosti zajištění výchovy dítěte náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají podle zákona o rodině přednost před ústavní výchovou; v opačném případě by měly soudy v tomto směru vyžadovat doplnění zprávy tak, aby se mohly se svou povinností tuto možnost zkoumat, uloženou citovaným ustanovením, řádně vypořádat v odůvodnění rozhodnutí;
- soudy by v případech nařízení ústavní výchovy měly vždy náležitou pozornost věnovat i souvisejícímu rozhodnutí o stanovení výživného pro dítě rodičům či jiným osobám povinným dítěti výživou, tedy zkoumat jejich schopnosti, možnosti a majetkové poměry a postupovat podle kritérií pro rozhodnutí o výživném stejně důsledně, jako při rozhodování o rozsahu vyživovací povinnosti za jiných okolností, než je umístění dítěte do ústavní výchovy;
- v rámci řízení o nařízení ústavní výchovy (resp. ve věcech péče o nezletilé obecně) by soudy měly pečlivě zkoumat a hodnotit též dosavadní přístup a postoje rodičů a zabývat se otázkou, zda není na místě uvažovat o omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti, popř. o pozastavení jejího výkonu (Zeman et al., 2009, s. 50-51).

⁵ § 47 odst. 2

⁶ čl. 12

V souvislosti s nařízením ústavní výchovy nad nezletilým dítětem musejí soudy vždy rozhodnout o rozsahu vyživovací povinnosti rodičů k dítěti, přičemž zohlední i předpokládanou výši platby dle zvláštního právního předpisu⁷, tzv. ošetřovného.

Okresní soud v Ústí nad Labem se stanovením vyživovací povinností nezabývá.

4.2 Uložení ochranné výchovy

Institut ochranné výchovy nalezneme v Zákoně o soudnictví ve věcech mládeže (Zákon č. 218/2003 Sb.). Smyslem ochranné výchovy je prevence a odstranění nebo alespoň snížení hrozby dalšího porušení zákona, ohrožení osob či majetku, zájmů chráněných zákonem. Jedná se o opatření, které lze dle zákona uložit:

- 1) **osobě mladistvé**, tj. ve věku od 15 do 18 let (v trestním řízení), pokud
 - a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije;
 - b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána;
 - c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy;
 - d) a nepostačuje uložení výchovných opatření;
- 2) **dítěti mladšímu patnácti let** (v občanskoprávním řízení),
 - a) které spáchalo čin, za nějž trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu, a které v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok svého věku a bylo mladší patnácti let;
 - b) odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy (Zákon č. 218/2003 Sb.).

Není-li možné ochrannou výchovu ihned vykonat, nařídí soud pro mládež do doby jejího zahájení dohled probačního úředníka. V případě našich klientů, u kterých soud uložil ochrannou výchovu, byla již v dřívějších řízeních uložena jiná opatření, např. dohled probačního úředníka, a ochranná výchova je chronologicky následujícím opatřením dle Zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

⁷ Zákon č.109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

Pokud před započítím výkonu ochranné výchovy pominou důvody, pro které byla uložena, může soud od jejího výkonu **upustit**. V zájmu mladistvého může být ochranná výchova **prodloužena** do 19. roku věku dítěte, kterému byla uložena. Soud o jejím prodloužení musí rozhodnout do 18. roku věku, neboť dosažením zletilosti ochranná výchova, stejně jako ústavní, zaniká. Ochranná výchova trvá nejdéle do 18 let věku, pokud to vyžaduje její účel. Pokud jsou však splněny podmínky, může být ochranná výchovy **zrušena** (došlo-li ke splnění účelu ochranné výchovy). O možnosti **propuštění** z ochranné výchovy rozhoduje soud pro mládež, v jehož obvodu se ochranná výchova vykonává (Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže).

Výzkumem Institutu pro kriminologii a sociální prevenci bylo zjištěno, že z analyzovaných spisů, kdy byla uložena ochranná výchova⁸, ve více než polovině všech činů jinak trestných bylo protiprávní jednání majetkového charakteru s převahou krádeží. Další nejpočetnější skupinu tvořily trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti s převahou loupeží (bez závažnějších zdravotních následků a materiálních škod). Celkem závažné byly i případy spadající do kategorie mravnostní kriminality, tj. pohlavní zneužívání a znásilnění.

V případě všech šedesáti nezletilých pachatelů byl zjištěn narušený vztah ke škole a negativní vztah ke vzdělání. Ve výchovných ústavech byli tito nezletilí zařazeni do zvláštní školy nebo školy se speciálním programem ve výchovných ústavech. Prospěchově byli velmi slabí, v chování se objevovala neukázněnost, velkým problémem bylo také záškoláctví.

Rozhodnutí soudů o uložení ochranné výchovy předcházela výchovná opatření ze strany orgánů sociálně právní ochrany dětí, uložení ústavní výchovy. Děti, které již byly v institucionální péči na základě rozsudku o nařízení ústavní výchovy (více než polovina), byly výchovnými pracovníky hodnoceny negativně – typické byly útoky ze zařízení a páchaní trestné činnosti v době útěku, neobvyklé nebylo zneužívání omamných a psychotropních látek, kouření, násilné chování vůči spolužákům i pracovníkům, ničení majetku.

Předcházející přijatá opatření se strany orgánu SPOD či soudu nevedla k nápravě, nepřispěla k tomu, aby se nezletilí vyvarovali páchaní dalšího protiprávního jednání. Nezbyvalo tedy nic jiného, než uložit těmto nezletilým ochrannou výchovu, neboť nebylo nalezeno jiné řešení zajišťující řádnou výchovu nezletilých.

⁸ Na základě provedeného dokazování byla soudy pro mládež 60 nezletilým, u nichž bylo prokázáno spáchání činů jinak trestných, vždy uložena fakultativní ochranná výchova (§ 93 odst. 3 zákona o soudnictví ve věcech mládeže)

Obdobně negativně vyznívá i hodnocení mladistvých pachatelů pro potřeby trestního řízení – nezáměrně o cokoliv, arogance, vulgarita, nerespektování autorit, užívání návykových látek, páchaní trestné činnosti na útěku i v zařízení. Relativně pozitivní prognózy se vyskytovaly jen v malé míře (Zeman et al., 2009, s. 121-123).

4.3 Změna ochranné výchovy v ústavní

Byla-li ochranná výchova uložena nezletilému v občanskoprávním řízení, není možná její přeměna na ústavní výchovu. Lze ji však řešit nařízením ústavní výchovy a po nabytí právní moci rozsudku soud může ochrannou výchovu zrušit.

Pokud výchova mladistvého, kterému byla uložena ochranná výchova v trestním řízení, pokročila do té míry, že lze očekávat, že se bude chovat řádným způsobem, avšak doposud nepominuly všechny důvody, pro které byla uložena, může soud ochrannou výchovu přeměnit na výchovu ústavní nebo může mladistvého podmíněně umístit mimo výchovné zařízení, ve kterém ochrannou výchovu vykonává.

Opačně lze postupovat v případě klientů s nařízenou ústavní výchovou, tzn. pokud takový mladistvý či nezletilý narušuje svým chováním a zejména protiprávním jednáním průběh ústavní výchovy, může mu být uložena ochranná výchova.

V Ústí nad Labem mezi klienty kurátorů pro mládež byla v letech 2008 – 2010 ochranná výchova uložena pouze ve třech případech, a to z důvodu opakovaného a rozsáhlého protiprávního jednání (majetková a násilná trestná činnost). Všichni tři klienti nastoupili k výkonu ochranné výchovy do příslušného diagnostického ústavu po nabytí právní moci rozsudku ze své rodiny. U žádného z nich soud nezkoumal, zda by bylo možné od jejího výkonu upustit ještě před započítím.

Dva klienti vykonali ochrannou výchovu do doby zletilosti, u třetího z nich byla z podnětu kurátora pro mládež nařízena ústavní výchova a čeká se na rozhodnutí soudu o zrušení ochranné výchovy, neboť není možný souběh těchto dvou opatření.

Všichni měli během výkonu ochranné výchovy možnost pobývat ve své rodině na základě tzv. dovolenek, jejichž délka a četnost je omezena oproti klientům s nařízenou ústavní výchovou. Nebyly podávány podněty k podmíněnému umístění mimo výchovné zařízení, rovněž nebyly shledány důvody k propuštění z ochranné výchovy. Pouze u nejmladšího z klientů s tímto opatřením by bylo možné o této variantě uvažovat, neboť v průběhu jeho pobytu v ochranné výchově došlo k významnému posunu v jeho chování (nedopouštěl se

útěků, z dovolenek se vracel v řádných termínech, po ukončení povinné školní docházky nastoupil ke studiu na učiliště, nedopouštěl se dalšího protiprávního jednání). Jelikož by však jeho návrat do původní rodiny mohl zcela jistě znamenat návrat k dřívějšímu závadovému způsobu života, bylo přistoupeno k nařízení ústavní výchovy. Matka na jeho výchovu nemá žádný pozitivní vliv, navíc sám mladistvý se do její domácnosti vrátit nechce, chce se vyučit a po dosažení zletilosti (a po prodloužení ústavní výchovy) začít vést samostatný život.

Domnívám se, že není zcela správné, pokud jsou děti s méně závažnými výchovnými problémy, tj. děti s nařízenou ústavní výchovou, a děti s velmi závažnými problémy a s kriminální zkušeností, tj. děti s uloženou ochrannou výchovou, společně vychovávány v jednom zařízení. Ochranná výchova by měla u nezletilých dětí nahrazovat výkon trestu, tudíž je žádoucí, aby byly vychovávány ve zvláštním režimu. V některých zařízeních jsou pro klienty v režimu ochranné výchovy zřízena specializovaná oddělení, v některých zařízeních však toto vůbec nerozlišují, mnohdy pracovníci ani neuvažují o tom, zda byla klientovi uložena ochranná či ústavní výchova.

4.4 Postavení nezletilého dítěte

Opatření navrhovaná k zajištění ochrany práv a oprávněných zájmů dítěte nelze v demokratické společnosti projednávat bez přítomnosti dotčeného dítěte, pokud tomu nebrání vážné překážky. Nezletilé dítě by se mělo mít možnost vyjádřit ke všem skutečnostem, které se ho přímo dotýkají, zejména pokud má být do jeho života zasaženo umístěním do ústavní péče.

V praxi ústeckých kurátorů se děti soudních jednání zúčastňují stále častěji. Pokud si soudce sám nevyžádá od rodičů zajištění účasti dítěte při jednání, nabádáme rodiče k tomu, aby se dostavili i s dítětem, neboť jeho účast považujeme za nutnou. Za prvé z toho důvodu, aby podalo výpověď o tom, jak nazírá na danou situaci, co si myslí o důvodech, jež byly podnětem pro zahájení soudního řízení. Za druhé považují za žádoucí uvědomění si vážnosti celého řízení nezletilým, kdy už se nejedná pouze o nějaké dětské zlobení, ale situace je natolik vážná, že se s ní musí zabývat vyšší instance, než je jen kurátor pro mládež.

Obdobně vnímám názor, že pokud se dítě dopouští společensky nežádoucího chování, může pro něj být osobní přítomnost při soudním jednání a před tak důležitou institucí, kterou je soud, jež je vnímám obvykle jako instituce spojená pouze s „dospělým“ světem,

dostatečným impulsem k vlastní sebereflexi a uvědomění si toho, že svým chováním překročilo určité hranice, že je nejednalo pouze o dětskou neplechu (Zeman et al., 2009, s. 128).

Aby jednání splnilo svůj pedagogický aspekt, měli by být i soudci vybaveni řadou mimoprávních a odborných dovedností, zejména z oblasti sociální pedagogiky a dětské psychologie. Samotné jednání by nemělo mít pouze formální charakter.

Vzpomínám na několik případů, kdy nemuselo dojít k nařízení ústavní výchovy, neboť za dostačující opatření bylo považováno jednání před soudem. Přítomnost dítěte u soudu a jeho výslech považuji za určitý výchovný prostředek, kdy dítě je zde samo za sebe, chápe důležitost takového řízení. Již se za něj nepřimlouvají rodiče, ale dítě musí zaujmout určité stanovisko, zdůvodnit své jednání a navrhnout případně způsob, kterým by bylo možné ústavní výchově předejít.

Jedná-li soud o uložení ochranné výchovy v souvislosti s protiprávním jednáním, zde do řízení vstupuje také státní zastupitelství podávající obžalobu na mladistvého nebo návrh na uložení opatření dítěti mladšímu 15 let. V těchto řízeních je nutné zvažovat i zavinění pachatele (v trestním řízení musí být mladistvý uznán vinným). Závěrečné stanovisko k přijetí vhodného opatření tedy nenavrhuje jen kurátor pro mládež, který byl s nezletilým i jeho rodinou v kontaktu po celou dobu vyšetřování, ale rovněž také státní zástupce. Občas se názory obou účastníků mohou měnit. Kurátor vychází ze znalosti dítěte, jeho chování a rodinného zázemí a prostředí, v němž dítě vyrůstá. Státní zástupce je na straně zákona a hájí zájmy chráněné zákonem. Avšak nemyslím si, že by bylo rozhodnuto o umístění dítěte do institucionální péče, pokud by k tomu nebyly shledány závažné důvody.

4.5 Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

V České republice je institucionální péče již po dlouhá léta roztržštěna mezi tři ministerstva:

- 1) Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR dohlíží na výkon péče o děti v ústavech sociální péče a v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc;
- 2) Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, do jehož resortu patří zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy pro děti a mládež od tří do 18 let (diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy);
- 3) Ministerstvo zdravotnictví ČR dohlízející na zařízení zajišťující ústavní péči dětem od narození do tří let.

Takovéto organizační uspořádání zajisté nese negativní důsledky projevující se zejména v životech nezletilých dětí – sourozenci jsou rozdělováni na základě věku, zdravotního stavu a výchovných problémů, ačkoliv by v zájmu udržení sourozeneckých vazeb měli být sourozenci umístováni společně (Klusová, 2006, s. 45).

Dle Zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, jsou zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy:

- a) diagnostický ústav;
- b) dětský domov;
- c) dětský domov se školou;
- d) výchovný ústav.

Uvedený zákon dále charakterizuje úkoly, které jednotlivá zařízení při péči o nezletilé děti plní.

Diagnostický ústav je zařízením, kam je dítě prvotně umístováno. Na základě výsledků komplexní diagnostiky, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení rozhoduje o umístění dítěte do dalšího zařízení - dětského domova, dětského domova se školou nebo výchovného ústavu.

Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte úkoly:

- a) diagnostické, spočívající ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností;
- b) vzdělávací, v jejichž rámci se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti dítěte přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem;
- c) terapeutické, které prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte;
- d) výchovné a sociální, vztahující se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně dětí; podle potřeby zprostředkovává zdravotní vyšetření dítěte;

- e) organizační, související s umístováním dětí do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem, popřípadě i mimo územní obvod; spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí při přípravě jeho návrhu na nařízení předběžného opatření, které bude vykonáváno v diagnostickém ústavu nebo na návrh diagnostického ústavu v jiném zařízení;
- f) koordinační, směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývajícími se péčí o děti.

Na základě výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření, zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb podle stanovených v zájmu rozvoje osobnosti (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Komplexní zprávy diagnostického ústavu poskytují velmi důkladné informace o dosavadním vývoji dítěte a o jeho perspektivě. Pokud se je podaří vypracovat do doby rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy, mohou sloužit jako jeden z podkladů pro rozhodnutí soudu a stanovisko opatrovníka, tedy zástupce orgánu SPOD. Tyto zprávy zpravidla zahrnují: osobní anamnézu dítěte, psychodiagnostickou zprávu, lékařskou zprávu, hodnocení vychovatele, třídního učitele, výstupní zprávu etopeda, psychologa, sociálního pracovníka, jakož i shrnutí a prognózu dalšího vývoje, včetně doporučení dalšího postupu či přímo programu rozvoje osobnosti dítěte.

Diagnostické ústavy nebo výchovné skupiny diagnostických ústavů jsou členěny podle pohlaví nebo podle věku dítěte.

Nezletilí klienti kurátorů pro mládež v Ústí nad Labem, kteří plní povinnou školní docházku, jsou umístováni do Dětského diagnostického ústavu v Liberci, ve výjimečných případech do náhradního diagnostického ústavu, o kterém rozhodne Dětský diagnostický ústav Liberec.

Klienti, kteří již ukončili povinnou školní docházku a dále studují, pracují nebo jsou nezaměstnaní, jsou umístováni následovně:

- a) dívky – Diagnostický ústav pro mládež v Praze – Hodkovičkách;
- b) chlapci – Diagnostický ústav pro mládež v Praze – Lublaňská ulice.

Matoušek a Kroftová (2003, s. 158) uvádějí, že většina svěřenců diagnostických ústavů pro mládež má vzdělání jen na úrovni 6.-7. třídy základní školy, značný podíl svěřenců je romského původu, v některých zařízeních dokonce více než polovina.

Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Do dětského domova mohou být umísťovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Klienti kurátorů pro mládež jsou po provedené diagnostice až na výjimky umísťováni do dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.

Účelem **dětského domova se školou** je zajišťovat péči o děti

- a) s nařízenou ústavní výchovou;
 - 1. mají-li závažné poruchy chování, nebo
 - 2. které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči, nebo
- b) s uloženou ochrannou výchovou;
- c) jsou-li nezletilými matkami a splňují podmínky stanovené v písmenu a) nebo b), a jejich děti, které nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou, popřípadě jako výchovný ústav nebo výchovná skupina pro děti, které jsou nezletilými matkami, a jejich děti, nebo pro děti, které vyžadují výchovně léčebnou péči. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné

poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou mladší 15 let (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Základní funkce ústavů shrnuje Matoušek (1999, s. 22) následovně:

- **Výchova a resocializace.** Snahou zařízení, v nichž je tato funkce v popředí, je dosažení korektivních změn v osobnosti a způsobech chování. Předpokládá se, že klient odejde za zařízení v jiném stavu, než v jakém do zařízení nastoupil. Výchovná a resocializační funkce ústavu je prioritou např. v zařízeních léčebných, v zařízeních pro rizikovou mládež. Výchova a resocializace jsou nejdůležitějším cílem speciálně pedagogické praxe.
- **Podpora a péče.** Tato funkce je základním posláním v zařízeních nahrazujících nefunkční nebo chybějící rodinu (např. kojenecké ústavy, dětské domovy). Klientům je zde poskytována péče, kterou ve své rodině postrádali a bez níž se nemohou obejít, neboť by v běžných podmínkách mohlo dojít k ohrožení jejich života.
- **Omezení, vyloučení, represe.** Vedle korekce a změny chování je tato úloha v popředí v zařízeních s nedobrovolnými pobyty, jako jsou věznice, psychiatrické léčebny, ústavy zajišťující detenci. Jejich význam spočívá v ochraně společnosti před kriminálními osobami, kam lze zařadit i klienty kurátorů pro mládež.

Zařízení, do jejichž péče jsou svěřováni klienti kurátorů pro mládež v rámci ústavní a ochranné výchovy, jsou nositeli všech uvedených funkcí.

Klusová (2006, s. 44) komparuje českou institucionální péči se zahraničními modely jak z vyspělých západoevropských zemí, tak s podmínkami v Polsku a na Slovensku, zeměmi stejně jako ČR poznamenanými komunistickou minulostí.

Mezi nezřetelnější problémy, které nás vzdalují od systému v uvedených zemích, řadí vysoký podíl dětí umisťovaných do ústavních zařízení a nedostatečnou politickou vůli, která by odstranila nežádoucí stav roztržičnosti na nejvyšší státní úrovni.

K dosažení kvalitního systému péče o ohrožené a opuštěné děti, který by odpovídal standardům vyspělých členských států Evropské unie, doporučuje Klusová (2006, s. 62-64) konkrétní návrhy a kroky:

- svěření agendy jednomu ministerstvu, přičemž jako nejvhodnějším se jeví Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR;

- vytvoření jednotné koncepce a komplexní politiky ve vztahu k dětem (zejména posílit terénní sociální práci a vytvořit širokou nabídku služeb pro rodiny s dětmi);
- dodržovat princip subsidiarity, tzn. poté, co byly vyčerpány všechny pokusy o svěření dítěte do náhradní rodiny, včetně potenciálu široké rodiny, může být dítě umístěno dočasně do ústavní péče;
- respektovat zásadu dočasnosti pobytu v ústavním zařízení, pobyt dítěte by měl být pravidelně revidován a měly by být uvedeny relevantní důvody pro další setrvání dítěte v ústavu;
- povinnost zařízení vytvářet pracovní skupinu nebo multifunkční tým, který by průběžně hodnotil situaci dítěte a hledal další možnou formu péče;
- zřídit institut klíčového pracovníka/vychovatele, ke kterému by dítě mohlo navázat vztah důvěry;
- po umístění dítěte do institucionální péče intenzivně pracovat na sanaci rodiny;
- podporovat zařízení s menší kapacitou klientů;
- vydat standardy kvality péče o děti v ústavních zařízeních;
- zřídit inspektorát sociálních služeb dohlížející na výkon péče v ústavních zařízeních;
- podpora zařízení specializujících se na specifické potřeby dětí;
- klást důraz na psychologickou stránku dítěte, vytvořit více míst pro psychology a terapeuty;
- podporovat neziskové organizace a dobrovolníky.

Doporučených opatření není skutečně málo, na některých z nich začala ministerstva již pracovat. Zajisté se jedná o finančně nákladné kroky a změny, ale předpokládám, že investice by se měla vrátit minimálně v podobě menšího počtu dětí deprivovaných ústavní péčí a dětí odebíraných z biologických rodin.

Ať už je dítě umístěno do institucionální péče rozhodnutím soudu o nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy, vždy se jedná o velmi závažný zásah do života dítěte i celé jeho rodiny. Dítě je vytrženo ze svého přirozeného prostředí a ocitá se na místě, kde se mu mění denní režim, okruh vrstevníků a dospělých osob ovlivňujících jeho výchovu.

Toto výchovné opatření by mělo být přijímáno až v krajním případě, kdy jiná možná opatření nevedla k nápravě výchovných poměrů nebo chování dítěte.

Platná legislativní úprava prozatím nestanovuje konkrétní důvody pro nařízení ústavní výchovy, vymezení důvodů je pojato pouze rámcově, proto je třeba zvažovat každý případ individuálně a zvažovat skutečné dopady rozhodnutí na život dítěte a jeho rodiny.

Vždy by mělo být zjišťováno stanovisko dítěte, kterého se opatření týká, pokud tomu nebrání vážné důvody, např. dítě by utrpělo psychickou újmu nebo by to bylo v rozporu s jeho zájmy.

Klienti kurátorů pro mládež jsou zpravidla umisťováni po provedené diagnostice do dětských domovů se školou a výchovných ústavů. Domnívám se však, že by bylo žádoucí tato zařízení více diferencovat dle důvodů umístění dítěte do ústavní péče, předejít například tomu, aby děti s výchovnými problémy jako je záškoláctví, útěky nebo toulání byly zařazovány do stejných zařízení s klienty, kteří se dopouštějí násilné trestné činnosti či s uživateli návykových látek.

5 KOMPETENCE A POVINNOSTI KURÁTORA PRO MLÁDEŽ V PRŮBĚHU INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE

Umístěním nezletilého dítěte do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy aktivní práce s rodinou nekončí. Naopak, je to období, kdy je nutné pracovat na odstranění nebo alespoň zmírnění příčin, kvůli kterým došlo k odebrání dítěte z rodiny.

Zákon o sociálně právní ochraně dětí ukládá kurátorům pro mládež řadu práv a povinností při sledování výkonu ústavní a ochranné výchovy.

5.1 Zajištění nástupu dítěte do zařízení

Rozhodne-li soud o nařízení ústavní výchovy nad výchovou nezletilého dítěte nebo uloží-li nezletilému ochrannou výchovu, vyčkává kurátor na nabytí právní moci takového rozsudku. Ne vždy nabude rozsudek právní moci po doručení všem účastníkům řízení, rodiče mají patnáctidenní lhůtu pro odvolání, navíc problém s doručením rozsudku rodičům mohou komplikovat neoznačené poštovní schránky nebo nevyzvednutí zásilky. Na straně soudu se naopak vyčkává, až právní moc vyznačí soudce.

Jakmile kurátor zajistí vyznačení právní moci na rozsudek, posílá písemnou žádost do příslušného diagnostického ústavu o přidělení termínu nástupu dítěte do zařízení. O určeném datu nástupu následně vyrozumívá rodiče. Navíc sám diagnostický ústav posílá rodičům výzvu, aby dítě v uvedený den a v určeném čase do zařízení předali spolu s potřebnými dokumenty a potvrzením o zdravotním stavu dítěte.

Kurátor pro mládež vypracovává pro potřeby diagnostických ústavů dotazník o dítěti, osobní list dítěte, zajišťuje školní dokumentaci a s lékařem dojednává zaslání zdravotní dokumentace do zařízení.

Je nutné připravit se i na situace, kdy rodiče z nějakého důvodu nejsou schopni své dítě do zařízení dopravit. V takových případech mají rodiče možnost požádat orgán SPOD o pomoc a kurátor by měl rodičům poskytnout součinnost, případně sám dítě do zařízení předat.

Odmítají-li rodiče pravomocné rozhodnutí soudu a dítě do diagnostického ústavu neodvezou, je orgán SPOD oprávněn podat k soudu, který o nařízení ústavní výchovy rozhodoval, návrh na výkon rozhodnutí. Pokud soud rozhodne o výkonu rozhodnutí, postupuje dále orgán SPOD stejně jako při výkonu předběžného opatření, tzn. spolupracuje se soudními vykonavateli při odebrání dítěte z rodiny.

5.2 Sledování výkonu ústavní a ochranné výchovy

Kurátoři pro mládež mají povinnost pravidelně navštěvovat děti, jimž byla nařízena ústavní výchova či uložena ochranná výchova. Stejná povinnost platí i ve vztahu k rodičům. Kurátoři jsou povinni nejméně jednou za tři měsíce navštívit dítě, kterému byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, a stejně tak jsou povinni nejméně jednou za tři měsíce navštívit rodiče tohoto dítěte. Počátek této lhůty se započítává ode dne umístění dítěte do ústavu.

Je nutné upozornit na povinnost provádět i návštěvy rodičů a jejich dětí umístěných do institucionální péče na základě předběžného opatření; pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí jsou povinni sledovat dodržování práv všech dětí nacházejících se v ústavních zařízeních bez ohledu na právní titul, na jehož základě byly do zařízení umístěny.

5.2.1 Návštěvy dítěte

Smyslem osobních návštěv dítěte v zařízení je především sledovat jeho vývoj, zda nejsou porušována či omezována jeho práva, zda i nadále trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení.

Kurátoři pro mládež v průběhu sledování dětí v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy nikterak nezasahují do odborné péče, která se dítěti v zařízení poskytuje. Je to jen způsob, jakým ověřují, že jsou respektována základní osobní práva dítěte, že nadále trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení (Novotná, Burdová, 2007, s. 133).

Návštěvy probíhají ve většině případů v samotném zařízení, avšak je možné provést i návštěvu dítěte v době jeho pobytu mimo ústav v domácnosti rodičů, pokud je zde dítě doma v době prázdnin. Tehdy lze spojit zákonnou návštěvu rodičů s návštěvou dítěte. Převažovat by však měly návštěvy dětí v zařízení.

Při návštěvě dítěte v zařízení je kurátor pro mládež oprávněn hovořit s dítětem bez přítomnosti dalších osob a má právo nahlížet do spisové dokumentace, která je o dítěti v zařízení vedena.

Prostředí, ve kterých jsou zařízení prováděna, jsou různá. V některých ústavních zařízeních mají určenou návštěvní místnost, kde má kurátor s dítětem soukromí, nikdo je při rozhovoru neruší. Jinde je návštěva prováděna v jídelně či v kanceláři sociálních pracovníků, což není zcela příjemné a vhodné prostředí pro návštěvu dítěte. Ve všech zařízeních, kde jsou naši klienti umístěni, je respektováno oprávnění kurátora pro mládež hovořit s dítětem bez přítomnosti dalších osob. Vyžaduje-li to situace, přibírá kurátor dítě k jednání se sociálními

pracovníky nebo dalšími pracovníky ústavu, aby se spolupodílelo na řešení záležitostí, které se ho týkají.

Ze spisové dokumentace vedené v ústavních zařízeních lze získat především hodnotící zprávy o dítěti. Zpravidla se jedná o složku se všemi dokumenty týkajícími se dítěte, od usnesení o předběžném opatření, přes rozsudky, hodnotící zprávy, osobní doklady až po dovolenky. Ve většině zařízení nám potřebné informace poskytnou jednotliví pracovníci.

Jestliže kurátor při návštěvě zjistí porušení povinností ve vztahu k dítěti ústavním zařízením, má povinnost oznamovat tyto skutečnosti obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností a zřizovateli tohoto ústavního zařízení popřípadě orgánu, který je zřizovateli nadřízen. Zároveň je povinen oznámit zjištěné skutečnosti soudu, který nařídil ústavní výchovu nebo uložil ochrannou výchovu. Tímto není dotčena oznamovací povinnost podle trestního zákoníku, pokud by kurátor zjistil skutečnosti svědčící o spáchání trestního činu. Následně obecní úřad obce s rozšířenou působností, kterému bylo oznámeno porušení povinností, má povinnost sledovat odstranění zjištěných nedostatků a vyvíjet součinnost při přijímání potřebných opatření vedoucích k nápravě (Novotná, Burdová, 2007, s. 143).

Zákonné návštěvy dítěte v zařízení musí kurátor provádět osobně. Nelze využít institutu dožádání a delegovat návštěvy na orgán SPOD, který je k danému zařízení místně příslušný.

Není-li možné provést zákonnou návštěvu v zařízení z důvodu útěku nezletilého, je provedena co nejdříve po jeho zadržení a návratu do zařízení.

Považuji za pochybení kurátora, pokud by neprováděl osobně návštěvy svých klientů. Od doby jejich prvotního seznámení došlo k navázání určitého vztahu, který považuji za důvěrný. Návštěvy kurátoři předem hlásí, aby bylo možné zajistit přítomnost dítěte v zařízení a podle potřeby zajistit i přítomnost kompetentních pracovníků příslušných zařízení (např. sociální pracovník, psycholog, vychovatel, učitel). *„Mnohdy jsou kurátorky jedinou osobou „zvenku“, která dítě v zařízení navštíví, která mu zatelefonuje a která se zajímá o to, jak se mu daří, jak probíhá jeho pobyt v zařízení, zda nemá nějaké problémy. Běžným nepsaným pravidlem je zasílání přání dětem k jejich jmeninám, narozeninám či vánočních přání. Při každé návštěvě je dětem předána alespoň malá pozornost. Ačkoliv děti mají své zákonné zástupce – rodiče, ti se o ně někdy ani nezajímají (Pospíšilová, 2008, s. 39).“*

Z diskuze s pracovníky ústavních zařízení vyplývá, že děti velmi negativně vnímají, pokud za nimi jejich kurátor či sociální pracovník přijíždí pouze z formálních důvodů. Děti zpravidla očekávají nějaká poselství z domova, chtějí slyšet, jak se mají rodiče, co je v jejich

rodině změnilo. Považuji tedy za absurdní, jestliže dítě navštíví zcela jiný pracovník, než který s rodinou pracuje, a to jen z časových důvodů, jelikož má v péči mnoho dětí a návštěvy by zřejmě „nestihl“. Ze své kolegy si dovoluji uvést, že každý navštěvujeme své klienty, jsme si vědomi, že jsme s dítětem navázali určitý důvěrný vztah a pohovor s cizí osobou je pro dítě zcela bezvýznamný. Dětem vozíme i drobné dárky, posíláme jim přání k narozeninám či jmeninám. Vycítí-li dítě opravdový zájem, můžeme očekávat, že se na nás obrátí i s tím, co jej v zařízení trápí, s čím by potřeboval pomoci. Takové informace pracovníci v zařízení nemusejí od klientů vždy obdržet, což může být překážkou k úspěšné práci.

5.2.2 Návštěvy rodičů

Po umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy je samozřejmostí zahájit aktivní spolupráci s rodiči, aby mohlo být dosaženo návratu dítěte do své biologické rodiny. Kurátoři pro mládež musejí navštěvovat rodiče umístěných dětí, nemělo by se však jednat pouze o návštěvy ze zákonných důvodů, ale měli by jim dopomoci zejména uspořádat rodinné poměry umožňující návrat dítěte do rodiny a zaktivizovat je k tomu, aby ke změně došlo nejen na straně dítěte, ale i v rodině, aby byli připraveni na návrat jejich dítěte domů.

„Účelem je také pomoci při řešení životní a sociální situace, včetně hmotné úrovně rodiny, v pomoci při spolupráci s orgány sociálního zabezpečení, úřady práce a dalšími státními a jinými orgány, a za tím účelem také zprostředkovat rodiči pomoc poradenského zařízení (Novotná, Burdová, 2007, s. 136).“

Jestliže některý z rodičů žije mimo místní působnost kurátora pro mládež, tzn. za hranicemi okresu Ústí nad Labem, lze využít institutu dožádání. Tehdy se kurátoři obracejí na kolegy z příslušných úřadů a žádají je o provedení zákonné návštěvy rodičů. V žádosti jsou blíže specifikovány případné otázky, na které by se měl dožádaný úřad při návštěvě rodiče zaměřit.

V praxi někteří rodiče, zpravidla otcové žijící delší dobu bez kontaktu s dítětem, odmítnou provedení návštěvy v jejich domácnosti s tím, že ani nemají zájem o kontakt se svým dítětem, nechtějí vykonávat svou rodičovskou zodpovědnost. Tehdy je nutné učinit o stanovisku rodiče záznam do spisové dokumentace a zajistit i podpis rodiče. Od rodiče je vyžadován i důvod jeho nezájmu (většinou chápou návštěvy kurátora jako zásah do fungování jeho nové rodiny). Následně je rodič poučen, že má možnost se kdykoliv na orgán SPOD obrátit, neboť nebyl tímto zbaven své rodičovské zodpovědnosti.

Realizace návštěv mohou být komplikovanější, když rodiče není možné kontaktovat v jejich domácnosti nebo když se nacházejí v nejrůznějších situacích. Novotná s Burdovou (2007, s. 138-141) na základě častých dotazů pracovníků orgánů SPOD podaly výklad k provádění návštěv rodičů ve specifických situacích. Pro potřeby kurátorů pro mládež vybírám tyto:

- a) rodiče jsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti – návštěvy není nutné vykonávat, neboť rodiče se nemohou ujmout péče o dítě, sociální práce s rodičem však může být smysluplná, pokud bude vyvíjet snahu směřující k navrácení rodičovské zodpovědnosti;
- b) probíhá řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti z důvodu závažného trestného činu spáchaného rodičem na dítěti – návštěvy není nutné provádět, byl-li rodič pravomocně odsouzen za trestný čin spáchaný na jeho dítěti, další postup bude následovat dle výsledku řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti;
- c) probíhá řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti z jiných důvodů než z důvodu spáchaní úmyslného trestného činu proti dítěti – návštěvy by měly probíhat, pokud je rodič výslovně neodmítá;
- d) rodiče dítěte jsou v cizině nebo jsou neznámého pobytu – pobyt rodiče v cizině představuje faktickou překážku, pro kterou není možné návštěvu vykonat, stejně tak je tomu i pokud není známo faktické bydliště dítěte; v těchto situacích je vyvíjena snaha zjišťovat místo pobytu prostřednictvím orgánů vyplácející sociální dávky a Policie ČR;
- e) rodiče jsou ve výkonu vazby – návštěvy je nutné vykonávat a zejména s rodičem řešit možnosti péče o dítě nebo kontaktů s dítětem pro propuštění z vazby; lze využít institutu dožádání, ale z důvodu nepřiměřeného zatížení pracovníků, v jejichž působnosti se vazební věznice nachází, se doporučuje dožádání předem projednat;
- f) rodiče jsou ve výkonu trestu odnětí svobody – je nutné uvažovat o délce trestu a druhu trestného činu, za nějž byl rodič pravomocně odsouzen; byl-li rodič odsouzen k několikaletému trestu, nemohly by pravidelné návštěvy kurátora dosáhnout účelu stanoveného zákonem, je vyloučeno, že by se rodič v dohledné době ujal péče o dítě a aby se podílel na jeho výchově; situaci lze řešit dopisem adresovaným rodiči, kdy jsou rodiči sděleny informace o aktuálních poměrech jeho dítěte; osobní návštěvy rodiče je vhodné vykonávat v době, kdy se blíží konec trestu, s rodiči se třeba projednat uspořádání výchovy dítěte po návratu z vězení, nabídnout mu pomoc se zabezpečením základních

životních podmínek po propuštění z věznice, pokud rodiče o dítě projevuje zájem a neodmítá spolupráci s kurátorem;

- g) rodiče jsou dlouhodobě hospitalizováni v psychiatrické léčebně nebo v jiném zdravotnickém zařízení – možnost návštěv je nutné konzultovat s ošetřujícím lékařem rodiče.

5.3 Pobyť dítěte mimo ústav

Komunikace dítěte s jeho rodinou je umožňována návštěvami rodičů v zařízení, telefonickými hovory či dopisy a návštěvy dítěte v domácnosti rodičů či u jiných příbuzných.

Ředitel výchovného zařízení může povolit dítěti pobyt u rodičů, popř. jiných fyzických osob pouze po předchozím souhlasu orgánu SPOD. Kurátor po přijetí žádosti posuzuje rodinnou a sociální situaci a zjišťuje stanovisko osoby, k níž má jít dítě na pobyt, zda s návštěvou souhlasí.

Ve svém souhlasu musí kurátor uvést jméno a místo bydliště osoby, u které bude dítě pobývat, a přesný termín povoleného pobytu. Ústavní zařízení nesmí povolit pobyt dítěte mimo zařízení u fyzických osob bez souhlasu kurátora.

Má-li dítě pobývat u jiných fyzických osob než rodičů, prarodičů nebo sourozenců, je nutné posoudit jejich bezúhonnost, přičemž o posouzení odborné způsobilosti může kurátor požádat krajský úřad a požádat osobu, u které má dítě pobývat, o výpis z evidence Rejstříku trestů.

Délka pobytu dítěte mimo ústav se liší u dětí umístěných na základě rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy. U dětí s nařízenou ústavní výchovou lze první pobyt mimo ústav povolit na dobu nejdéle 14 dnů, při dalších pobytech lze udělit souhlas i na dobu delší. U dětí s uloženou ochrannou výchovou lze pobyt mimo ústav opakovaně povolit, avšak maximálně na dobu 14 dnů při jednom pobytu. Tuto dobu nelze prodlužovat.

Pobyt dítěte u rodičů nemusí být vždy povolen a to v těch případech, kdy je rodinné prostředí pro dítě nežádoucí. Dle veřejného ochránce práv lze za legitimní případy považovat zejména ty, kdy dítě v rámci předchozích pobytů u rodičů netrávilo čas doma (ačkoliv za této podmínky byl pobyt povolen), nebo páchalo trestnou činností, nevrátilo se včas zpět do zařízení nebo se z předchozí dovolenky vůbec nevrátilo (Rodina a dítě, s. 41).

V některých zařízeních je zákaz pobytu u dítěte používán jako trest, což bylo ombudsmanem kritizováno, neboť porušování vnitřního řádu či neplnění některých povinností není zákonným důvodem pro nepovolení pobytu u rodičů. Tento problém souvisí se systémem bodového hodnocení, jež je v mnoha zařízeních zaveden. Děti se snaží získat kladné body k tomu, aby získaly výhody, příp. mohly odjet na dovolenku k rodičům. Jejich jednání bývá účelové, dodržují režim a pravidla, aby dosáhly svého cíle, přičemž ale nedochází ke zvnitřnění a uznání „dočasně“ respektovaných hodnot. Navíc některé prohřešky mohou být vychovateli hodnoceny vyšším počtem záporných bodů, než kolik jich dítě může získat za bezchybné chování během týden.

Specifickou variantou pobytu dítěte mimo zařízení je přechodné ubytování dítěte mimo zařízení. Tento pobyt povoluje ředitel zařízení u dětí s nařízenou ústavní výchovou, je-li to v zájmu dítěte, po ukončení povinné školní docházky v souvislosti s jeho dalším studiem či pracovním poměrem. V praxi je taková forma pobytu považována za podmíněně propuštění, kdy dítě je propuštěno do dlouhodobější péče rodičů, pokračuje ve studiu nebo se snaží o uplatnění na trhu práce a celá rodina má možnost začít znovu žít jako kompletní rodinný subjekt. Jestliže pobyt dítěte v rodině probíhá bez vážnějších potíží, lze jej považovat i za určitý předstupeň ke zrušení ústavní výchovy.

U klientů s uloženou ochrannou výchovou lze rovněž povolit přechodné ubytování dítěte mimo zařízení, avšak ve zvláště důvodných případech.

O podmíněném umístění mladistvého mimo výchovné zařízení rozhoduje soud pro mládež, v jehož obvodu se ochranná výchova vykonává (na návrh státního zástupce, orgánu sociálně právní ochrany dětí, probačního úředníka, výchovného zařízení, na žádost mladistvého, anebo i bez takového návrhu).

Pokud mladistvý nesplní očekávání a nechová se mimo ústav řádným způsobem života, soud pro mládež podmíněné umístění zruší a mladistvý se musí vrátit zpět do zařízení.

5.4 Útěkost dětí ze zařízení

Častým problémem, kterému kurátoři pro mládež musí čelit, jsou útky dětí ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Nezřídka kdy (a v praxi se tato skutečnost stále potvrzuje) se děti na útěku skrývají ve své rodině, zpravidla přímo u rodičů, příp. se zdržují u svých kamarádů.

Kurátor pro mládež činí veškeré možné kroky k tomu, aby dopomohl návratu dítěte do ústavu. Po formální stránce žádá Policii České republiky o součinnost, předává pro její

potřeby i pravděpodobné místo pobytu dítěte. Snaží se vést rodiče ke spolupráci a k určité odpovědnosti za jejich dítě. Setkávám se s případy, kdy v rámci návštěvy rodičů najdu dítě doma. V takový okamžik řeším dilema, zda volat policii a zasadit tak překážku další zdmárné spolupráci s rodinou, či hrát hru, že se vlastně vůbec nic neděje a že jsem ráda, že se dítě našlo živé a že je o něj postaráno.

Bohužel někdy se ze strany policie potýkám i s velmi laxním přístupem. Třebaže vím, kde se dítě nachází, což se potvrdí osobní návštěvou v rodině nebo takové informace získám z okolí, od jiných klientů, od ostatních příbuzných, policii se nepodaří dítě zadržet třeba i půl roku.

Na druhou stranu se možná nemůžeme policistům divit, pokud mají zkušenost s notorickými útěkáři, jež jsou natolik zběhlí, brání se ústavnímu režimu či touží po rodině tak, že po pár hodinách od návratu do ústavu je po nich znovu vyhlášeno celostátní pátrání.

Gjuričová (2007, s. 5) uvádí, že formálně se k útěkovosti staví i orgán SPOD. Obvyklou praxí je, že ústavy nejeví o návrat problematických dětí zájem a že ani nejsou na jejich přítomnosti v ústavu nebo na zabránění útěkům zainteresovány. Systém financování těchto zařízení nezohledňuje fakt, zda je dítě přítomno v zařízení či nikoliv. Finanční dotace jsou vázány na počet lůžek, bez ohledu na počet skutečně přítomných dětí. Tento způsob financování nijak nepřispívá k motivaci zařízení omezovat útěky konkrétních dětí.

Dovoluji si s tímto stanoviskem nesouhlasit, neboť se domnívám, že se snažíme při zadržení dítěte na útěku maximálně spolupracovat jak s rodinou, tak s policisty a s pracovníky ústavních zařízení. Jsme si vědomi toho, že dítě se tak dostává do situace mnohem horší, než byla před umístěním do zařízení. Je mimo dosah sociálních služeb, své potřeby mnohdy uspokojuje nelegálním způsobem.

Útěkovost dětí z ústavu je dlouhodobě neřešený problém. S diskutabilním řešením této problematiky přicházejí pracovníci Výchovného ústavu Klíčov. Přišli s nápadem nechat tyto děti na svobodě a pokusit se je převychovávat na dálku. V rámci jejich zařízení bylo zřízeno kontaktní oddělení pro klienty dlouhodobě na útěku, se kterými není možné v rámci ústavní výchovy pracovat, neboť se neztotožňují se s pobytem v ústavu.

„Kontaktní oddělení je koncipováno jako nízkoprahové pracoviště, které má za cíl spolupracovat s dětmi s nařízenou ústavní výchovou na útěku, dekriminalizovat jejich aktuální situaci vyplývající z útěku z výchovného ústavu, pomoci stabilizovat jejich životní situaci v otázce základních životních potřeb nutných pro důstojný vývoj dítěte, motivovat k pravidelné

školní docházce či k výkonu pracovní činnosti, a tento progres udržet.“ Službu poskytuje terénní pracovník, který kontroluje, zda děti plní to, na čem se při předchozím kontaktu dohodli. Kontaktní oddělení není zřízeno zcela legálně, ale z mého pohledu postupuje v zájmu dítěte. Snaží se, aby dítě nebylo na útěku, aby mělo šanci zařadit se do života, najít si práci či splácet dluhy (Kontaktní oddělení).

Na základě osobních zkušeností s klienty umístěných v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy popisuje Vanžura (2006, s. 42-44) následující příčiny útěků:

- a) Adaptační šok – šok z nového prostředí, k největšímu počtu útěků dochází právě v tomto období.
- b) Vliv kolektivu – útěky po absolvování adaptační fáze se objevují nejčastěji u klientů problémových, nepřizpůsobivých, negativně nastavených k jakémukoliv snažení, kteří na svoji stranu stáhnou i ostatní, více labilní jedince.
- c) Touha po svobodě – silná touha vrátit se k původnímu způsobu života zvláště u klientů, kteří vedli život bez většího omezování, často se jedná o klienty nepřizpůsobivé, pohybuující se v závadové partě, se zkušenostmi s drogami.
- d) Strach – strach z neznámého, z toho, co se okolo klienta odehrává, strach z kolektivu (vyhrožování, útoky, šikana).
- e) Vliv rodiny – spolupracující rodina dokáže útěky eliminovat. U dlouhodobých útěků bývá dítě skrýváno rodiči, popírají jej i před policií, v důsledku toho na jejich přístup doplatí nejvíce dítě samo, ačkoliv se může zdát, že žije „svobodně“. Zvláštním fenoménem jsou děti, které byly ve své rodině týrané, zneužívané, psychicky deprivované, bez saturace základních potřeb, přesto nedají na své rodiče dopustit a utíkají právě k nim.

Na konferenci Dítě a dospívající na útěku Pilař (2006, s. 67-68) navrhl několik možných řešení problematiky útěků z institucionální péče:

- Pro orgány SPOD by měla být zákonem dána norma, která by stanovila alespoň přibližný počet rodin na jednoho pracovníka a vymezila by, kdy se ještě jedná o smysluplnou práci, do které má význam investovat státní prostředky.
- Nutnost ekonomického spolupodílení se obce na pobytu „svého“ dítěte ve výchovném zařízení – vznikla by tak motivace přemýšlet, zda by nebylo vhodnější investovat do navýšení počtu pracovníků orgánů SPOD, aby se mohli více věnovat přímé práci s rodinou.

- Soudy by měly po určité době přehodnotit aktuálnost svých rozhodnutí o umístění dítěte do institucionální péče.

Aby bylo možné zabránit dětem v útěcích ze zařízení, je nutné se jim individuálně věnovat a podporovat a motivovat rodinu k projevování zájmu o jejich děti. Měla jsem v evidenci klienty, za kterými rodiče vůbec nejezdili na návštěvy, maximálně jim občas zavolali a dítě domů jezdilo na dovolenky, které zajišťovala kurátorka ve spolupráci s rodinou. Rodiče se vůbec nesnažili kontaktovat pracovníky zařízení, aby se informovali, jak se jejich dětem daří, zda nevyžadují nějakou pomoc. Dítě je tak v rozporuplné situaci, kdy ono samo by se mělo snažit o dosažení nějaké změny ve svém chování, ale rodiče pro to nedělají téměř vůbec nic.

Odstrašujícím příkladem z poslední doby je klient, kterého se na útěku podařilo zadržet téměř po půl roce a to díky aktivní spolupráci kurátorky a terénní pracovnice nestátní neziskové organizace pracující s klienty v lokalitě, kde se klient pravděpodobně schovával. Policistům se jej během této dlouhé doby nepodařilo zadržet, až po předání dalších konkrétních poznatků, že klient se zdržuje na jednom místě, kde pomáhá s rekonstrukcí domu, za což mu majitelé platí pervitinem, který on si nitrožilně aplikuje, policie konečně zasáhla a klienta se podařilo zajistit a předat do dětského diagnostického ústavu. Upozorňuji na skutečnost, že se jednalo o dítě plnící ještě povinnou školní docházku a jeho dlouhodobý pobyt kdesi, mimo ústav, byl pro jeho další vývoj velmi ohrožující.

V problematice útekivosti dětí ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy považují za nutnou kooperaci kurátora pro mládež s rodinou, pracovníků zařízení a zástupců Policie České republiky.

6 UKONČENÍ ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY

Pobyt dítěte v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy trvá u různých dětí různě dlouhou dobu. Děti a stejně tak i jejich rodiče se domnívají, že pobyt dítěte v dětském domově či ve výchovném ústavu trvá do 18 let nebo do skončení povinné školní docházky. Ze strany kurátorů je jim však objasňováno, že délka pobytu dítěte mimo rodinu závisí na přístupu dítěte a rodiny. Dojde-li k eliminaci či zmírnění příčin, pro které bylo nutné dítě do zařízení umístit, není důvod odkládat návrat dítěte do rodiny.

Návrat dítěte do původní rodiny není ve všech případech žádoucí. Naši klienti se v zařízení učí určitým pravidlům, režimu, respektování dospělých i vrstevníků, k čemuž ve své rodině nebyly vůbec vedeni nebo rodiče nebyly v tomto směru dostatečně důslední. Rodiče často očekávají, že se jejich dítě v ústavu zcela napraví, odmítají však slyšet, že změnu je nutné nastartovat i v původní rodině. Pokud se dítě vrátí do nezměněného rodinného systému, je zde velké riziko recidivy.

Jako vhodný způsob práce s rodinou se jeví program sanace rodiny po umístění dítěte do institucionální péče. V Ústí nad Labem není tento program přímo nabízen působícími organizacemi, nicméně by se dalo využít sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi či rodinné terapie v krizovém centru Spirála. Pokud rodiče mají zájem o takovou spolupráci, je zde pravděpodobnost brzkého návratu dítěte do rodiny. Samozřejmostí by měla být spolupráce rodičů s pracovníky zařízení, kde je jejich dítě umístěno, tzn. s psychology, etopedy, vychovateli a sociálními pracovníky. V řadě případů však rodiče nikdy své dítě v zařízení nenavštíví a s pracovníky komunikují jen ohledně nutných a formálních záležitostí. Jakousi roli prostředníka zaujímá kurátor, který rodičům předává informace o dítěti a snaží se je přimět ke spolupráci.

Mnohdy je důvodem pro setrvání dítěte v zařízení možnost dokončení vzdělání. Souhlasím s tím, že u některých klientů je pravděpodobnost dokončení vzdělání v rodině zcela nulová, avšak pobyt dítěte v ústavu kvůli vzdělání nepovažuji za prvotní, zvláště když důvody, pro které bylo dítě umístěno do ústavu, pominuly. Pobyt dítěte v zařízení je finančně velmi nákladný a domnívám se, že takové finanční prostředky by mohly být využívány pro podporu stávajících sociálních služeb pro podporu rodin či jejich rozšiřování.

Průměrná délka pobytu dětí v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy je

- v dětských domovech 14,5 roku;
- v dětských domovech se školou 2,4 roku, některé děti jsou v zařízení až 17,4 let;

- ve výchovných ústavech 1,3 roku, v rozpětí od jednoho měsíce až po 13 let (Gjuričová, 2007, s. 4).

6.1 Ukončení ústavní a ochranné výchovy zrušením přijatého opatření

Délku pobytu dítěte v ústavním zařízení neovlivňuje jen klient, jeho rodiče, pracovníci zařízení a kurátor, ale rovněž soudce opatrovnického soudu, neboť soudy mají povinnost nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení ústavní výchovy nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. Podkladem pro takový přezkum jsou:

- a) zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí;
- b) vyjádření dítěte, je-li ho dítě schopné s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost;
- c) stanovisko rodičů dítěte, k jehož vyjádření soud rodiče vyzve.

Soud má tento postup stanoven sice jako povinný, bohužel jsem se v případě našeho místně příslušného soudu s takovou praxí prozatím nesetkala. Možná v případě některých výchovných ústavů a dětských domovů se školou byla soudu poskytnuta zpráva o průběhu ústavní výchovy, nicméně po dobu mého pětiletého působení v pozici kurátora pro mládež jsem nikdy neposkytovala zprávu o průběhu tohoto opatření. Stejně tak ani rodiče nikdy nebyli vyzváni k vyjádření svého stanoviska. Domnívám se, že pokud by byla tato zákonná povinnost dodržována, mohlo by se více dětí navracet do své původní rodiny ještě před dosažením zletilosti. Stejně tak spoluúčast rodičů a nezletilého dítěte shledávám za zcela žádoucí. Mohou nabýt dojmu, že umístění dítěte není opatřením do dosažení zletilosti, jak se mnozí rodiče i děti mylně domnívají, ale mohou délku pobytu dítěte v ústavní péči pozitivně ovlivnit a pracovat na změně výchovného prostředí, čímž má dítě motivaci ke změně svého chování.

Kolegové z orgánů SPOD z jiných měst severočeského regionu shodně potvrzují toto pochybení ze strany soudů. Je jen několik málo měst (např. Most), kde soudce přezkoumává důvodnost pobytu dítěte v ústavním zařízení.

S obdobným, dovoluji si říci laxním, přístupem ze strany soudu se setkávám i v případech klientů, nad jejichž výchovou byl soudem stanoven dohled. Jedná se sice o opatření soudu, prakticky dohled vykonává kurátor pro mládež a soud si vyžaduje zprávy o průběhu výchovného opatření. U mnoha klientů si však soud opomněl zprávu vyžádat. Kurátor pro mládež by měl dle zákona o SPOD poskytovat písemné zprávy na dožádání, tudíž

by poskytnutí zprávy bez žádosti soudu mohlo být (doufám jen ve vyhrocených případech) považováno za porušení zákona.

6.2 Ukončení ústavní a ochranné výchovy zletilostí

Rodinu a dítě je nezbytné na návrat dítěte do rodiny připravit. Zvýšenou pozornost je třeba věnovat i klientům opouštějícím zařízení dosažením zletilosti. Tito klienti najednou získávají volnost, jsou zodpovědní jen sami za sebe, nikdo jim již nemůže do jejich života mluvit. Naši klienti se zpravidla vracejí do své původní rodiny, jsou známy i případy, kdy odcházeli do rodin svých partnerů či partnerek. Několika klientům byla zprostředkována možnost bydlení v domě na půl cesty. S těmito dětmi byla provedena návštěva tohoto zařízení spolu s kurátorem, sociálním kurátorem, příp. i zaměstnanci výchovného ústavu. Měli možnost se předem seznámit s prostředím, do kterého by se přestěhovali, s podmínkami pobytu a nabízenými službami. Ačkoliv se dětem nabízená služba líbila, žádné z nich do domu na půl cesty nenastoupilo, ačkoliv jim byl výchovným ústavem pobyt na tři měsíce dopředu uhrazen a dostali i nejnutnější vybavení do domácnosti. Zdůvodňují si to tím, že klienti dosažením zletilosti získávají vlastní autonomii, osobní svobodu a nechtějí se již podrobovat žádnému režimu, chtějí žít vlastní život dle vlastních pravidel.

Gjuričová (2007, s. 4) v uvedené analýze upozorňuje na skutečnost, že ze zkoumaného počtu dětí navracejících se do svých původních rodin, tzn. do zátěžového prostředí a nesmírně problémového, se 62 % z nich dopustilo trestné činnosti, z toho 41 % dětí se protiprávního jednání dopustilo poprvé až po svém návratu z institucionální péče. Vyvozuje tedy závěr, že po dobu umístění dítěte, s rodinou nikdo nepracoval, nesnažil se o její resocializaci a napravení sociálních problémů, které byly důvodem pro umístění dítěte mimo rodinu.

Na druhou stranu je nutné upozornit na skutečnost, že příčinou selhání může být i neschopnost adaptace dítěte na běžný život, děti nejsou připravené do života, jsou nezralé. Děti jsou ze zařízení zvyklé na režim, který ze dne na den najednou ztrácí.

Dle statistických údajů vedených kurátory pro mládež v Ústí nad Labem ukončilo pobyt v ústavní péči v roce 2008 celkem 11 dětí, přičemž pouze jeden klient se navrátil ještě před ukončením ústavní výchovy do původní rodiny, ostatních deset klientů opustilo ústav po dosažení zletilosti. V roce 2009 se do rodiny zrušením opatření vrátili dva klienti, dalších 12 po dosažení zletilosti. V dalším roce se podařilo do rodiny vrátit pět dětí, po dosažení zletilosti ukončilo pobyt v ústavu osm dětí. Na základě těchto údajů se domnívám, že narůstá

snaha kurátorů ve spolupráci s rodinou o návrat dítěte do své rodiny, aniž by muselo v ústavu setrvat až do zletilosti.

Pozornost je nutné věnovat i přípravě rodiny na navrácení dítěte do jejich péče, neboť stejně jako je velkým zásahem do života dítěte i rodičů umístění dítěte do ústavní péče, je stejně tak jeho návrat důležitým mezníkem, jež jistě ovlivní fungování rodiny jako celku. Rodina by měla být na změnu stavu připravována dlouhodoběji, k čemuž mohou přispět krátkodobé či dlouhodobé pobyty dítěte v rodině. Důležitá je i následná péče o dítě vracejícího se do prostředí, ze kterého muselo být vyčleněno, často se jedná o rizikové prostředí, dítě musí čelit jeho nástrahám. Někteří klienti bohužel změnu prostředí neustojí a vracejí se opět k patologickému způsobu života, což je i cesta k návratu do ústavní péče.

Chceme-li, aby se dítě integrovalo do společnosti po ukončení pobytu v ústavu, ať už z důvodu zletilosti či zrušení opatření, považuji za nutné rozšířit síť služeb poskytujících pomoc a podporu těmto klientům. Kurátoři v Ústí nad Labem spolupracují s domy na půl cesty v Děčíně, Litoměřicích a v Mostě a se sociální kurátorkou, která získává informace o dítěti šest měsíců před dosažením zletilosti a zároveň dochází k osobnímu seznámení v rámci společné návštěvy dítěte v zařízení.

Velký nedostatek shledávám v nemožnosti získat bydlení. Město nedisponuje bytovým fondem, pokud klient získá bydlení na ubytovně, je to téměř totožné s návratem do jeho rodiny, kterou se nepodařilo resocializovat. Navíc bydlení na místních ubytovnách je na nízké úrovni.

7 SANACE RODINY PO UMÍSTĚNÍ DÍTĚTE DO ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

V českém prostředí sociální práce byla **sanace rodiny** definována Oldřichem Matouškem (2003, s. 196): „*Sanace rodiny/podpora rodiny jsou postupy podporující fungování rodiny, které jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, příp. kvůli tomu, že je sám někým z rodiny ohrožen. V současnosti v západních zemích převažuje názor promítající se i do praxe sociální práce, že sanace rodiny by měla být metodou první volby u většiny případů, kdy je sociální služba kontaktována kvůli výskytu domácího násilí. Sanace rodiny však má mnohem širší pole působnosti, například jako postup doplňující léčbu závislosti u dospělých lidí. Práce s rodinou může mít formu podpory od zaškoleného dobrovolníka, terapie poskytované profesionálem celé rodině nebo někomu z rodiny v domácím či jiném prostředí, služby poskytované rodinám (např. docházka dětí do specializovaných denních center, přípravné vzdělávání dětí před vstupem do školy, docházka do mateřských a rodinných center).*“

Bechyňová (2008, s. 18) blíže specifikuje oblast práce s rodinou a vymezuje sanaci rodiny jako soubor opatření sociálně právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešené nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu. Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.

Účelem sanace rodiny je předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k tomu, aby byla rodina zachována jako kompaktní celek. Jedná o aktivity vedoucí k odvrácení odebrání dítěte mimo rodinu, k realizaci kontaktů dítěte s rodinou v průběhu umístění nebo k zabezpečení návratu dítěte zpět domů. Neoddělitelným elementem sanace rodiny jsou činnosti podporující udržitelnost kvalitativních změn v rodině dítěte po jeho návratu z ústavních zařízení (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 18).

Základními znaky sanace rodiny jsou:

- multidisciplinární tým sanace rodiny, který má jasného koordinátora;
- členem multidisciplinárního týmu je vždy pracovník sociálně právní ochrany dětí, pracovník centra pro sanaci rodiny, pracovník zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo

pro děti vyžadující okamžitou pomoc, je-li dítě aktuálně umístěno mimo rodinu, a další odborníci pracující s dítětem nebo celou rodinou (např. psycholog, učitel, speciální pedagog, dětský lékař, soudce);

- není-li v dosahu centrum pro sanaci rodiny, je sanace pro zbylé zúčastněné odborníky všestranně náročnější, ale lze ji při zachování multidisciplinarity realizovat;
- role a úkoly každého člena týmu jsou známy všem zúčastněným; tým pracuje podle předem domluvených pravidel;
- pravidla jsou známá i rodině a všichni zúčastnění s nimi souhlasí a dodržují je, pokud nedojde k výraznému zhoršení situace dítěte a nutnosti zásahu pracovníka sociálně-právní ochrany dětí;
- rodiče a dítě vědí, že jsou zařazeni do programu sanace rodiny, podíleli se na sestavení sanačního plánu a souhlasí s ním (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 18).

7.1 Legislativní rámec

V prozatímní právní úpravě v oblasti SPOD lze sanaci rodiny spojovat s ustanovení § 12 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, který dává kurátorům pro mládež:

- 1) kompetenci uložit rodičům povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení, pokud rodiče dítěti doposud nezajistili odbornou pomoc, ačkoliv je zřejmé, že dítěte takovou pomoc potřebuje;
- 2) povinnost poskytnout rodičům pomoc po umístění jejich dítěte do zařízení pro výkon ústavní/ochranné výchovy nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (např. Fond ohrožených dětí Klokánek); touto pomocí se rozumí uspořádání poměrů tak, aby se dítě mohlo co nejdříve do rodiny navrátit.

7.2 Případová konference

Tématu případových konferencí je v poslední době věnována větší pozornost. Jedná se o důležitý nástroj v oblasti sociální práce s rodinou. Dle plánované novely zákona o SPOD bude povinností orgánů SPOD případové konference pořádat.

Jedné straně bude využití tohoto nástroje při práci s rodinou uloženo jako povinnost, ostatním spolupracujícím subjektům nikoliv, tzn. pozvaní účastníci mohou svoji účast kdykoliv zrušit.

Realizování případových konferencí je jedním ze znaků sanace rodiny. Jedná se setkání pracovníků pomáhajících profesí, kteří jsou v bližším kontaktu s rodinou, příp. se plánuje jejich zapojení. Všechny dotčené subjekty včetně zákonných zástupců či osob odpovědných za výchovu dítěte, dle zvážení i za přítomnosti dítěte, které má právo se vyjádřit ke všem skutečnostem, které se ho týkají, společně hledají a navrhnou optimální řešení rodinné situace. Smyslem případové konference je úplné a rychlé vyhodnocení situace dítěte. V oblasti sociální práce nejsou prozatím příliš využívány, nicméně v připravované novela zákona o SPOD se s jejich pořádáním počítá, a to vždy před podáním návrhu nebo podnětu soudu.

Případové konference jsou organizovány ke konkrétnímu závažnému případu či případu vyžadujícímu zvýšenou pozornost, na kterou je přizváno také nezletilé dítě a jeho rodina. Během jednání dojde ke zhodnocení celé situace a analýze již realizovaných opatření. Výstupem konference je zhodnocení pozitivních zdrojů dítěte (a rodičů) a návrh konkrétních opatření k odstranění zjištěných problémů, k minimalizaci rizik, které podněcují delikventní jednání dětí, a poté kontrola a vyhodnocování jejich plnění.

Obecně jsou cílovou skupinou rodiny s dětmi ve věku od narození do 18 let, nacházející se v obtížných životních situacích. Jsou to takové situace v rodině a v jejím okolí, které dlouhodobě ohrožují vývoj dítěte a mohly by vyústit např. k jeho odebrání z rodiny. Také jsou to případy, kdy je nad dítětem nařízen úřední či soudní dohled, je podán návrh na nařízení ústavní výchovy, případně již je dítě odebráno do ústavní péče a při vhodné práci s rodinou by mohlo být vráceno domů či se blíží zletilost mladistvého s nařízenou ústavní výchovou/uloženou ochrannou výchovou a je třeba plánovat jeho zapojení do společnosti před dovršením zletilosti.

Praxe kurátorů v Ústí nad Labem ukazuje, že případové konference se konají v případě dětí, u kterých se zvažuje podání podnětu k soudu na nařízení soudního dohledu, kdy by mohlo dojít k umístění dítěte mimo rodinu nebo kdy se blíží zletilost dítěte umístěného do ústavní péče. Ve všech případech konferenci svolával a organizoval kurátor pro mládež. V jednom případě byla konference plánována o.p.s. Člověk v tísni. Tato konference nakonec nebyla uskutečněna.

Případová konference má za cíl zjistit:

- „objektivní posouzení situace z různých úhlů pohledu prostřednictvím multidisciplinárního týmu;
- stanovení cíle, ke kterému sanace rodiny vede, a jeho případné přehodnocení;
- stanovení dílčích cílů a reálných kroků v konkrétním časovém horizontu;
- určení dílčí zodpovědnosti zúčastněných subjektů;
- koordinace multidisciplinární spolupráce práce s rodinou;
- zamezení živelnosti v práci s rodinou, tzn. prevence velmi častých situací, kdy každá instituce pracuje s rodinou na rozdílných cílech a doporučení jednotlivých institucí jsou mnohdy proti sobě;
- určení pravidel pro vyhodnocování (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 91-92).“

Výsledkem jednání případové konference by měl být komplexní **individuální plán**, na němž se podíleli odborníci, kteří jsou s rodinou v úzkém kontaktu a samozřejmě rodiče a nezletilé dítě. Individuální plán by měl obsahovat zásadní pozitivní i negativní aspekty klientova života, na nichž by bylo vhodné nadále pracovat.

Na oddělení sociální prevence v Ústí nad Labem se případové konference uskutečňují již zhruba dva roky. Kurátoři běžně komunikují s jinými profesemi, které do rodiny vstupují, ale případovou konferenci považují za efektivní způsob pomoci rodině. Všechny zainteresované strany včetně rodičů a dítěte mají možnost se k problémové situaci vyjádřit, zjistit stanovisko i jiných aktérů a cílem je domluvení dalších postupů či možností práce s rodinou. Všichni odborníci se tak stávají partnery a spolupracovníky, nikoliv rivaly a nedůvěřivými kolegy, kteří si prosazují své názory a způsoby práce s rodinou, aniž by věděli, jakým směrem vede rodinu jiná instituce.

Vzhledem k tomu, že stále narůstá administrativní činnost pracovníků orgánů SPOD, je pořádání případových konferencí časově náročné, v některých případech zabere jednání například i dvě hodiny, předchází mu i časově náročná příprava.

Kurátoři pro mládež v Ústí nad Labem pro pořádání případových konferencí využívají tohoto postupu:

- kurátor vybere případ a zpracuje kazuistiku;
- sestaví multidisciplinární tým z odborníků, kteří s dítětem či rodinou pracují (či by v budoucnu pracovat mohli);

- zajistí vhodného spolupracovníka na zapisování jednání multitýmu;
- s jednotlivými účastníky předem domluví termín a zajistí příslib účasti;
- rozešle pozvánky - rodičům a dítěti, stanoveným odborníkům;
- při zahájení konference kurátor představí jednotlivé účastníky, domluví harmonogram konference, seznámení účastníky s kasuistikou;
- následně je dán prostor rodičům, dítěti a ostatním členům týmu k vyjádření jejich názorů, stanovisek a návrhů řešení (tzn. konkrétních kroků - co, kdo, kdy může udělat, co doporučuje);
- kurátor shrne uvedené informace a vybere doporučené postupy, rodiče mají příležitost vyjádřit se k těmto bodům;
- kurátor vypracuje individuálního plán (s případnou možností variant A, B);
- každý účastník se vyjádří k závěrům – podepíše protokol;
- závěry konference by měly být pro všechny závazné.

Využití doporučeného postupu, pomoc a kontrolu nad plněním dojednaných závěrů zajišťuje kurátor. Doporučuje se případovou konferenci po přibližně třech měsících zopakovat za účelem zjištění, zda je plněn závěr případové konference. Je možné plán upravit či doplnit.

Z doposud uspořádaných případových konferencí shrnuji jejich pozitivní a negativní stránky.

Pozitiva pořádání případových konferencí:

- nedochází ke zkreslování informací jako při běžné práci, kdy kurátor zaujímá postavení prostředníka, klienti nebo pracovníci spolupracujících institucí si některé informace poupraví dle svých potřeb;
- otevřenost a jasné informace, se kterými jsou seznámeni všichni, dochází v určité míře k prolomení zákonné mlčenlivosti;
- při jednom setkání je možné vyloučit úkony, které není možné z nějakého důvodu učinit, a jiná instituce by se mohla domnívat, že realizovatelné jsou (např. přiznání sociálních dávek, pokud by na ně klient neměl nárok);
- konkrétní závazné závěry, jasné úkoly pro jednotlivé strany;
- rodina si uvědomuje vážnost situace a je pravděpodobné, že začne spolupracovat;
- více účastníků znamená více různých pohledů na věc, více nápadů na řešení situace;

- dohodnuté úkoly jsou rozděleny mezi jednotlivé účastníky, tzn. práce s rodinou není záležitostí jen kurátora pro mládež, ale je rozdělena mezi ostatní zainteresované subjekty, včetně zákonných zástupců a nezletilého dítěte;
- zapojení zákonných zástupců i dítěte přispěje k jejich vyšší aktivitě, rodina vnímá, že na problém není sama a že je možné jej s pomocí jiných subjektů zvládnout;
- nezletilé dítě má příležitost vyslovit svůj názor, aniž by na něj někdo útočil.

Negativa pořádání případových konferencí:

- časová náročnost;
- organizační náročnost (stanovení vyhovujícího termínu);
- absence důležitých přizvaných osob;
- neochota oslovených institucí zapojit se do konference (lékaři, učitelé);
- nespolupráce rodičů.

Případovou konferenci považuji za dobrou možnost při práci s rodinami našich klientů. Ačkoliv je časově náročná, může mi usnadnit a ubrat práci s rodinou, které se mohou věnovat jiní odborníci. Nabývám rovněž dojmu, že i rodiče a děti se při jednání mohou cítit jako naši partneři, nikoliv pouze jako pasivní účastníci. Dle mého názoru by bylo žádoucí pořádat případové konference ve větším počtu případů, ale pro jednoho pracovníka, který aktivně pracuje měsíčně se 30 až 40 klienty, je to v současné době nemožné. Bohužel není vůle k přijímání nových pracovníků, které by přispělo k intenzivnější práci s rodinou a bylo by v zájmu nezletilých dětí.

Ztotožňuji se s názorem, že je nepochybně potřebné navýšit na úřadech počty sociálních pracovníků určených pro práci s rodinou. „*V sociální práci platí možná více než kdekoli jinde, že kvalita končí s kvantitou* (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 32).“

Oproti kolegům z jiných měst má město Ústí nad Labem výhodu v postupně se zesilující síti sociálních služeb (zejména sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi), které mohou vstoupit do procesu sanace rodiny. Otázkou zůstává, jak dlouho budou podpůrné služby pro rodiny s dětmi poskytovat, pokud nebudou mít finanční prostředky pro své projekty.

Jak již bylo uvedeno, v současné době zákon neukládá kurátorům pro mládež povinnost organizovat případové konference. K významné změně by mělo dojít s největší pravděpodobností po přijetí novely zákona o SPOD od roku 2012.

Kurátoři pro mládež stejně jako sociální pracovníci by měli mít **povinnost pořádat případové konference pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin**, a to za účasti rodičů a jiných osob odpovědných za výchovu dětí, dalších osob a subjektů přizvaných, zejména zástupců škol, školských zařízení, zdravotnických zařízení, orgánů činných v sociální oblasti, orgánů policie, soudců, státních zástupců, odborných pracovníků v oblasti náhradní rodinné péče, poskytovatelů sociálních služeb a pověřených osob (Návrh novely Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

Rovněž se předpokládá, že případová konference se bude konat **vždy před podáním návrhu nebo podnětu soudu podle § 14⁹** a v průběhu řízení soudu o svěřením dítěte do náhradní péče, pokud nebyla uspořádána již před zahájením tohoto řízení (Návrh novely Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

7.3 Sanace rodiny po výroku soudu o odebrání dítěte z rodiny

Jedno z období, kdy je možné rodinu sanovat, je po výroku soudu o odebrání dítěte z rodiny, který ještě nenabyl právní moci.

Ačkoliv se dříve kurátor pro mládež v předcházejícím období o sanaci snažil, má právě v tomto období velkou šanci na úspěch. Rodiče i dítě důvody pro rozhodnutí o umístění dítěte do ústavní péče tabuizují nebo minimalizují. Nepovažují je za tak závažné, že by se jimi soud vůbec zabýval.

Rodina by měla být kurátorem vedena takovým směrem, aby k nařízení ústavní výchovy ani dojít nemuselo. Většinou jsou to sami rodiče, kdo se rozhodnou pro podání návrhu na nařízení ústavní výchovy. Dovedu si představit, že pokud by navrhovatelem nařízení ústavní výchovy nad nezletilým byl kurátor, rodiče by s jeho návrhem nesouhlasili a

⁹ V návrhu novely zákona o SPOD je v § 14 uvedeno, že obecní úřad obce s rozšířenou působností podává návrh soudu

- a) na rozhodnutí o splnění podmínky osvojení spočívající v tom, že rodiče neprojevují zájem o své dítě,
- b) na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu,
- c) na nařízení ústavní výchovy,
- d) na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy,
- e) na svěřením dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, na prodloužení doby trvání tohoto svěřením a na zrušení rozhodnutí o svěřením dítěte do tohoto zařízení.

soud by na základě důkazů přesto rozhodl o ústavní výchově, rodiče by si podali odvolání rozsudku. Tehdy by zapojení rodiny do programu sanace rodiny zcela ideálním řešením, jak se ústavní výchově vyhnout. Patrně rodiče i nezletilé dítě pochopí, jak závažná je situace a budou se aktivně snažit ji za pomoci dalších osob řešit. Při úspěšné sanaci rodiny by kurátor v odvolacím řízení na ústavní výchově netrval.

Mohla by nastat i situace, kdy by soud o ústavní výchově rozhodnout nemusel, ale přijal by opatření mírnější – nařízení soudního dohledu nad výchovou dítěte či napomenutí rodičů a dítěte a rodině doporučit, aby se zapojila do programu zaměřeného na sanaci rodiny.

7.4 Sanace rodiny po právní moci rozsudku o nařízení ústavní výchovy

V další fázi – po právní moci rozsudku o nařízení ústavní výchovy – by sanace rodiny měla přispět k co nejšetnějšímu nástupu dítěte do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Rodiče mívají tendenci dítě do zařízení neodvézt.

Bechyňová (2008, s. 133) upozorňuje na význam podpory rodičů a vysvětlení, že vystavují dítě hrozícímu výkonu rozhodnutí, jak v praxi jeho průběh vypadá a že tento nástroj může psychice jejich dítěte způsobit nevratné změny.

Je-li rodina zařazena do programu sanace rodiny co nejdříve po umístění dítěte do zařízení, je zde větší šance na návrat dítěte domů. Pokud s rodinou nebude aktivně pracováno, můžeme se setkat s tím, co výstižně charakterizuje rčení - sejde z očí, sejde z mysli.

Rodina dostává v předstihu ze zařízení dopis, kde je stanoven termín nástupu a seznam požadovaných dokumentů. Kurátor pro mládež s rodinou spolupracuje na zajištění všech potřebných podkladů. V případě rodin, které byly zapojeny do sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, se osvědčila i pomoc pracovníka této služby. Rodiče i dítě dostávají od kurátora podstatné informace o pobytu dítěte v ústavu. Jedná se zejména o způsob kontaktu rodičů s dítětem, o možnostech návštěv dítěte v rodině či rodičů v zařízení, o prostředí, ve kterém dítě bude, kdo s ním bude pracovat. Snahou je motivovat rodiče k tomu, aby své dítě ve stanoveném termínu předali do diagnostického ústavu, jinak by se vystavovali nepříjemnému výkonu soudního rozhodnutí.

V programu sanace rodiny je rodině nabízena pomoc v následujících oblastech:

- příprava dítěte a ostatních členů rodiny na nástup dítěte do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy;

- podpora komunikace zbytku rodiny s dítětem a s personálem zařízení;
- podpora kontaktu dítěte a rodiny v průběhu umístění;
- práce na odstraňování problémů rodiny, které vedly k umístění dítěte do ústavné péče;
- pro rodinu a s účastí rodiny je vytvořen individuální plán sanace rodiny reagující na důvody umístění a na momentální schopnosti rodičů postupně pracovat na změně svých rodinných a sociálních podmínek (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 137-138).

7.5 Sanace rodiny po umístění dítěte do ústavní péče

Pokud již došlo k umístění dítěte do ústavní péče, může být proces sanace rodiny nápomocný k tomu, aby pobyt dítěte v takovém zařízení trval co nejkratší dobu. Pomáhá rovněž ke snížení deprivace umístěných dětí. V ideálních případech by měl být pobyt dítěte v ústavní péči pouze dočasným řešením. S rodinou by měla být prováděna efektivní souběžná práce přispívající k reintegraci rodiny.

Po umístění dítěte je vztah rodiny a kurátora pro mládež poznamenán nedůvěrou, jeho postup je chápán jako represivní. I na tomto místě je tedy znovu dána příležitost dalším institucím, aby prováděly sanaci rodiny. Rodičům by mělo být vysvětleno, že rozhodnutí soudu nemusí být definitivním stavem, měli by být informováni o svém dítěti, důraz by měl být kladen na posilování vzájemných vztahů.

Na návrat dítěte do rodiny by měli být rodiče postupně připravováni, rodinu je třeba podporovat v jejím adekvátním fungování. Odborní pracovníci v zařízeních jsou schopni naučit dítě novým vzorům chování a posilovat u nich žádoucí chování, stejná obdobná pomoc by měla být směřována i k rodičům.

Kurátor pro mládež i pracovníci zařízení, kde je dítě umístěno, mohou být postupně do procesu sanace zapojováni, k čemuž je možné využít i zmiňovaných případových konferencí. Všechny zainteresované strany si mohou vyjasnit své názory, sdělit své postoje. Mají prostor k tomu, aby pochopily, jak se cítí rodič, jak situaci vnímá dítě a jak do průběhu ústavní péče zasahuje kurátor pro mládež a pracovníci zařízení. Cílem společných jednání může být stanovení plánu, jehož cílem by měl být návrat dítěte do rodiny.

V oblasti péče o ohrožené děti a jejich rodiny nabývá sanace rodiny značného významu. Jedná se o proces přispívající k udržení rodiny jako celku. Rodina je prostředím,

kde dítě nabývá základních sociálních zkušeností, je místem, kde se dítě učí základním sociálním rolím, kde mu jsou vštěpovány určité způsoby chování a jednání, dítě si v rodině osvojuje základní vzorce chování, které později uplatňuje v dalších interpersonálních vztazích.

Ne každá rodina však dokáže plnit své základní funkce, v některých oblastech selhává, nedokáže problémy řešit vlastními silami, situace může vést až k vážnému ohrožení rodinného systému. Pokud je situace až natolik vážná, je potřeba využít služeb a opatření zaměřených na sanaci rodiny.

Sanaci rodiny je možné provádět v různých fázích průběhu ústavní péče, tzn. před podáním návrhu k odebrání dítěte z rodiny až po návrat dítěte z institucionální péče. V současné době je poskytována zejména nestátními subjekty se zapojením orgánů sociálně právní ochrany dětí a zástupců zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a dalších pomáhajících pracovníků.

8 PŘÍPADOVÉ STUDIE

8.1 Metodologie

K popsání svého výzkumného problému jsem si zvolila kvalitativní přístup, jenž oproti výzkumu kvantitativnímu umožňuje popsat jedinečnost zkoumaných jevů, umožňuje získat detailnější informace a objasňovat kontext souvislostí. Osobně v oblasti práce s rodinou a dětmi nerada využívám a čerpám ze statistických nástrojů, jež jsou charakteristické pro výzkum kvantitativní

Prostřednictvím kazuistik chci nabídnout možnost hlubšího porozumění vybraným případům a umožnit zájemcům o problematiku ústavní a ochranné výchovy nahlédnout do života dětí, které byly umístěny do ústavní péče, a jejich rodin. Zároveň na vybraných případech demonstruji, jak je možné teoretické poznatky využít v praxi, jakých konkrétních postupů kurátoři pro mládež v Ústí nad Labem při řešení výchovných problémů dětí využívají.

Na základě metody obsahové analýzy jsem se rozhodla zpracovat šest kazuistik.

Kazuistika (označovaná rovněž jako případová studie) je v empirickém výzkumu metodou, při níž je zkoumání podrobena pouze několik subjektů nebo dokonce jen jednotlivý případ. Zkoumaný případ je do detailů popsán a vysvětlen, tudíž dochází k objasnění, jehož nelze dosáhnout při zkoumání týchž objektů v nějakém hromadném souboru. Výhodou metody je možnost hlubšího poznání případu, nevýhodou omezenost nebo nemožnost zobecnitelnosti výsledků (Průcha, 1995, s. 63). Tato metoda pomáhá získat o daném objektu bližší cílené informace.

Dalším důvodem pro volbu metody obsahové analýzy byla snadná dostupnost potřebných dokumentů a to díky mé několikaleté práci kurátora pro mládež. Prostudovala jsem spisovou dokumentaci vybraných šesti klientů evidovaných kurátory pro mládež.

Spisy obsahují písemnosti z různých institucí; například ze škol, policie státní i městské, soudů, zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Informace jsem čerpala z následujících zdrojů:

- sociální záznam, kde jsou uvedeny osobní údaje členů rodiny, základní informace o bytových poměrech rodiny, datum a důvod přijetí dítěte do evidence kurátora pro mládež;

- záznam z úvodního pohovoru vytvořený kurátory pro mládež pro jejich potřeby k mapování podrobnějších informací o rodinné a osobní anamnéze dítěte;
- záznamy o úkonech obsahující záznamy o průběžné spolupráci s rodinou, jsou zde popsány veškeré úkony, které kurátor činí (jednání s rodiči, s dítětem se spolupracujícími institucemi);
- zprávy poskytované soudům a Policii České republiky;
- zprávy od spolupracujících institucí – ze škol, zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy;
- rozsudky okresních soudů;
- dokumenty vypracované kurátory pro potřeby zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy – dotazník o dítěti, osobní list dítěte;
- záznamy o návštěvách dětí v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, záznamy o návštěvách jejich rodičů;
- protokoly z případových konferencí.

Kazuistiky jsem pro přehlednost členila do těchto oblastí:

- rodinná anamnéza (rodinné zázemí, ze kterého klient pochází, vzájemné vztahy v rodině);
- scholarita (průběh vzdělávání, školní výsledky, chování ve školním prostředí);
- osobní anamnéza klienta (důvod a období přijetí klienta do péče kurátora pro mládež, poznatky k jeho osobě);
- spolupráce s rodinou (její průběh, postoj rodiny k řešené problematice, výchovná opatření);
- přehled opatření přijatých před umístěním dítěte do ústavní péče;
- celkové resumé (shrnutí kazuistiky a vlastní reflexe).

8.2 Kazuistiky

Každý z vybraných klientů žil v různých podmínkách, stěžejní důvody pro umístění do ústavní péče rovněž nebyly totožné, u všech je opakujícím se prvkem problémové chování ohrožující fungování celé rodiny.

Ivan je klientem vyrůstajícím v úplné rodině, avšak s nedostatečným výchovným působením svých rodičů. Vyjma výchovných problémů ve škole se dopouštěl i závažného protiprávního jednání.

Martin byl vychováván pouze matkou, bez minimálního vlivu otce. Důvodem pro umístění do institucionální péče byla násilná trestná činnost a částečně i výchovné problémy.

Milan vyrůstal ve vícečetné rodině, jeho výchovu zajišťovala pouze matka, žádný z jejích partnerů se na výchově nepodílel. Finanční prostředky si získával majetkovou trestnou činností, v čemž mu bylo třeba zabránit.

Petra je dívka pocházející z úplné rodiny, která odmítá respektovat základní pravidla společenského života. Svým chováním dokázala znepríjemnit život nejen svému okolí, ale i sama sobě.

Denisa je dívka s problémovým chováním projevujícím se zpočátku ve školní docházce. I přes snahu matky se nepodařilo její negativní vývoj usměrnit, k čemuž přispěla i parta kamarádů a nešťastná rodinná událost.

V případě Aleny lze demonstrovat, že v případě náznaku počínajících problémů je nutné s rodinou aktivně spolupracovat, aby mohlo dojít k nápravě narušených rodinných vztahů.

Všem klientům byla změněna jejich jména, aby nebylo možné rozpoznat konkrétní osoby. Rovněž z tohoto důvodu nejsou uváděny plné názvy zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, do jejichž péče byli klienti svěřeni.

8.2.1 Kazuistika klienta s vážnými problémy v chování, s kriminální zkušeností

Rodinná anamnéza:

Nezletilý Ivan se narodil v roce 1993. Vyrůstal v úplné rodině, jeho rodiče nejsou manželé, ale žijí spolu velmi dlouhou dobu v družském vztahu. Nezletilý má celkem devět sourozenců, Ivan je čtvrtým nejstarším dítětem v rodině. V domácnosti žijí rodiče a šest nezletilých dětí (vč. Ivana; ročník 1994, 2001, 2003, 2005, 2007); tři již zletilé děti žijí mimo rodinu. Rodina žije na nízké sociokulturní úrovni, příjem je zajištěn ze sociálních dávek – otec je v evidenci úřadu práce, matka dlouhodobě na rodičovské dovolené. Rodinné prostředí je pro výchovu dětí nepodnětné. Nezletilý matku absolutně nerespektoval, otec jeho problémy řešil fyzickými tresty.

Scholarita:

Ivan nenavštěvoval žádná předškolní zařízení. Zaškolen byl v sedmi letech na základní škole praktické v místě bydliště. Pro školu bylo jeho chování již delší dobu neúnosné. Neustále se projevovaly problémy s agresivitou k dětem i dospělým. Naposledy přestal do školy úplně docházet. Prospěch byl velmi slabý, zájem o učivo nulový. Pracovníci školy dále uváděli, že měli u Ivana podezření na zneužívání toluenu a marihuany. Užívání návykových látek nezletilý tehdy popíral. Otec však připustil, že syna k užívání toluenu vybízeli dokonce i příbuzní, kteří se pohybují po domě, jehož část rodina obývá.

Volný čas trávil nezletilý doma nebo venku s kamarády, které rodiče znali, ale neschvalovali je.

Osobní anamnéza:

V evidenci oddělení sociální prevence je Ivan veden od dubna 2007 v souvislosti se záškoláctvím.

Od května do října 2007 se ještě jako nezletilý dopustil dvou přestupků proti občanskému soužití, za které nebyl příslušným úřadem sankcionován pro nedostatek věku (nedovršil hranici trestní zodpovědnosti). Dále se v období od srpna 2007 do listopadu 2007 dopustil několika činů jinak trestných - loupeží a krádeží na osobě (skutky byly páčány vždy formou spolupachatelství a většinou po předchozí domluvě - např. mobilní telefony, řetízek, drobné peníze), za něž bylo na nezletilého okresním státním zastupitelstvím podáno celkem šest návrhů na uložení opatření dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Spolupráce s rodinou:

S rodinou kurátorka intenzivně pracovala. Rodině bylo doporučeno, aby Ivan navštěvoval alespoň nějaké zájmové kroužky a to např. ve sdružení **Romano Jasnica**, což by smysluplně zaplnilo jeho nevyužitý volný čas.

Dále kontaktovala **o.p.s. Člověk v tísni** a požádala o zapojení rodiny do některé z nabízených služeb. Sdružení však učinilo pouze jeden neúspěšný pokus o kontakt s rodinou se závěrem, že spolupráce je na bázi dobrovolnosti a pokud se s nimi rodina nebude kontaktovat, nikdo je nebude do spolupráce přemlouvat.

S nezletilým byly vedeny výchovné pohovory. Při nich se vždy usmíval, sliboval nápravu a dále uváděl, že jedná pod vlivem svých kamarádů. Neměl konkrétní důvod k páčání závažné trestné činnosti. Již na začátku spolupráce byl Ivan seznámen s tím, jaké

může mít jeho chování důsledky. Také byl obeznámen s podaným **návrhem na nařízení ústavní výchovy**, ke kterému kurátorka přistoupila v říjnu 2007.

V prosinci 2007 soud návrhu kurátory vyhověl a **ústavní výchovu nad nezletilým nařídil**. K faktickému umístění nezletilého do dětského diagnostického ústavu došlo v dubnu 2008. Po měsíčním diagnostickém pobytu byl nezletilý přemístěn do dětského domova se školou.

Ze závěrečné zprávy diagnostického ústavu:

Dle etopeda se jedná o chlapce s projevy těžké asociální poruchy chování, z hlediska vývoje se jedná o disociální tendenci, socialita má již v této fázi charakter programu.

Ivan je neklidný, s neustálými výkyvy v emocích a chování, vnitřní nejistota a pocit nedostačivosti vhánějí chlapce do zkratkovitého jednání. Není vybaven korektivními autoregulačními mechanismy. Inklinuje zejména ke starším chlapcům, jimiž se nechá lehce ovlivnit. Zavadového jednání je schopen spíše v partě nebo koalici s někým, sám se neodvází. Základní motivací je jeho vlastní prospěch. Mravní normy nemá zvnitřněné, jedná bez pocitů viny, často si prohřešek ani neuvědomuje. Nezletilý vyžaduje dosti individuální přístup. Je silně vázán na rodinu.

Ze zprávy psychologa vyplývá, že Ivan je nevyzrálý, pro nízkou úroveň rozumových schopností a značnou sociální zanedbanost je narušená adaptabilita. Nebyl výchovně vedený, nemá osvojené základní normy a hodnoty. Sám je agresivní, ale sám se může stát potencialem terčem agrese či šikany. V závěru konstatovány poruchy chování na podkladě insuficientního a nepodnětného rodinného prostředí, výchovného nevedení, nízké úrovně rozumových schopností (v dolním pásmu lehké mentální retardace).

Další vývojová prognóza se jeví jako nepříznivá. Všemi pracovníky doporučeno umístění nezletilého do dětského domova se školou.

V květnu 2008 byla nezletilému okresním soudem (soudem pro mládež) ve věci několika činů jinak trestných **uložena ochranná výchova**.

V dětském domově se školou byl zpočátku hodnocen celkem dobře. Sociální pracovníce i etopedka uváděly, že s nezletilým nejsou potíže. Byl celkem spolehlivý, pracoval poctivě, byl také oblíbený pro svůj smysl pro humor. Ve škole se snažil dosahovat lepších výsledků. Ve své rodině trávil prodloužené víkendy a prázdniny. Později se však začaly

objevovat problémy, zejména útky ze zařízení, kdy nejdelší trval dva měsíce (letní prázdniny).

Za tato provinění - maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání byl soudem pro mládež odsouzen k úhrnnému trestnímu opatření **obecně prospěšných prací** ve výměře 50 hodin.

V září 2009 došlo k přemístění nezletilého do výchovného ústavu, kde je doposud. Je zde zařazen do prvního ročníku praktické školy s dvouletou přípravou.

Kmenový vychovatel uvádí, že s nezletilým nejsou v zařízení výraznější problémy, patří ke klidnějším chovancům. Ve škole je líný, není příliš aktivní. Pokud je na něj vyvinut větší tlak, je schopný dobře pracovat. S rodinou udržuje telefonický a písemný kontakt.

V zařízení bylo zjištěno, že nezletilý nezapočal vykonávat soudem uložené obecně prospěšné práce, neboť je problém s provedením prací. Dle sdělení sociální pracovnice ústavu nelze výkon prací chlapce s uloženou ochrannou výchovou ve výchovném ústavu zajistit.

V květnu 2010 stanul nezletilý znovu před soudem pro mládež, byl uznán vinným z pokračujícího provinění - maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání (celkem tři útky) a dále z krádeže. Soud mu uložil trestní opatření **odnětí svobody** ve výměře tří měsíců **podmíněně odložené** na zkušební dobu v délce 14 měsíců.

Znovu byl souzen v červnu 2010 pro další skutek - maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání. Tento útěk trval tři a půl měsíce. Za to bylo nezletilému uloženo souhrnné trestní opatření **odnětí svobody** ve výměře šest měsíců **podmíněně odložené** na zkušební dobu v délce 14 měsíců (zrušen výrok předchozího rozsudku).

Přes předchozí rozsudky se nezletilý dopustil dalšího útěku, když se v červenci 2010 nevrátil zpět do ústavu z povoleného pobytu v domácnosti rodičů. Kurátorka tehdy zastihla nezletilého při provedeném šetření doma u rodičů. Ještě téhož dne byla kontaktována Policie ČR, která však chlapce nezadržela. Nezletilý se s matkou dostavil následujícího dne do kanceláře kurátorky, která ihned zkontaktovala městskou policii a ta mladistvého zajistila. Nezletilý se po pár dnech od návratu dopustil dalšího útěku.

Jelikož nezletilý nevykonával trest obecně prospěšných prací, přeměnil mu soud pro mládež v srpnu 2010 toto trestní opatření v **nepodmíněné trestní opatření odnětí svobody** v délce trvání 25 dní.

I nadále se nezletilý dopouštěl opakovaných útěků ze zařízení. Některé byly pouze krátkodobé v délce trvání pár hodin, kdy např. si s dalšími svěřenci svázali prostěradla a spustili se ze třetího patra ústavu, šli si zakouřit a pak se vrátili zpět; byl zadržen v nedaleké

obci spolu s dalším svěřencem, když v odpadkovém koši na ulici hledali nedopalky cigaret. Za další porušování zákona byl v říjnu 2010 odsouzen k trestnímu opatření **nepodmíněného odnětí svobody** ve výměře jeden měsíc.

Ve věznici vykonal v období října až listopadu 2010 trestní opatření 25 dní nepodmíněného odnětí svobody. Choval se zde slušně, nebyly k němu negativní poznatky. Samotnému nezletilému se ve výkonu trestu líbilo.

V únoru 2011 proběhla ve výchovném ústavu **případová konference** organizovaná kurátorkou pro mládež za účelem zajištění bydlení po dosažení zletilosti. Konference se zúčastnila vyjma kurátorky rovněž sociální kurátorka a sociální pracovnice zařízení. Nezletilý vyjádřil přání, že by chtěl bydlet v domě na půl cesty. Závěrem byla domluvena společná návštěva této instituce.

Od února 2011 je nezletilý ve věznici pro mladistvé, kde vykonává trestní opatření v délce trvání tři měsíce (předpokládané propuštění je v květnu 2011). V nástupním oddělení byl jednou kázeňsky řešen pro šikanování odsouzeného, kázeňsky odměněn nebyl. K zaměstnancům vězeňské služby se chová slušně.

Vyjma záležitostí, které se týkají pobytu nezletilého v ústavním zařízení, řešila kurátorka pro mládež s matkou i domácí násilí otce vůči matce. Matce nezletilého zprostředkovala pomoc v Centru krizové intervence Spirála, kde jí mimo poskytnutého poradenství i na několik dní zajistili ubytování a zprostředkovali další pomoc. Matka se však během týdne vrátila zpět do společné domácnosti. Dle dostupných informací násilí otce vůči matce pokračuje.

Opatření před nařízením ústavní výchovy:

- Rodiče motivováni ke spolupráci se školou. Otec spolupráci zprvu ignoroval. Po čase však školu navštěvoval, k žádné pozitivní změně nedošlo.
- Intenzivní kontakt kurátorky s rodinou - pravidelné a časté kontakty na oddělení sociální prevence, šetření v rodině a také ve škole. Veškeré nové a problémové situace byly projednávány.
- S Ivanem byly prováděny výchovné pohovory. Působil dojmem, že páčání závažné trestné činnosti považuje za jistou hru, možná zpestření volného času, kdy navíc něco vyzískal (peníze, za něž si nakoupil sladkosti). Nechápal závažnost svého jednání.

- Již na začátku spolupráce byl Ivan seznámen s tím, jaké může mít jeho chování důsledky. Byl obeznámen s podaným návrhem na nařízení ústavní výchovy, ke kterému kurátorka přistoupila.
- Rodině bylo mj. doporučeno, aby Ivan navštěvoval alespoň nějaké zájmové kroužky a to např. ve sdružení Romano Jasnica, což by smysluplně zaplnilo jeho nevyužitý volný čas.
- Kurátorka kontaktovala o.p.s. Člověk v tísni a požádala o zapojení rodiny do některé z nabízených služeb. Pracovnice však učinila pouze jeden neúspěšný pokus o kontakt s rodinou.
- Dalším faktorem, který mohl na Ivana zapůsobit, bylo, že chlapec, se kterým Ivan páchal trestnou činnost, byl na základě předběžného opatření umístěn do diagnostického ústavu. Byl zde předpoklad, že by tato skutečnost mohla mít na chování Ivana pozitivní vliv. Viděl, že byl do ústavního zařízení umístěn chlapec s obdobnými problémy, jako má on sám. Přesto se však Ivanovo chování ve škole rapidně zhoršovalo, ke zlepšení nedocházelo.
- Z důvodu dlouhodobě naplněné kapacity dětského diagnostického ústavu nebylo možné řešit situaci dobrovolným pobytem. Rodiče by však na to ani neměli finanční prostředky. Stejně tak na pobyt ve středisku výchovné péče.

Celkové resumé:

Ivan je klient pocházející z naprosto nevyhovujícího a nepodnětného výchovného prostředí. Rodina mu neměla co nabídnout, bohužel rodiče nevyužili v zájmu svých dětí ani nabízených podpůrných služeb. Domnívám se, že kurátorka využila dostupných prostředků k tomu, aby zabránila hrozícímu odebrání dítěte z rodiny.

Po několikaměsíční práci s nezletilým a jeho rodinou však byla perspektiva zlepšení celkové situace ve stávajícím prostředí jako nereálná, proto bylo přistoupeno k podnětu na nařízení ústavní výchovy. Navíc s ohledem na páchání závažné trestné činnosti bylo nutné chránit i zájmy společnosti.

Zpočátku se nezletilý v ústavu učil sociálním dovednostem, zažíval úspěch, byl chválen, zásluhou jeho opakovaných útěků pak v jeho chování převládá dřívější způsob života. Je-li chlapec pod důsledným výchovným působením, dokáže respektovat pravidla a zvažovat důsledky svého chování. Dostane-li se však pod vliv kamarádů či rodiny, vše, čemu se naučil, se vytrácí.

V roce 2011 ukončí Ivan svůj pobyt v ústavním zařízení. Plánuje, že chce začít žít mimo rodinu, mimo nežádoucí prostředí, hovoří o negativním vlivu svých kamarádů, jemuž se chce vyvarovat. S ohledem na jeho mentální schopnosti a nedostatečně rozvinuté sociální dovednosti lze předpokládat, že Ivan v novém prostředí neuspěje a dříve či později se navrátí do své původní rodiny.

Umístění Ivana do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy považují za zcela nutné, neboť chlapec nedomýšlel závažné důsledky při páchání trestné činnosti a rodiče nedokázali jeho chování korigovat. Pokud by nedošlo k přijetí tohoto opatření, nabízela se pravděpodobnost, že v budoucnu ohrozí někoho na zdraví či životě.

8.2.2 Kazuistika klienta páchajícího závažnou trestnou činnost

Rodinná anamnéza

Nezletilý Martin se narodil v roce 1993. Rodiče nezletilého nejsou manželé, dlouhodobě nežijí ve společné domácnosti. Martin vyrůstal u matky, má jednoho mladšího bratra, společně žili v pronajatém bytě 1+1, domácnost byla udržovaná v pořádku. Martin se s otcem dříve nestýkal, neboť v tomto jim matka bránila, v době přijetí do evidence kurátorky pro mládež spolu již vztahy navazovali, nezletilý u otce občas i přespával. Vztahy mezi členy rodiny nejsou nijak vážně narušené. Pouze k otci zaujímá matka negativní postoj.

Příjem matky i otce je zajišťován sociálními dávkami. Matka nemůže pracovat, neboť ji bolí hlava. Otec si přivydělává brigádami, snaží se plnit vyživovací povinnost.

Matka byla v minulosti opakovaně trestně stíhána, několikrát i nepodmíněně odsouzena, ale do výkonu trestu nikdy nemusela nastoupit. V jednom případě jí byla udělena milost, v dalším jí napomohla amnestie.

Scholarita:

Martin navštěvoval běžná předškolní zařízení. Zaškolen byl v sedmi letech do základní školy, kterou navštěvoval až do doby umístění do ústavní péče. Prospěchově patřil mezi žáky s velmi slabým prospěchem. Opakovaně mu byl na druhém stupni školní docházky snížen stupeň z chování. K jeho chování třídní učitelka sdělovala, že je Martin vznětlivý, při konfliktech je agresivní ke spolužákům i k učitelům, nedodržuje školní řád. Stejně tak opakovaně ničí i školní majetek. Všechny slovně napadá a obtěžuje, vyučující naprosto nerespektuje.

Na vysvědčení měl i několik nedostatečných, v jednom školním roce dokonce i deset, postupoval do vyššího ročníku pouze věkem, nemohl již opakovat třídu. Občas zapomínal pomůcky. Nezletilý nikdy nebyl projednáván pro neomluvené absence, ačkoliv jeho docházka nebyla pravidelná. Matka jeho častou absenci omlouvala z rodinných důvodů nebo pro nevolnost.

Snaha žáka v oblasti vzdělávání nebyla žádná, jeho snaha o narušování výuky a neustálé obtěžování spolužáků byla značná. Ve škole neprojevoval zájem o žádnou zájmovou činnost. Spolupráce rodičů se školou byla špatná. Matka se na opakované výzvy přes žákovskou knížku, doporučenými dopisy i telefonickým rozhovorem dostavila do školy pouze výjimečně. Když už se dostavila, tak učiteli sdělila, že na syna nestačí, utíká jí z domova a s Policií České republiky jej opakovaně hledají.

Osobní anamnéza:

Nezletilý je v evidenci oddělení sociální prevence od měsíce června 2005 z důvodu protiprávního jednání, které se v průběhu spolupráce opakovalo. Ve všech případech se trestné činnosti dopouštěl se svými staršími kamarády. Všichni byli odsouzeni, někteří z nich postupem času i do výkonu trestu, čehož si byl Martin vědom.

Nezletilý nenavštěvoval žádné zájmové kroužky. Ve svém volném čase sledoval doma televizi, chodil ven s kamarády. Matka věděla, s kým se její syn stýká, zakazovala mu nevhodné kamarády, jelikož se společně dopouštěli protiprávního jednání. Martin matku v tomto ohledu neposlouchal. Ačkoliv opakovaně slíbil, že se bude kamarádit s jinými dětmi, své sliby nedodržel.

Spolupráce s rodinou:

S kurátorkou matka v záležitostech svého syna komunikuje celkem bez problémů. Matka je vůči Martinovi velmi ochranná, její postoje jsou značně proměnlivé. V jednu chvíli na svého syna dokáže nadávat, během okamžiku svůj postoj změní a nezletilého se zastává. Matka nepřijímá negativní hodnocení jejího syna. V případě, že byla matce dána nějaká doporučení, která se jí nezamlouvala a která byla postavena „proti“ nezletilému (ačkoliv byla doporučována v jeho zájmu), matka je odmítala.

Matce bylo doporučeno, aby se synem navštívila některá odborná poradenská zařízení (zejména **středisko výchovné péče**). Ona však taková řešení odmítala, nemyslela si, že by jí

někdo pomohl. Sama však přiznávala, že má s výchovou syna problémy. Nedokázala na něj výchovně působit, sama žádné vhodné řešení nenavrhovala.

Občas navštívil Martin **Komunitní centrum Světluška**. S ohledem na nedostatečný prospěch a nevhodné kamarády mu byla nabídnuta možnost navštěvovat **o.s. Druhý Domov** (volnočasové aktivity, doučování), čehož však využil pouze asi v jednom případě. Při hledání nějaké vhodné volnočasové aktivity projevil zájem o sport.

Když si chlapec našel dívku, s níž se stýkal, tak si na ni matka stěžovala, ale byla ráda, že se neschází s nevhodnými kamarády. Později uvedla, že se smířila i s tím, s jakou dívkou Martin chodí, někdy mu i omluví absence ve škole, když Martin přijde pozdě večer domů a nechce se mu následně do školy. Také přiznala, že Martin není někdy přes noc doma, zůstává v rodině oné slečny.

S matkou bylo opakovaně jednáno také o možnosti nechat syna vyšetřit v **pedagogicko-psychologické poradně** za účelem zjištění, zda by pro nezletilého nebylo vhodnější vřazení do základní školy praktické, s ohledem na velmi slabé školní výsledky. Toto bylo matce doporučováno i ve škole. Když se podařilo matce vysvětlit, že jde jen o vyšetření, jehož výsledkem bude doporučení, zda v základní škole chlapce ponechat či nikoliv, souhlasila. Vzápětí však uvedla, že nechce, aby její děti chodily na zvláštní školu, že i když by měly stále propadávat, tak chce, aby vyšly ze základní školy. Za tímto názorem si matka pevně stála.

V prosinci 2006 se nezletilý dopustil činu jinak trestného – loupeže, za což mu byl v listopadu 2007 soudem pro mládež uložen **dohled probačního úředníka**.

V září 2007 byl vyšetřován pro čin jinak trestný – krádež, porušování domovní svobody.

V únoru 2008 byly zahájeny úkony trestního řízení pro čin jinak trestný – loupež.

Za poslední dva skutky uložil soud pro mládež nezletilému v listopadu 2008 **ochrannou výchovu**.

V rámci probačního dohledu začal Martin spolupracovat s probační úřednicí až tehdy, když bylo rozhodnuto o uložení ochranné výchovy.

Ačkoliv byl nezletilý opakovaně poučován o důsledcích svého protiprávního jednání a u svých kamarádů viděl, že mu hrozí uložení opatření, které může velmi negativně zasáhnout do jeho života, přesto se dál dopouštěl trestné činnosti. Matka se při jednáních na syna zlobila,

křičela na něj, v zápětí se smála. Jindy uváděla, že chce dát svého syna do ústavu, protože už ho doma mít nechce, chtěla by to „zkusit“ jen rok, následně toto své tvrzení brala zpět s tím, že chce syna vytrestat.

V dubnu 2008 podala matka k soudu **návrh na nařízení ústavní výchovy** nad nezletilým s odůvodněním, že na syna vůbec nestačí, on ji nerespektuje, dělá si, co chce, nechodí včas domů, a chtěla syna na „zkušební dobu“ umístit do ústavu. V této věci proběhlo soudní jednání v červenci 2008, kdy matka skutečnosti popsané ve svém návrhu potvrdila. Nezletilý byl také vyslechnut, slíbil, že bude hodný, bude se chovat slušně a bude svoji matku poslouchat, nebude se toulat po večerech venku a bude včas chodit domů. Soud následně vyhověl návrhu rodičů, opatrovníka i státního zástupce a bylo vyhlášeno usnesení o přerušení řízení.

Následně byla nezletilému soudem pro mládež uložena **ochranná výchova**. Matka nebyla schopná zajistit odvoz svého syna do dětského diagnostického ústavu, po stanoveném termínu nástupu ani nevěděla, kde přesně se její syn zdržuje, ačkoliv byl nezletilý v přítomnosti matky několikrát viděn kurátorkou.

K výkonu ochranné výchovy byl nezletilý dodán Policií České republiky v březnu 2009, kdy byl zadržen v centru města. Kurátorka spolupracovala s policií na zadržení nezletilého, podávala aktuální informace o nezletilém a nakonec participovala na jeho zadržení.

Ze závěrečné zprávy diagnostického ústavu:

Po příchodu do zařízení byl chlapec zamlklý, neutrální, bez výrazných projevů v chování, zajímaly jej možnosti volných vycházek (motivace v potřebě zakouřit si), snažil se udělat kladný dojem a nemít problémy. Přes tuto snahu se postupně začaly objevovat v chování projevy vybočující z norem – především odpor k dodržování pravidel a podřízení se jim. Jeho chování bylo manipulativní s tendencemi testovat hranice a posouvat je ve svůj prospěch. Ve své skupině byl neoblíbeným a obávaným vůdcem s šikanózními tendencemi. Upoutával pozornost dívek obscénními gesty. Výchovné autority respektoval účelově. Pod tlakem reagoval verbálně agresivně, jeho výhrůžky byly vesměs násilnické povahy. On sám byl egocentrický, narcistický, neschopný vcítění, často si vymýšlel a lhal. Při řízených edukačních aktivitách byl pasivní, z volnočasových aktivit preferoval sport (fotbal, posilovnu), hodně času chtěl trávit u počítače. Povinné pracovní činnosti odbýval, byl líný, pohodlný, zadaný úkol se snažil přehrát na někoho jiného. S matkou byl v telefonickém

kontaktu, podával jí o sobě zkreslené informace, sebereflexe neodpovídala skutečnosti. Jeho projevy vykazují symptomy disociálního chování.

Dle psychologa není prognóza jeho dalšího vývoje příznivá, zejména v důsledku citové plochosti v kombinaci se sebeobdivem.

Dle etopeda není Martin vybaven korektivními a regulačními mechanismy, které by brzdily delikventní vývoj. Je silně vázán na matku, ale jedná se o simplexní vztah, Martin je naučen pouze vyžadovat, sám do vztahu nic nedává. Preferuje hodnoty související se zábavou a volností (diskotéky, alkohol, marihuana). Starších chlapců se obává, svůj strach maskuje frajeřinkami, výhružkami. K menším dětem se za zády dospělých projevuje nadřazeně.

V březnu 2009 byl nezletilý přemístěn do dětského domova se školou v sousedním městě, kde dokončil povinnou školní docházku. Od září 2010 byl přemístěn v rámci stejného zařízení do výchovného ústavu, neboť zde byl přijat ke studiu učebního oboru zednické práce.

Nezletilý jezdí celkem pravidelně na víkendové dovolenky do domácnosti matky. Vrací se bez vážnějších problémů, z jedné z dovolenek se vrátil pozitivní na pervitin, bylo to však pouze v jednom případě.

Jednou se dopustil útěku, jednalo se o nenávrat z volné vycházky mimo ústav, nikoliv o útěk v pravém slova smyslu. Šel ven s dalším svěřencem, utratili kapesné a neměli prostředky na cestu zpět do zařízení. Jelikož mu byla uložena ochranná výchova, bylo proti němu pro útěk zahájeno trestní stíhání a následně byl odsouzen pro maření výkonu úředního rozhodnutí. Soudem bylo Martinovi uloženo trestní opatření **obecně prospěšných prací** ve výměře 80 hodin. Toto opatření vykonal ve výchovném ústavu.

Dlouhodobě nejsou k chování nezletilého žádné stížnosti, nechová se agresivně, nedopouští se útěků, z dovolenek u matky se řádně vrací.

V domácnosti otce kurátorka návštěvy nevykonává, neboť otec podepsal prohlášení, že si je nepřeje, nezletilý o kontakt s ním neprojevuje zájem.

S ohledem na stabilní průběh ochranné výchovy a dobré chování nezletilého podala v únoru 2010 matka k soudu návrh na přeměnu ochranné výchovy na ústavní výchovu se zdůvodněním, že od té doby, co je její syn v ústavu, se jeho chování velmi zlepšilo. V době víkendových či prázdninových pobyků u matky se vůči ní i svému bratrovi choval velmi slušně, nedopouštěl se žádného protiprávního jednání, kvůli kterému byl umístěn do ústavu. Z dovolenek se rovněž vždy vracel, nedopouštěl se útěků. Matka chtěla, aby její syn v ústavu

setrval, ale v mírnějším režimu, než je ochranná výchova, mohl by častěji jezdit domů a matka by jej v budoucnu chtěla nastálo převzít zpět do své péče.

Na základě návrhu matky soud zahájil řízení v této věci. Aby však soudkyně mohla návrhu matky vyhovět, vyžadovala, aby měl nezletilý nařízenou ústavní výchovu, neboť ochrannou výchovu lze přeměnit v ústavní, pouze byla-li uložena v trestním řízení.

Z tohoto důvodu kurátorka podala podnět na nařízení ústavní výchovy nad nezletilým. Shodně s matkou se domnívala, že by ochranná výchova mohla být zrušena a nezletilý by mohl setrvat v režimu ústavní výchovy.

Přestože zpráva poskytnutá pro potřeby tohoto řízení výchovným ústavem nesvědčila ve prospěch nezletilého, v žádném případě nedoporučili zrušení ochranné výchovy a nařízení ústavní výchovy – chlapec sice respektuje autoritu, korekcí chování požadované splní, spíše s cílem získání prospěchu ve formě výhod pro jeho osobu, chování lze však hodnotit jako účelové se zaměřením na uspokojování osobních potřeb, v krizových situacích se uchyluje ke lži a svádění na druhé - opatrovnický soud ústavní výchovu nařídil, v současné době se čeká na zrušení ochranné výchovy. Již dávno k tomuto mohlo dojít, bohužel ještě nebylo rozhodnuto, neboť došlo ke změně soudců a nový soudce ještě nenařídil jednání.

Při posledních návštěvách kurátorky ve výchovném ústavu byla s nezletilým řešena jeho budoucnost, neboť ke konci roku 2011 dosáhne zletilosti. Prozatím má takovou představu, že by se chtěl v ústavu vyučit, získat alespoň nějaké osvědčení o vzdělání. Následně by chtěl přejít do domu na půl cesty, neboť se nechce vrátit do domácnosti své matky. Třebaže ji má rád, nezamlouvá se mu její způsob života. Martin by si chtěl najít práci a být sám zodpovědný za svůj život. Chce získat řidičský průkaz, na což by mu částečně přispěl ústav. Kurátorka se snažila s tímto nezletilému pomoci, chtěla oslovit jednu nadaci podporující děti v ústavní péči a poskytující finanční prostředky na úhradu autoškoly. Po podrobném studiu podmínek pro poskytnutí bylo zjištěno, že program je určen pouze pro děti z dětských domovů, nikoliv pro děti z dětského domova se školou či výchovného ústavu.

V následujících měsících bude kurátorka organizovat návštěvu nezletilého v zařízení, bude uspořádána případová konference, nezletilému bude představena sociální kurátorka a bude domlouvána možnost dalšího setrvání v ústavu či zajištění domu na půl cesty.

Opatření před uložením ochranné výchovy:

- S nezletilým a matkou opakovaně vedla kurátorka pohovory.
- Doporučení nízkoprahových zařízení pro děti a mládež s cílem změnit trávení volného

času s nevhodnými kamarády, možnost doučování.

- Doporučena spolupráce se střediskem výchovné péče či poradnou pro mezilidské vztahy.
- Uložení dohledu probačního úředníka. Kurátorkou nezletilý směřován ke spolupráci.
- Vedeno řízení o nařízení ústavní výchovy nad nezletilým, které bylo přerušeno.

Opatření neměla účinek, navíc matka přisuzovala hlavní vinu kamarádům nezletilého a jeho přítelkyni – oni mohou za to, že Martin se dopouštěl protiprávního jednání. Neúspěch lze připisovat zejména nedůslednému výchovnému působení matky. Nezletilý ji vůbec nerespektoval.

Celkové resumé:

Chlapec byl do zařízení pro výkon ochranné výchovy umístěn zejména pro jeho protiprávní jednání, kdy se jej nepodařilo přesvědčit, aby nedělal to, co dělají jeho kamarádi. K rozhodování soudu o vhodném opatření přispělo i velmi negativní hodnocení ze školy.

Ačkoliv se nezletilý nástupu do zařízení vyhýbal, dosáhl v průběhu ochranné výchovy značné pozitivní změny. Chování nezletilého ve výchovném ústavu není zcela vzorné, nicméně nezletilý celkem dobře funguje pod dohledem, nedopouští se úmyslných útěků ze zařízení (ačkoliv kurátorka předpokládala, že Martin se útěků dopouštět bude). Dosavadní režim měl na nezletilého dostatečný výchovný vliv. Sám nezletilý uvádí, že je v ústavu spokojený. Rozhovory s kurátorkou jsou produktivní, je vidět, že chlapec o sobě přemýšlí, zvažuje způsob dalšího života, osvojuje si žádoucí vzorce chování. Před umístěním do ústavu jej nic nezajímalo. Nyní má možnost se naučit i nějakému řemeslu, čehož by s největší pravděpodobností doma nikdy nedosáhl.

Pokud chlapec i nadále bude chtít v ústavu setrvat, bylo by vhodné řešit tuto variantu dobrovolným pobytem na základě jeho vlastní žádosti, nikoliv prodloužením ústavní či ochranné výchovy. Domnívám se, že je to první krok k tomu, aby sám učinil nějaké rozhodnutí, za něž si ponese plnou odpovědnost. Pokud by byl chlapec pracovníky ústavu směřován k tomu, že se prodloužení jeho pobytu bude řešit prodloužením ochranné či ústavní výchovy, zřejmě by do doby jeho zletilosti soud nestihl vydat rozsudek, neboť doposud není ukončeno předcházející řízení.

Rozhodne-li se nezletilý skutečně po ukončení studia pro pobyt v domě na půl cesty, bude to jistě dobré řešení. Chlapec se osamostatní, bude se muset sám rozhodovat a sám o sebe postarat. Obávám se však, a zkušenosti s jinými klienty k tomu nasvědčují, že po

nabytí úplné „svobody“ nebude chtít Martin respektovat nějaká další pravidla, jež se musejí v domě na půl cesty dodržovat. Budu však jediné ráda, pokud by se chlapci dařilo, neboť v průběhu ochranné výchovy dosáhl značné změny oproti období, kdy byl v péči matky. Ochranná výchova v jeho případě splnila svůj účel.

8.2.3 Kazuistika klienta páchajícího majetkovou trestnou činností

Rodinná anamnéza

Nezletilý Milan je narozen v roce 1993. Vyrůstal ve vícečetné rodině, matka má celkem devět dětí, nejmladší dcera a nejstarší syn mají jiného otce než ostatní děti. Od roku 2005 žije v rodině matčin přítel, který je otcem nejmladšího dítěte. Otec Milana v roce 2003 zemřel.

Matka žila původně s dětmi v domácnosti své matky, kdy mezi matkou a babičkou dětí vznikaly časté konflikty. Potřeby dětí nebyly dostatečně uspokojovány, všechny obývaly jeden pokoj, kde spalo několik dětí na jedné posteli. S ohledem na nedostatky v péči matky o děti rozhodl soud o nařízení dohledu nad rodinou, v jehož rámci je rodina sledována oddělením sociálně právní ochrany dětí od roku 1998. Soud dal tomuto opatření přednost před nařízením ústavní výchovy.

Při přijetí dětí do péče kurátorky pro mládež žila rodina v pronajatém bytě 1+1 spolu s partnerem matky, který je otcem nejmladšího dítěte. Domácnost byla vybavena dle možností rodiny, pro rozvoj dětí se však jednalo o podnětově velmi chudé prostředí. V dětském pokoji bylo na velmi malém prostoru umístěno několik lůžek, nebyly zde vidět žádné dětské hračky či jiné předměty, které by charakterizovaly dětský pokoj.

Nyní si rodina bytovou situaci vylepšila. Obývají byt o velikosti 2+1, jedná se o větší místnosti než v předcházejícím bydlišti. Také se snížil počet členů v rodině. Druhý nejstarší syn je ve výkonu trestu (již jako mladistvý se dopouštěl trestné činnosti). Jedna z dcer odešla v patnácti letech do rodiny svého partnera, se kterým tehdy očekávala narození dítěte.

V evidenci našeho oddělení byli a jsou i další sourozenci – nejstarší bratr (1990) byl na základě předběžné ho opatření umístěn do ústavní péče pro výchovné problémy, nerespektování matky a toulání mimo domov; z důvodu protiprávního jednání jsme spolupracovali s dalším starším bratrem (1991); v současné době aktivně pracujeme i s mladším bratrem (1995), rovněž i on byl jako nezletilý řešen pro protiprávní jednání, má uložen soudem pro mládež dohled probačního úředníka.

Z dosavadní práce s rodinou usuzuji, že starším dětem schází matčin projev lásky a vřelosti. Nabyla jsem dojmu, že matka je pro starší děti pouze „pečovatelka“, která jim uvaří, vypere, ale nemá schopnosti a dovednosti k výchovnému působení na své děti. Chlapci nemají v rodině žádný mužský pozitivní vzor

Scholarita:

Milan byl zaškolen v šesti letech do základní školy praktické, kde v roce 2008 ukončil povinnou školní docházku v deváté třídě. Téměř po celou dobu školní docházky patřil mezi bezproblémové žáky, byl hodnocen jako výborný, velmi snaživý a mezi spolužáky oblíbený chlapec. Zhoršil se v průběhu roku 2007, kdy měl i snížený stupeň z chování za rušení vyučování, nenošení pomůcek, hrubé chování ke spolužákům i učitelům. Poté, co mu byla soudem uložena ochranná výchova, přestal Milan do školy docházet (tzn. od ledna 2008), na vše rezignoval. S matkou bylo tedy nutné řešit i neomluvené absence, které škola vykazovala.

Všechny děti patřily ve škole k velmi dobrým žákům. Milan byl i na školní nástěnce vyfocen jako nejlepší žák třídy.

Osobní anamnéza

V evidenci kurátorky pro mládež byl Milan od října 2004 v souvislosti s vyšetřováním krádeže a loupeže ve spolupachatelství. Od té doby byl opakovaně projednáván pro další protiprávní jednání (majetková trestná činnost, maření úředního rozhodnutí) a přestupek proti majetku a proti občanskému soužití.

V červnu 2006 byl řešen soudem pro mládež pro čin jinak trestný krádeže, za který mu byl (jako nezletilému) uložen **dohled probačního úředníka**.

V prosinci 2006 byl projednáván před soudem znovu pro čin jinak trestný krádeže a porušování domovní svobody; tehdy soud upustil od uložení opatření s ohledem na dříve uložený dohled. S probačním úředníkem Milan nespolupracoval.

V lednu 2008 stanul před soudem znovu - pro čin jinak trestný krádeže mu byla uložena **ochranná výchova**.

K výkonu ochranné výchovy nastoupil v dubnu 2008 do dětského diagnostického ústavu. V červnu 2008 se dopustil prvního útěku, když se nevrátil z volné vycházky.

Ze závěrečné zprávy dětského diagnostického ústavu:

Dle etopeda je Milan chlapcem s pokročilou delikvencí, z hlediska výchovy se jedná o asociální tendenci, antisociální vzorce chování jsou již fixovány. Disocialita má svou konzistentní a vnitřně soběstačnou strukturu vázanou především na prostředí závadové party. Milan se podřizuje vnějšímu tlaku, vůči němuž je systém vnitřních korekcí nedostatečný. Většinu pobytu byl podřídivý, respektující, bez verbální agrese a fyzické útočivosti k autoritám. Agresivní potenciál byl znatelný v zátěžových situacích. S dopomocí dospělého dokázal situaci zvládnout, pomoc neodmítal. K ostatním dětem se choval povýšeně, direktivně, o dominantní postavení ale neusiloval. Vůči mladším a slabším chlapcům realizoval šikanu, nechal si od nich posluhovat, ponižoval je, bil je.

Z domova navyklý na nedůsledné a bezhraniční prostředí, dělá si vše podle sebe. Je rád za pochvalu, vděčný za podporu a zabezpečení. Při pozitivním hodnocení ze strany dospělých pociťoval radost z úspěchu a více se o nápravu svého chování snažil. Konfliktní byl v situacích, kdy byl v napětí (např. při chybějícím kontaktu s matkou, který byl realizován především za strany zařízení).

Psycholog v závěru konstatuje poruchy chování na podkladě insuficientního rodinného prostředí, vlivu antisociálního okolí. Doporučeno přemístění do dětského domova se školou.

V srpnu 2008 byl přemístěn do dětského domova se školou, odkud se dopouštěl opakovaných útěků, na útěku se vždy zdržoval dlouhodobě.

Po ukončení povinné školní docházky byl ve výchovném ústavu přijat ke studiu na odborné učiliště – obor stavební práce. Vzhledem k tomu, že se opakovaně dopustil útěku, zameškal ve škole přes 400 neomluvených hodin, byl na návrh pedagogické rady z učiliště vyloučen. Výchovný ústav následně zajišťoval přemístění mladistvého do jiného výchovného zařízení, kde by byl zařazen do pracovní výchovné skupiny.

V období 01-03/2009 a 7-9/2009 byl nezletilý vzat do vazby z důvodu maření ochranné výchovy a páchání majetkové trestné činnosti.

Od ledna 2010 byl přemístěn do jiného výchovného ústavu. V tomto zařízení pobyl 14 dní bez útěku, následně byl propuštěn na víkendový pobyt do domácnosti matky, z něhož se však nevrátil, po zadržení Policií ČR byl znovu vzat do vazby.

V březnu 2010 byl Milan soudem pro mládež odsouzen k trestnímu opatření odnětí svobody nepodmíněně v délce trvání čtyř měsíců. Následně byl ještě ve stejném měsíci jiným soudem pro mládež odsouzen k souhrnnému trestnímu opatření odnětí svobody v délce trvání

10 měsíců pro provinění krádeže (sedm skutků) a provinění maření úředního rozhodnutí a vykázání. K výkonu trestu byl umístěn do věznice, do oddělení pro mladistvé odsouzené.

V polovině trestního opatření žádal o podmíněné propuštění z výkonu trestu. Soudkyně jeho návrhu vyhověla. Milan se vrátil zpět do výchovného ústavu. Zařadil se zde do pracovní skupiny, jezdil domů na dovolenky a řádně se z nich vracel.

Spolupráce s rodinou:

Matka s kurátorkou spolupracovala bez problémů, sama se na ni v případě potřeby obrátila. Podílela se na řešení záležitostí týkajících se dětí, avšak sama neměla osvojené potřebné dovednosti k tomu, aby výchovu všech dětí dostatečně zvládala.

S Milanem byla komunikace náročnější, nechtěl se bavit o jeho problémech, dával najevo, že je mu vše jedno. Žil tím, co se momentálně dělo, neřešil, co se všechno může v budoucnu stát.

Ke změně došlo až po jeho umístění do ústavní péče. Při rozhovorech s kurátorkou byl Milan otevřený, vystupoval slušně, hovořil o své touze po rodině, která byla příčinou jeho úteků. Je to chlapec, který žil přítomností, je citově oploštělý, což potvrdila i etopedka výchovného ústavu. Uvědomoval si, že dělá něco špatného, ale nezvažoval důsledky, které pro něj může mít jeho chování. Milan je jinak pracovitý, má však zkušenost s tím, že si může v krátké době vydělat hodně peněz (bohužel však trestnou činností). V místě bydliště se stýkal s partou závadových jedinců, na trestné činnosti se pravděpodobně podílel i se svým starším bratrem. Má rovněž zkušenosti s drogami – marihuana, pervitin.

V době pobytu Milana ve výkonu vazby či výkonu trestu byla matka kurátorkou opakovaně žádána, aby za synem jela na návštěvu, příp. aby mu poslala aspoň dopis, neboť Milan při návštěvě kurátorky ve věznici projevil lítost nad tím, že mu nikdo z rodiny nepíše. Matka uváděla, že mu psala již několik dopisů, že pojedje na návštěvu, až se jí uzdraví malé děti. Matka zřejmě chápala pobyt jejího syna ve vazbě jako trest, který si zasloužil, neprojevila před kurátorkou žádnou lítost.

V listopadu 2010 Milan dosáhl zletilosti.

Opatření před uložením ochranné výchovy:

- Opakované výchovné pohovory s nezletilým na oddělení sociální prevence, doma i ve škole.

- Při přijetí do péče kurátorky navštěvoval nezletilý program Kompas v dobrovolnickém centru, ale jelikož tam přestali chodit jeho kamarádi, přestal i on docházet do programu.
- S nezletilým hledány vhodné volnočasové aktivity, doporučena návštěva nízkoprahových zařízení pro děti a mládež – této nabídky nezletilý nevyužil.
- Spolupráce s probačním úředníkem – opakovaná šetření v rodině s probačním úředníkem, nezletilý nespolupracoval v průběhu trestního řízení ani po uložení opatření soudem.
- Matka podala návrh na nařízení ústavní výchovy, kurátorka soud urgovala o nařízení jednání; řízení bylo přerušeno v červenci 2007 s ohledem na zlepšení chování.

Celkové resumé:

Po ukončení ochranné výchovy zletilostí se Milan vrátil prozatím ke své rodině, než se osamostatní a zajistí si své vlastní bydlení. Plánuje si najít zaměstnání. Je pracovitý a má kontakty na osoby, které by mu mohli legální zaměstnání nabídnout. Pokud by se mu toto podařilo v brzké době, byla by pravděpodobnost, že bude žít řádný způsob života.

Obávám se však spíše toho, že naváže kontakty s osobami, se kterými se v minulosti stýkal a které mají i v současné době problémy s respektováním zákonů. Tato varianta se mi zdá pravděpodobnější, i když bych Milanovi přála, aby se v životě vydal na správnou cestu.

Doposud není skončeno vyšetřování další majetkové trestné činnosti, v tomto roce jej však čeká soud. S ohledem na rozsah trestné činnosti je pravděpodobné, že bude znovu odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Na výchově Milana a jeho životním osudu se ve značné míře projevila rodinná situace. Vyrůstal mezi mnoha sourozenci s nulovým podílem otce na výchově, nikde neměl pozitivní mužský vzor. Seberealizaci hledal v partě kamarádů. Matka nikdy nebyla schopná na děti dostatečně výchovně působit a poskytnout jim dostatek mateřské lásky. Chlapci postupně odrůstali a žili vlastní životy. Až když se Milan dostal do ústavu, dalo se s ním velmi dobře komunikovat, byl přátelský a otevřený. Scházela mu však rodina a opravdový zájem ze strany matky. Na druhou stranu ji zneužil k tomu, aby se u ní mohl schovat v době útěku, pokud ho chtěla nahlásit na policii, byl agresivní.

Nebylo příjemné jezdit takového chlapce navštěvovat do výkonu trestu, navíc pokud zvážím, z jakého pochází rodinného prostředí. Nikdo za ním nejezdil na návštěvy, nikdo mu neposílal balíčky, nepsal dopisy. Jenže mockrát jsme se bavili o tom, že se svým způsobem života se hodně rychle může dostat za brány vězení. Byla mu nabízena pomoc, které však nevyužil. Kamarádi byli důležitější.

V životě Milana se nakonec našlo místo, kde mu ukázány pevné hranice a kde se naučil určitým pravidlům a řádu, který v rodině neměl. Bohužel to byl výchovný ústav a věznice. Snad mu budou tyto zkušenosti užitečné i v jeho budoucím životě.

8.2.4 Kazuistika klientky s výchovnými problémy ve školním prostředí

Rodinná anamnéza

Nezletilá Petra se narodila v roce 1996. Vyrůstala v úplné rodině, rodiče jsou manželé, má tři starší sourozence (dva z nich jsou již zletilí), žádný z nich nestuduje, ani nepracuje. V současné době jsou oba rodiče bez zaměstnání, evidováni na úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání. Otec si stěžuje na zdravotní problémy (pourazový stav), jež mu brání získat zaměstnání. Příjem rodiny je zajištěn z dávek státní sociální podpory a z dávek ze systému pomoci v hmotné nouzi. Rodina obývá pronajatý byt o velikosti 2+1. Domácnost je na místní poměry (sociálně vyloučená lokalita) zařízena velmi slušně a je udržována v čistotě a pořádku.

Na výchově nezletilé se podílí otec i matka, matka je více iniciativní, ale nezletilé se spíše zastává. Nezletilá rodiče příliš nerespektuje, patrně je to způsobeno jejich vzájemnými vztahy, kdy nezletilá vidí velkou oporu v rodičích i při jednáních s učiteli, sociálními pracovníky a jinými dospělými autoritami.

Scholarita:

V předškolním věku navštěvovala nezletilá internátní mateřskou školu. Povinnou školní docházku začala plnit v šesti letech na základní škole v místě bydliště. Ve třetí třídě byla přeřazena do základní školy praktické, v průběhu školní docházky došlo na základě žádosti matky k přeřazení na jinou školu z důvodu výchovných problémů ve škole. Nyní je nezletilá žákyní sedmé třídy, má před sebou ještě jeden rok povinné školní docházky.

Osobní anamnéza:

V evidenci oddělení sociální prevence je Petra od roku 2006, kdy byla řešena pro přestupky, kterých se dopouštěla krádežemi v různých obchodních domech.

V několika případech byla přistižena i s matkou. Jelikož se přítomnost matky při krádežích opakovala a matka ani nepopírala, že by s dcerou kradla, byl podán i podnět na trestní stíhání matky pro ohrožování výchovy mládeže. Policie však neshledala, že by se jednalo o trestný čin, a věc odložila.

Nezletilá byla řešena i soudem pro mládež pro čin jinak trestný - křivé obvinění (obvinila jiného z pohlavního zneužití své osoby), za který jí byl v červenci 2008 uložen **dohled probačního úředníka**. Tento dohled nezletilá neplní, s probačním úředníkem nespolupracuje.

Rovněž byla Policíí ČR vyslýchána ve věci pohlavního zneužívání, kdy měla dobrovolný pohlavní styk s chlapcem, v té době rovněž mladším 15 let.

Nezletilá velmi dbá o svůj zevnějšek, chodí upravená, hezky oblékaná, její vzhled neodpovídá jejímu skutečnému věku.

Spolupráce s rodinou:

S rodinou byly zpočátku projednávány výše uvedené přestupky. V roce 2008 byl kurátorkou podán **podnět** k okresnímu soudu **na napomenutí** nezletilé a rodičů, neboť Petra opakovaně kradla a v několika případech byla přistižena i s matkou. Soud podnětu vyhověl a rodiče s nezletilou napomenul.

V průběhu spolupráce s rodinou začaly být řešeny i výchovné problémy nezletilé ve škole, kdy její nevhodné chování stále gradovalo. Ve škole byla drzá, vulgární, narušovala svým chováním vyučování, povzbuzovala k takovému chování i ostatní spolužáky, nenosila školní pomůcky, domácí úkoly nevypracovávala. Škola vykazovala i vysoké absence omlouvané matkou, byly řešeny i neomluvené hodiny. Opakovaně jí byl snížen stupeň z chování.

Rodině byla doporučena docházka do **střediska výchovné péče**, příp. i možnost dobrovolného terapeutického pobytu. Matka se vymlouvala, že instituci nenašly. Po společné návštěvě s kurátorkou byly objednány, na vstupní pohovor následně nikdo bez omluvy nepřišel.

S ohledem na pokračující závadové projevy v chování žádala matka psychiatrické vyšetření své dcery, proto byla odeslána s nezletilou k psychiatrovi, ten nezletilé předepsal léky, na žádost matky byl doporučen i pobyt v **psychiatrické léčebně**, na dětském oddělení. Zde byla nezletilá v lednu 2010 celkem 17 dní. Dle závěrečné zprávy se snadno adaptovala, od počátku však porušovala režim lhaním, podvody, odmítáním medikace, kouřením. Nebyly zjištěny poruchy vnímání či myšlení, konstatována byla verbální i brachiální agresivita k ostatním dětem, Petra byla medikována z důvodu negativismu a impulsivity – došlo k částečnému zklidnění. V závěrečné zprávě byly diagnostikovány poruchy chování –

socializovaná porucha chování, s doporučením nutnosti řešit výchovné obtíže ve spolupráci s kurátorkou formou výchovného opatření.

Medikaci nezletilá po návratu do péče rodičů dál neužívala, k psychiatrovi nedocházela. Na dalších návštěvách kurátorka netrvala, neboť bylo psychiatrem sděleno, že se jedná o nevychované dítě s etopedickými problémy, nikoliv psychiatrickými.

Po návratu z léčebny byla nezletilá ve škole v klidu jen pár dní a to zejména, pokud po ní nikdo nevyžadoval nějakou činnost či povinnosti. Po pár dnech se její chování stalo opět neúnosným. Petra nepřiznávala svou vinu, sváděla ji vždy na učitele, že oni s ní nevhodně jednájí, jsou na ni zasedlí.

Nezletilá byla ze strany kurátorky opakovaně poučena o tom, že svým chováním a nezodpovědností si může způsobit i to, že by byla svěřena do ústavní péče. Petra se všemu usmívala, byla nad věcí, nepřipouštěla si svou vinu. Ve svých lžích a obviňování druhých byla podporovaná matkou. Dle kurátorky matka nebyla ve své výchově dostatečně důsledná, zastávala stanovisko své dcery, že za vše mohou ostatní, rodiče doma žádná výchovná opatření nepřijímali.

S ohledem na vážné výchovné problémy ve škole a opakovaný názor třídního učitele, že by nezletilá měla být už dávno v ústavu, bylo učiteli navrženo, aby podal k soudu podnět k přijetí tohoto opatření.

Vzhledem k tomu, že dosavadní pohovory s matkou i nezletilou, doporučení a přijatá opatření nevedla k nápravě, nezletilá je naprosto nerespektovala, naopak se chování nezletilé stále zhoršovalo, byl návrh školy následně podpořen. Vzhledem k tomu, že nezletilá měla před sebou ještě dva roky školní docházky, bylo třeba zamezit tomu, aby dále vyhrožovala a vulgárně nadávala učitelům a jiným vážným způsobem porušovala školní řád. Rovněž dle závěrečné zprávy psychiatrické léčebny bylo doporučeno řešit problematiku výchovným opatření. Zákon nabízí napomenutí, které již uloženo bylo, soudní dohled, který by byl bezpředmětný, neboť s rodinou kurátorka aktivně spolupracovala, k nápravě nedocházelo. Poslední možností bylo nařízení ústavní výchovy, která již byla zcela na místě.

V srpnu 2010 na základě rozhodnutí soudu o **nařízení ústavní výchovy** nastoupila nezletilá do dětského diagnostického ústavu, kam ji předali rodiče.

Při následném gynekologickém vyšetření (rodiče nezajistili vyšetření před nástupem) bylo zjištěno, že nezletilá je gravidní (21. týden), o čemž rodiče ani nezletilá vůbec nevěděli. Petra prý běžně menstruovala, nerozpoznala žádné známky těhotenství.

Jen pár dní po nástupu ze zařízení utekla. Zpět byla přibližně za měsíc přivezena svými rodiči. Rodiče i nezletilá shodně tvrdili, že se Petra zdržovala u nějaké kamarádky, která ji pak odvezla domů k rodičům. Petra se snažila vrátit do zařízení dříve, ale nikdo jí nedokázal poradit, kudy se tam dostane. Ona kamarádka se o Petru celou dobu starala.

Do zařízení se vrátila den poté, co kurátorka provedla návštěvu v rodině a domlouvala se s rodiči, že by ve spolupráci s diagnostickým ústavem legalizovali její pobyt v rodině, ale pouze v tom případě, že se Petra najde. Rodiče tvrdili, že to skutečně nevědí, že jí hledají po různých známých. Rodiče byli srozuměni s tím, že bude požádána Policie ČR o spolupráci při zadržení nezletilé, bude jim poskytnuta i fotografie nezletilé. Rodiče kurátorku žádali, aby ještě vyčkala, že se ještě pokusí Petru hledat. Byli úspěšní, ještě ten den se Petra domů vrátila.

Druhého útěku se nezletilá dopustila po měsíci, ačkoliv bylo domluveno, že bude jezdit k rodičům na víkendové dovolenky a že bude probíhat řízení o zrušení ústavní výchovy. Nezletilá byla vrácena matkou zpět do zařízení po konzultaci s kurátorkou.

Po dobu pobytu v diagnostickém ústavu rodiče se zařízením spolupracovali, spíše matka, otec je submisivní. Petra byla u rodičů i na víkendovém pobytu.

Při osobní návštěvě kurátorky v diagnostickém ústavu v září 2010 byl s nezletilou a za účasti její psycholožky sepsán individuální plán péče, ve kterém byly s Petrou dohodnuty cíle či aktivity, které budou dodržovány v případě jejího návratu do péče rodičů:

- pravidelná docházka do školy a dodržování podmínek docházky ze strany školy;
- slušné chování ve škole (v souladu se školním řádem);
- návrat z dovolenek do diagnostického ústavu, příp. dětského domova se školou ve stanovenou dobu;
- péče o miminko po porodu;
- spolupráce s kurátorkou dle dohody.

V říjnu 2010 byla Petra přemístěna do dětského domova se školou.

Ze zprávy dětského diagnostického ústavu:

Všichni pracovníci, kteří se podíleli na vypracování závěrečné zprávy, se shodují na umístění nezletilé do dětského domova se školou. Petra pobyt v dětském diagnostickém

ústavu nezvládla dobře, i přes vidinu možného brzkého návratu domů se dopustila opětovného útěku (den po návratu z víkendové dovolenky).

Rodina je celkem dobře zajištěna, rodiče jsou ale nedůslední, chránící jednání Petry, mají tendence problémy bagatelizovat, zlehčovat, mlžit. Petra je mravně otupělá, bez zájmu, byla i nezodpovědná ke svému stavu (chtěla např. hrát floorbal, jezdit na lanovce). Vychovatel konstatuje po návratu z útěku lži a podvody domluvené s rodiči.

Petra žije přítomností bez schopnosti domyslet důsledky svého jednání, je orientována na aktuální potřebu, není schopná zodpovědně plánovat. Lže, podvádí, její jednání je účelové, je nespolehlivá a nezodpovědná. V dětském kolektivu dokáže být hrubá, sobecká a vulgární; k dospělé autoritě drzá v případě, že se jí nevyhoví.

Dle etopeda se jedná o dívku s pokročilým disociálním vývojem, selhávající v běžných životních situacích, vzorce podvodu, lži a krádeže má zvnitřnělé, závadové chování se již stává životním stylem a programem. Dívka není vybavena korektivními a regulačními mechanismy, které by delikventní vývoj brzdily. Dívka je sebestředně laděná s dominujícím zájmem o sebe, pohodlí a zábavu. Má osvojenou silnou baterii manipulačních a vydírajících strategií. Z domova je zvyklá nerespektovat autoritu, nerada se podřizuje, obchází pravidla. Snaží se podřizovat okolní svět svým potřebám. Rodiče jsou nekritičtí, dívce nejsou schopni stanovit pevné hranice, ustupují jí, někdy ji i nepřímo ve lži podporují.

Dle psychologa – hyperprotektivní výchova rodičů bez stanovení určitých hranic a pravidel; při spolupráci se i sami rodiče snažili stále překračovat hranice, nedodržovali pravidla, nedalo se na ně spolehnout. Petra s nimi hovořila spíše autoritativně, očekávala, že ji budou stále chránit a bojovat za ni a ona si bude moci dělat, co se jí zlíbí. Tato očekávání rodiče často naplňovali. Při selhání byla hodně plačtivá, nejednalo se však o výraznější pocity viny směrem k dospělým, ale o pláč nad tím, že není po jejím a musí se podrobit pravidlům.

Dle zprávy dětského domova se školou, kde byla Petra zatím pouze krátce, byla hodnocena jako sebevědomá dívka, v kolektivu se snažila vystupovat v roli chudinky, která čeká dítě a nemůže být se svou rodinou a otcem dítěte.

V říjnu 2010 soud projednával návrh matky na zrušení ústavní výchovy nad nezletilou. Kurátorka ve svém stanovisku návrh matky podpořila, dala přednost tomu, aby se nezletilá vrátila do své rodiny a byla jí dána možnost být zodpovědnou matkou, ačkoliv toto bude velmi náročné jak pro Petru, tak její rodiče (navíc nezletilá bude muset pokračovat v plnění

povinné školní docházky). Záměrem bylo předejít odtržení nezletilé od svého dítěte, příp. aby její dosud nenarozené dítě vyrůstalo v ústavním prostředí. Bylo doporučeno stanovení dohledu nad výchovou nezletilé.

Koncem října 2010 soud **ústavní výchovu zrušil**, stanovil nad její výchovou **dohled**. Do doby nabytí právní moci rozsudku byla nezletilá v domácnosti rodičů na základě povolení k pobytu mimo zařízení, již v té době byla přijata zpět do své školy v místě bydliště. Koncem roku 2010 porodila chlapečka.

V současné době by nezletilá měla řádně plnit povinnou školní docházku. V tomto směru však selhává, vylouvá se na miminko, o které by měla pečovat její matka. K probačnímu úředníkovi nedochází.

V květnu 2011 byla zařazena do nového skupinového programu o.s. Spirála pro těhotné nezletilé dívky a nezletilé matky pořádaného v prostorách základní školy praktické, jejíž je žákyní.

Opatření před nařízením ústavní výchovy:

- Opakovaná jednání s rodiči a nezletilou, seznamování s důsledky chování nezletilé.
- Doporučena spolupráce s odborným poradenským zařízením.
- Kurátorka aktivně spolupracovala se školou.
- V srpnu 2008 byli rodiče a nezletilá napomenuti soudem.
- V listopadu 2008 byl nezletilý soudem pro mládež uložen dohledu probačního úředníka v souvislosti s protiprávním jednáním, dohled nezletilá neplnila a neplní ani v současné době.
- V lednu 2009 kontakt se střediskem výchovné péče, k domluvené konzultaci se nikdo nedostavil.
- Psychiatrické vyšetření a následně v lednu 2010 pobyt nezletilé v psychiatrické léčebně, který byl z důvodu nežádoucího chování a na základě žádosti rodičů předčasně ukončen.
- Rodiče zajistili změnu školy.

Celkové resumé:

Shora uvedené skutečnosti výstižně popisují výchovné působení rodičů na svou dceru a stejně tak samotnou Petru. Opakují se důvody, pro které byla ústavní výchova nad nezletilou nařízena. Není patrné, že by došlo k nějaké významné pozitivní změně v chování dítěte či ve výchovném působení rodičů. Nezletilá má před sebou jeden rok povinné školní docházky a je

na místě důsledné výchovné působení autorit a vedení nezletilé k zodpovědnosti, což rodiče nejsou schopni zaručit. Ústavní výchova nezletilé je stále na místě. Nicméně při řízení o zrušení ústavní výchovy bylo ze strany všech zainteresovaných subjektů zohledňováno těhotenství nezletilé, významně ovlivňující celou situaci.

Lze předpokládat, že po ukončení povinné školní docházky pominou důvody pro ústavní péči a pravděpodobně i soustavný dohled nad nezletilou. Nezletilá o studium zájem neprojevuje. Domnívám se, že Petra bude následovat své starší sourozence – zaeviduje se na úřad práce a se svým přítelem budou vychovávat své dítě a žít ze sociálních dávek. Bohužel Petra nemá zvnitřněné základní společenské normy, závadové chování se stalo jejím životním stylem. Svě dítě bude vychovávat dle stejných vzorů využívaných i při její výchově.

8.2.5 Kazuistika klientky s výchovnými problémy v rodině i ve škole

Rodinná anamnéza:

Nezletilá Denisa se narodila v roce 1993. Její rodiče nebyli manželé, žili spolu v družském vztahu 10 let, poté se rozešli. Po jejich rozchodu byla Denisa v červnu 2004 svěřena do péče otci. V listopadu 2005 domácnost otce opustila, protože si nerozuměla s jeho novou přítelkyní. Odešla do domácnosti matky, soudně byla svěřena do její péče v červnu 2007. Matka dceru vychovávala sama. V rodině žili i starší sourozenci, se kterými byly vztahy proměnlivé. Denisa s otcem kontakt neudržovala, otec o ní zájem neprojevoval.

Otec založil novou rodinu, s přítelkyní si pořídili společné dítě.

Rodina žila na sídlišti v panelovém domě v bytě o velikosti 4+1, byt byl běžně zařízený, udržovaný v čistotě. Denisa měla svůj pokoj vybavený potřebami vhodnými pro její vývoj. Další pokoj obývala starší dcera se svým dítětem, vlastní pokoj měl i bratr, matka měla k dispozici obývací pokoj, kde se i všichni scházeli třeba při sledování televize. Matka byla zaměstnána v pracovním poměru, bratr nezletilé nepracoval, sestra byla na rodičovské dovolené. Rodina byla finančně celkem dobře zabezpečená.

Vzájemné vztahy v rodině začaly být vzhledem k problémovému chování nezletilé napjaté.

Bratr nezletilé byl z důvodu závažné trestné činnosti v r. 2010 umístěn do psychiatrické léčebny.

Scholarita:

Nezletilá navštěvovala běžnou mateřskou školu, v šesti letech byla zaškolená do základní školy v místě bydliště. Při přijetí do evidence kurátorky pro mládež byla žákyní osmé třídy. Její prospěch se pohyboval v rámci podprůměru, za záškoláctví a nenošení pomůcek jí byla i snížena známka z chování.

Vyhraněné zájmy Denisa neměla, volný čas trávil pouze s kamarády.

Osobní anamnéza:

Denisa je v evidenci oddělení sociální prevence od října roku 2007 v souvislosti s rozsáhlým záškoláctvím a nedodržováním režimu - pozdní příchody, útky z domova, Experimentovala s marihuanou (drogu užívala nepravidelně, většinou s kamarády v partě). Nezletilá si odmítala plnit povinnou školní docházku. Svým přístupem k plnění povinností narušovala i rodinné vztahy, zejména vznikaly spory mezi matkou a nezletilou. Ohledně této problematiky bylo s nezletilou provedeno několik výchovných pohovorů, vždy bez úspěchu. Následně jí byla doporučena konzultace v **krizovém centru Spirála**. Tam jí bylo navrženo, že by bylo vhodné, aby byla Denisa na čas umístěna mimo domov. Byla by tak šance, že se dosavadní vztahy mezi matkou a Denisou urovnají. Řešení opět nebylo s úspěchem přijato. Byla poslána i do střediska výchovné péče, matka však tuto možnost odmítla.

Dívka trvala na změně základní školy, což jí bylo umožněno, avšak novou školu navštívila pouze jednou, poté opět přestala docházku plnit. Jakékoliv domluvy a pohovory se míjely účinkem, matku rovněž vůbec nerespektovala. Sama nezletilá trvala na nařízení ústavní výchovy, situaci nechtěla řešit žádným jiným způsobem.

Spolupráce s rodinou:

Matka byla s výchovou dcery naprosto bezradná. Vzhledem k tomu, že Denisa byla teprve v osmé třídě a její neomluvená absence stále stoupala, bylo nutné co nejdříve přijmout opatření, aby v plnění povinné školní docházky bylo řádně pokračováno.

Matka po zvážení všech okolností v říjnu 2007 podala **návrh na nařízení ústavní výchovy**. Jelikož nezletilá i přes návrh matky školní docházku neplnila, byl kurátorkou urgován soud s žádostí o přednostní nařízení jednání o návrhu matky. Soud nakonec návrhu matky vyhověl a v prosinci 2007 ústavní výchovu nad nezletilou nařídil. Až po rozhodnutí soudu začala nezletilá školu opět navštěvovat.

V květnu 2008 byla nezletilá umístěna do dětského diagnostického ústavu. Po absolvování diagnostického pobytu byla v červnu 2008 přemístěna do dětského domova se školou.

Otec podepsal kurátorce prohlášení, ve kterém vyjádřil nesouhlas s kontaktem ze strany orgánu SPOD v rámci zákonných návštěv. S dcerou nebyl doposud v kontaktu a nebude si vytvářet podmínky pro přijetí nezletilé do jeho péče.

Ze zprávy dětského diagnostického ústavu:

Dle zprávy etopeda měla na své problémy náhled. Pravidla si osvojila rychle a nechápala je jako omezující či nepochopitelná, špatně snášela jen omezení v oblasti kouření. K ostatním členům skupiny se chovala chladně, jejich přítomnost nevyhledávala, na pokusy o sblížení reagovala obezřetně. Přátelský vztah si vybudovala pouze k dívce nejdéle umístěné, se kterou si byly svým klidem a rozvahou podobné. Vztah k dospělým byl zcela bezproblémový. Selhání hrozí v širším okruhu situací (konflikt s matkou, vliv party), podřizuje se asociálním hodnotám party

Dle psychologa je dívkou s nevyzrálou osobností inklinující k závadovějším osobám. Asociální jednání se ještě nejeví jako zcela integrované do osobnosti, i když je ovlivněna i vývojem v prostředí se sourozenci, kteří se díky svému chování také dostali do problémů a na část života do ústavní výchovy. V režimu dobře prosperující dívka s intelektovými schopnostmi v pásmu podprůměru. Porucha chování aktuálně na ústupu, v režimu dobře prosperuje. Aktuálně byla dobře motivovaná na řešení svých problémů.

S ohledem na zlepšení chování nezletilé chtěla matka Denisu od září 2008 zpět domů, zajistila možnost jejího návratu do původní základní školy, doložila i potvrzení od ředitele školy. Ve spolupráci s kurátorkou rozhodl ředitel zařízení o dočasném pobytu nezletilé v domácnosti matky od září 2008. Pobyt byl každý měsíc prodlužován. Matka si na dceru nestěžovala, dobře spolu vycházely.

Až do pololetí bylo vše v pořádku i ve škole, ve zprávách od třídního učitele se střídala chvála s občasným zhoršením kázně. Od února 2009 se Denisa dopustila dvakrát záškoláctví. Při prvním záškoláctví bylo vše řešeno s Denisou, díky přimluvě kurátorky dala škola Denise ještě šanci. Bylo dohodnuto, pokud by opět selhala, již bude situace řešena jejím návratem do institucionální péče. Koncem března 2009 byla Denisa opět za školou, navíc ji pan učitel v době školního vyučování viděl procházet se po sídlišti s cigaretou. Po této

zkušenosti již nebyl ochoten další absenci omlouvat a trval na vrácení Denisy do ústavu. Nezletilá se tedy vrátila zpět do dětského domova se školou v dubnu 2009.

Ke konci školního roku matka znovu žádala o přechodný pobyt Denisy mimo ústav, za účelem studia na učilišti v místě bydliště, byla přijata na obor číšník. Žádost matky kurátorka podpořila a Denise byl povolen pobyt mimo ústav od začátku letních prázdnin až do dosažení zletilosti v říjnu 2011.

Od září 2009 navštěvovala nezletilá učiliště. Koncem měsíce však bylo zjištěno, že Denisa byla pouze jeden týden na praxi, ve škole též jeden týden, poté do učiliště přestala docházet. Doma i kurátorce vyprávěla, jak se jí ve škole líbí. Nezletilé bylo kurátorkou nabídnuto zapojení do programu ve **Sdružení pro probaci a mediaci v justici**, kde jí byl zajištěn i mentor pomáhající s doučováním.

Denisa však do učiliště i přes snahu kurátorky a matky nedocházela, i když bylo zařízeno, že jí škola dá ještě šanci, dál do školy nedocházela. Matka dceru do školy každý den posílala, ale od třídní učitelky zjistila, že Denisa do školy nedochází. Matka si s dcerou již nevěděla rady, Denisa jí neposlouchala, opět se situace opakovala jako v předchozím období. Matka tedy souhlasila s navrácením dcery do zařízení a i s jejím přemístěním do výchovného ústavu.

V říjnu 2009 byla nezletilá na základě žádosti dětského domova se školou a rozhodnutím diagnostického ústavu přemístěna do výchovného ústavu. Zároveň byla zařazena ke studiu - do prvního ročníku tříletého učebního oboru provoz služeb. Ve stejnou dobu mělo proběhnout jednání u okresního soudu o návrhu matky na zrušení ústavní výchovy. Jelikož Denisa doma selhala, vrátila se do závadové party, přestala plnit své povinnosti a matku nerespektovala, vzala matka svůj návrh zpět.

Denisa se vrátila do zařízení, ale do školy chodit nechtěla. Nechápala, proč má být kvůli tomu v ústavu. Chtěla se snažit, aby se mohla znovu vrátit domů na dlouhodobý pobyt, chtěla by někde pracovat.

Od prosince 2009 byla Denisa téměř tři měsíce na útěku. Občas navštívila matku, sdělila, že je těhotná a opět odešla. Následně se sama ohlásila na policii a vrátila se zpět do zařízení. Těhotenství nezletilé se nepotvrdilo.

Po této zkušenosti matka v březnu 2010 znovu podala návrh na zrušení ústavní výchovy, dcera nechtěla studovat, chtěla pracovat a matka chtěla zabránit tomu, aby se Denisa i nadále toulala neznámo kde. Matka nechtěla nechat zajít dceru tak daleko, aby se snažila otěhotnět za účelem dostat se domů z ústavu. Po návratu z dlouhodobého útěku do ústavu

měla bezproblémové chování, snažila se a byla k řádnému chování motivována i kurátorkou, aby mohla být propuštěna do domácnosti matky. Denise byl pak povolen pobyt v domácnosti matky do doby rozhodnutí soudu.

V červnu 2010 soud návrhu matky vyhověl a ústavní výchovu nad nezletilou zrušil. Ve stejné době zasáhla rodinu tragická událost, kdy bratr nezletilý brutálně zavraždil manželku jejich otce. Tehdy se chování Denisy opět změnilo. Přestala respektovat matku, začala se toulat. Denisa byla dovedena k **pedopsychiatrovi**, přišla pouze na jednu konzultaci, předepsaná antidepresiva si nevyzvedla, odmítla je užívat. Dále byla dovedena do **Poradny pro ženy a dívky**, kde byla též pouze na jedné konzultaci a přes upomínání se vícekrát nedostavila.

Volný čas začala znovu trávit s problémovými lidmi a její chování se stále zhoršovalo. V noci se toulala mimo domov, dokonce bylo zjištěno, že se věnuje prostituci, zneužívá návykové látky (marihuanu a pervitin). Domů se vracela k ránu ve velmi zuboženém stavu, celý den prospala a večer znovu odcházela. Na matčiny domluvy reagovala velmi sprostými výrazy a hysterickým chováním, křičela a vulgárně nadávala. Dávala matce za vinu onu tragickou událost. Pokud nebyla doma, posílala matce vulgární SMS zprávy.

Po těchto událostech bylo zhodnoceno, že příznivý vývoj i život Denisy je vážně ohrožen. Bylo nutné zajistit řádnou péči a izolaci od závadového prostředí. Problémy v rodině se prohloubily tak, že bylo nutné řešit situaci velmi rychlým zásahem, tedy v podobě nařízení předběžného opatření zajistit řádnou výchovu Denisy ve vhodném zařízení.

V září 2010 byl návrh na **nařízení předběžného opatření** k soudu podán. Denisa byla svěřena do diagnostického ústavu pro mládež. Při přebírání nezletilé v matčině domácnosti Denisa matce sprostě nadávala, chovala se agresivně. Matka následně při uklízení pokoje své dcery našla injekční stříkačky. Netušila, v jaké fázi užívání drog se Denisa nachází.

Po předchozí domluvě byla Denisa nejprve převezena k hospitalizaci na dětský detox, prozatím na dobu dvou týdnů. Po ukončení hospitalizace byla převezena do příslušného diagnostického ústavu a bylo domluveno umístění do terapeutické komunity. V listopadu 2010 zde byla uspořádána případová konference za účasti terapeutů, matky, kurátorky a nezletilé. Projednávalo se další směřování Denisy a spolupráce s rodinou.

Nezletilý byl nabídnut rekvalifikační kurz – masérka, který byl pro ni vybrán jako velmi vhodný z dostupné nabídky. Denisa byla hodnocena jako šikovná dívka s důvěryhodným vystupováním, uměla se chovat velmi vstřícně. Zřejmě i Denisu by mohlo toto povolání bavit. Mezi nezletilou a matkou stále existoval velice úzký citový vztah, bylo

patrné, že se mají navzájem rády. Denisa navštívila svého bratra v psychiatrické léčebně. Sdělila, že vždy bude na jeho straně, měli si o čem povídat.

Psycholožka popisovala Denisu jako velmi nevyzrálou osobnost, neznající hranice, na druhou stranu má vysokou sociální inteligenci, je manipulativní, naučila se takto chovat, zjistila, že je to výhodné, a tak toho využívá. Závěrem bylo domluveno, že se terapeuti budou snažit přesvědčit otce ke spolupráci, byla naplánována rodičovská skupina v zařízení.

Vánoční svátky roku 2010 strávila Denisa doma. Prožili je bez vážnějších obtíží, Denisa si s matkou hodně povídala, obě shodně uváděly, že takto si dlouho nepovídaly. Proběhla i schůzka Denisy s otcem, motivoval ji k další léčbě.

V lednu 2011 se měla vrátit zpět do komunity, byla pro ni domluvená brigáda v domově pro seniory a od března byl předjednan pečovatelský kurz. Od matky dostala Denisa peníze na cestu, ale do zařízení se nevrátila. Matce jen poslala SMS zprávu, že si při oslavách příchodu nového roku „něco“ dala a že do osmnácti let nikde zavřená nebude.

Denisa byla vyhlášena na útěku. Až po třech měsících byla kurátorka kontaktována policií – Denisa byla zadržena v Německu při silniční kontrole. Byla vrácena do diagnostického ústavu.

Psycholožka sdělila, že se Denisa po návratu do ústavu adaptovala, nejsou s ní problémy, přišla do známého prostředí, snaží se, přihlásila se i do protikuřáckého programu. Je naplánováno přemístit nezletilou do léčebného zařízení. Plánují přeložit ji do léčebného oddělení v rámci zařízení.

Matka po další negativní zkušenosti ztratila o dceru zájem, nechtěla s ní vůbec komunikovat, nereagovala záměrně na telefonáty, s kurátorkou ale i nadále spolupracovala. Denisa se po návratu z útěku snažila, hovořila o tom, že se chce dál léčit. Denise bylo vysvětleno, že je matka zklamaná a potřebuje čas, aby se vyrovnala se situací. Matka odkázala Denisu prostřednictvím kurátorky na otce.

Od května 2011 je pro Denisu domluveno léčení v psychiatrické léčebně.

Opatření před nařízením ústavní výchovy (v prosinci 2007):

- Opakovaná jednání kurátorky s nezletilou a matkou.
- Doporučena spolupráce s krizovým centrem Spirála.

Opatření před podáním návrhu na nařízení předběžného opatření (v září 2010):

- Opakovaná jednání kurátorky s nezletilou a matkou.

- Doporučena spolupráce se Sdružením pro probaci a mediaci v justici – zapojení do programu mentor.
- Návštěva Poradny pro ženy a dívky.
- Psychiatrické vyšetření.

Celkové resumé:

Chování Denisy je ovlivněno většinou drogou a závadovým prostředím, již na základní škole se více kamarádila s chlapci a i tam byla dominantní, později kamarádila se staršími osobami. Matku nechtěla respektovat. Matka se rozhodla problémy ve výchově dcery řešit ve spolupráci s pomáhajícími institucemi, aby nezůstala na výchovu sama. I přes veškerou snahu a působení všech institucí se problémové chování v rodinném prostředí vždy vrátilo. Jen v ústavu s jasným režimem bylo její chování v normě, Denisa byla pohodová, kladně hodnocená. V krizových situacích se nedokázala ovládat, měla vztek.

Matka o dceru projevovala zájem. Je diskutabilní, zda k opakovanému selhání nedošlo z důvodu celkem častého střídání prostředí – domov a ústav. Denisa neměla dostatek času, aby si osvojila sociální dovednosti a naučila se vhodně reagovat v zátěžových situacích. Denisa se dokázala chovat účelově, aby zapůsobila na matku a mohla se vrátit domů, kde se opět dala na cestu předchozího způsobu života, upřednostnila kamarády, drogy a noční život před upevňováním rodinných vztahů.

V posledních měsících Denisa zkusila zcela jiný život, bohužel velmi riskantní - věnovala se prostituci, nitrožilně užívala drogy. Ačkoliv hovoří o motivaci k léčbě, těžko říct, jak vážné jsou její úmysly.

Z mého pohledu se mi jeví jako nejvhodnějším řešením dokončení protidrogové léčby a postupné navazování vztahů s rodinou. Jelikož po několika měsících dívka dosáhne zletilosti, bylo by žádoucí ji směřovat k plánování života po ukončení ústavní výchovy.

V případě Denisy se ukázalo, že zrušení ústavní výchovy nebo dlouhodobé pobyty dítěte v rodině nemusejí být vždy zcela správným řešením.

8.2.6 Kazuistika klientky svěřené do péče tety

Rodinná anamnéza:

Nezletilá Alena se narodila v roce 1993. Její matka tragicky zemřela, když Aleně bylo pět let. Po její smrti byla vychovávána druhem matky, který si asi po dvou letech založil novou rodinu. Tehdy začaly být s Alenou první potíže. Druh matky se pak dohodl s tetou

nezletilé na převzetí Aleny do její péče. Nezletilá pak byla v dubnu 2004 rozsudkem soudu svěřena do péče své tety. V dalších letech tedy žila ve společné domácnosti s tetou, jejím druhem a jejich dvěma nezletilými dětmi (narozené 2005 a 2008). S otcem nebyla nezletilá vůbec v kontaktu.

Scholarita:

Povinnou školní docházku Alena začala plnit na základní škole v místě bydliště. Její školní výsledky byly dobré. Problémy se začaly objevovat ve čtvrté třídě, kdy docházelo k porušování školního řádu a zhoršení školních výsledků. Tehdy si její teta podávala návrh na svěření Aleny do její péče. Po smrti matky a svěření do péče tety přestoupila na jinou základní školu z důvodu změny bydliště. Zde nenastaly výrazné změny, a proto se ještě v páté třídě vrátila do původní školy. Až do ukončení povinné školní docházky byly ze strany Aleny vykazovány kolísavé školní výsledky, občasné porušování školního řádu.

Po ukončení základní školy byla nezletilá přijata ke studiu na střední školu v jiném městě, kde pobývala na internátě. Studium bylo předčasně ukončeno z důvodu nedodržování vnitřního řádu školy. Následně začala studovat v místě bydliště na střední škole obchodu a služeb. V průběhu studia bylo zaznamenáno několik neomluvených hodin, nezletilé byla udělena ředitelská důtka.

Osobní anamnéza:

Nezletilá je v péči oddělení sociální prevence od září 2010, kdy kurátorku oslovila teta s tím, že nezvládá výchovu svěřené Aleny – neplní si svoje povinnosti, nerespektuje daná pravidla. Dlouhodobě se nedaří zvládnout výchovné problémy, které přetrvávají asi pět let. V rodině vážně komunikace, je narušeno soužití celé rodiny. Postupně se začaly zhoršovat i školní výsledky nezletilé.

Spolupráce s rodinou:

Zde je nutno upozornit, že sociálními pracovníky oddělení sociálně právní ochrany nebyly řádně prováděny zákonné návštěvy v rodině. Kurátorka zahájila spolupráci s rodinou až tehdy, kdy vztahy byly vážně narušené a situace se stále zhoršovala.

Rodině byla doporučena a zprostředkována spolupráce s **Poradnou pro mezilidské vztahy** – zařazení do sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Rodina nabídky využila. V krátkém čase se však nepodařilo stávající vyhrcovanou situaci změnit k lepšímu, kurátorka

s rodinou velmi aktivně komunikovala. Od zapojení rodiny do sociálně aktivizační služby nebylo možné v krátkém časovém intervalu očekávat pozitivní výsledky. Navíc sama nezletilá se ke svým povinnostem stavěla odmítavě.

V říjnu 2010 bylo navrženo řešit situaci pobytem nezletilé na internátě, který škola nabízela. Teta i nezletilá toto řešení uvítaly.

Po pár dnech však kurátorku kontaktovala rodina s tím, že nezletilá odešla z domova, neznámo kam. Nejednalo se o její první útěk. Bylo po ní vyhlášeno pátrání Policií ČR. Následující den byla zadržena, ale rodina ji odmítla převzít do své péče. Byly hledány možnosti svěření do péče jiné osoby. Babička ze strany matky neměla zajištěné vlastní bydlení, žila kdesi mezi Romy, byla finančně zadlužená, s rodinou vztahy neudržovala, nejevila se jako důvěryhodná osoba. Bydliště otce nebylo známo, neprojevoval o nezletilou žádný zájem. Bylo jednáno i s nepřímými příbuznými, avšak i ti odmítli Alenu převzít do své péče.

Nezletilou nebylo možné umístit ani na krizové lůžko v krizovém centru Spirála, neboť byla bez doprovodu dospělé osoby.

Nezletilá se ocitla bez jakékoliv péče, požádala sama oddělení sociální prevence o pomoc. Souhlasila s umístěním do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – bylo předjednáno její přijetí do zařízení Fondu ohrožených dětí v Klokánku (dále FOD) v sousedním městě. Rodina zajistila prevoz nezletilé do tohoto zařízení. Nástup Aleny do zařízení byl potvrzen na základě žádosti orgánu sociálně právní ochrany dětí.

Kurátorka následně podala k soudu návrh na nařízení předběžného opatření, soud návrhu vyhověl, neboť se dítě ocitlo bez jakékoliv péče, a nezletilá byla svěřena do péče FOD. Zároveň bylo zahájeno řízení o svěření dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (řízení o nařízení ústavní výchovy).

Po umístění do FOD nezletilá komunikovala s rodinou, jezdila do domácnosti tety na dovolenky. Alena v zařízení byla spokojená. Nebyla ubytována přímo mezi ostatními dětmi, ale žila v sídlištním bytě spolu s další klientkou a pracovnící zařízení. Zpočátku plnila pravidla bez problémů, učila se zodpovědnosti. Aleně zde byla nabídnuta možnost ubytování i po dosažení zletilosti, aby mohla řádně dokončit studium.

V prosinci 2010 proběhlo soudní jednání o nařízení ústavní výchovy nad nezletilou. Jelikož teta měla sama zdravotní problémy a péči o Alenu by již nezvládla, vyslovila při soudním jednání souhlas s umístěním neteře do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou

pomoc. Otec se k jednání nedostavil, na výzvy soudu nikterak nereagoval. Při jednání o svěření nezletilé do FOD nebyly známy žádné skutečnosti bránící svěření Aleny do tohoto zařízení. Pracovníci školy i zařízení hodnotili nezletilou kladně. Kurátorka s tímto opatřením souhlasila.

Následně po sdělení výsledku soudního jednání ředitelka zařízení oznámila, že mají s Alenou vážné výchovné problémy. Byla přistižena při krádeži v obchodě, chodila za školu, spolu s další svěřenkyní šikanovala novou dívku, která byla do zařízení přijata pro podezření na týrání v rodině.

Po celkem dobré adaptaci se začaly objevovat problémy s respektováním pravidel, s docházkou do školy. Situace začala být vážná, neboť nezletilé hrozilo vyloučení ze školy a nemožnost zůstat v zařízení i po dosažení zletilosti. Informace o závadovém chování Aleny nebyly kurátorce známy před soudním jednáním, tudíž navrhovala, aby soud nezletilou v FOD ponechal a proti rozsudku nebylo možné odvolání.

Alena se změnila po přijetí další klientky do FOD, doslova se obě spolčily proti tetám, které za ně byly odpovědné. Alena si začala dělat, co chtěla a kdy chtěla. Ze strany učitelů byla snaha o nápravu, s Alenou situaci řešili, zároveň i aktivně kontaktovali pracovníky zařízení, aby měli přehled o její docházce.

Kurátorka doporučila, aby se Aleně věnoval psycholog.

V lednu 2011 uspořádala kurátorka případovou konferenci s účastí nezletilé, zástupců školy a pracovníků zařízení. Cílem mělo být sdělení návrhů k řešení.

Alena si uvědomila vážnost situace, přiznala, že se pohádala s tetou, pracovnící FOD. Slíbila, že se bude snažit o změnu svého chování. Po krátké době přišla s tím, že chce ukončit studium a chce si vydělávat peníze.

Kurátorka předjedнала spolupráci s domem na půl cesty nacházejícím se ve stejném městě. Nezletilá byla motivována ke změně školy, měla by možnost studovat v místě svého současného bydliště. Pracovníci domu na půl cesty nabídli nezletilé prozatím ambulantní služby - poradenství a sociální rehabilitaci. Pokud by nebylo možné setrvání v FOD po dosažení zletilosti, bylo by nezletilé umožněno bydlení v domě na půl cesty. Po přijetí těchto opatření se situace stabilizovala.

V únoru 2011 byla nezletilá osobně seznámena se sociální kurátorkou, poskytující pomoc po dosažení zletilosti, tzn. součinnost po ukončení s kurátorkou pro mládež. Aleně

byly podány nezbytné informace směřující k jejímu osamostatnění, vyjasněna byla také finanční situace po dosažení zletilosti.

Při další návštěvě kurátorky v zařízení byla nezletilá pracovníky chválena, došlo ke značnému posunu. S nezletilou byla provedena osobní návštěva v domě na půl cesty, seznámila se s prostředím, neboť prozatím bylo rozhodnuto, že po dosažení zletilosti bude muset z FOD odejít s ohledem na předchozí problémy, v domě na půl cesty by ji přijali.

V dubnu 2011 se podařilo kurátorce prostřednictvím Policie ČR zkontaktovat otce. Po doručení dopise s informacemi o jeho dceři sám zkontaktoval kurátorku. Sdělil, že by rád navázal kontakt s Alenou a pokud o to bude mít zájem, tak jí pomohl i finančně. Otcí bylo nabídnuto zúčastnit se návštěvy spolu s kurátorkou a pomoc s navázáním kontaktu s Alenou, pokud ona projeví zájem. Návštěva proběhla bez problémů, oběma byl ponechán čas, aby si sdělili vše, co uznají za vhodné.

Opatření před podáním návrhu na nařízení předběžného opatření:

- Doporučena spolupráce s Poradnou pro mezilidské vztahy – zařazení do sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.
- Intenzivní spolupráce s rodinou – pohovory s nezletilou, osobou odpovědnou za výchovu, komunikace se školou, zajištění internátu.
- Mapování širšího příbuzenstva, hledání možnosti zajištění výchovy nezletilé širší rodinou.

Celkové resumé:

V případě Aleny soud upřednostnil možnost svěřením dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc před „běžnou“ ústavní péčí. Jako v případě jiného klienta, i u Aleny jsme se setkali s tím, že zařízení typu Fondu ohrožených dětí - Klokánek není zcela schopné reagovat na výchovné problémy dětí. Patrně jsou zvyklí na děti týrané, zneužívané, osiřelé, vděčné za jakýkoliv vřelý cit a za klidné a přívětivé prostředí. Aktivní komunikací kurátorky se všemi zúčastněnými subjekty se nakonec situace stabilizovala, dokonce se podařilo vyhledání otce, který také nabídl pomocnou ruku.

Alenu v následujících týdnech čeká další důležitá změna. Překročí práh dospělosti a již bude jen na ní samotné, jak ke svému životu přistoupí. Nezletilou se podařilo zapojit do sítě podpůrných služeb a má za sebou i oporu rodiny. Existuje však riziko, že po dosažení zletilosti a přestěhování do domu na půl cesty nebude chtít žít v dalším „režimovém“ zařízení

a vzniknou tak další problémy. Alena by měla mít na paměti hrozbu ocitnutí se na ulici, pokud nebude chodit do školy a plnit pravidla požadovaná v domě na půl cesty.

Považuji za velké pochybení, že s rodinou v rámci povinnosti sledovat průběh péče o dítě svěřené do péče cizí osoby orgán sociálně právní ochrany dětí nespolupracoval. Rodina se tedy s nastalou situací potýkala sama a o odbornou pomoc požádala teprve až ve chvíli, kdy vzájemné vztahy byly velmi vyhrocené. Aktivním a pravidelným kontaktem s rodinou by bylo možné předejít umístění dívky mimo rodinu a byl by dán větší prostor rodinné terapii.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo analyzovat činnost kurátorů pro mládež při práci s dětmi, které se z různých důvodů dostaly do péče zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Cíle bylo dosahováno prostřednictvím podrobnějšího rozkrývání činností kurátorů pro mládež v oblasti institucionální péče, jejich kompetencí a povinností.

Práce kurátorů pro mládež je značně obsáhlá, jejich každodenní činností je práce s dětmi s asociálními až antisociálními poruchami chování, od záškoláctví, útěků a agresivní chování až po závažnou trestnou činnost. Ústavní a ochranná výchova je pak opatření přijímané v situacích, kdy výchova a život dítěte jsou vážně ohroženy nebo narušeny a další setrvání v jeho přirozeném prostředí by mohlo být ohrožující nejen pro dítě, ale i pro ostatní členy rodiny, v některých případech i pro společnost.

Pobytem dítěte v ústavní péči by mělo být dosaženo korektivních změn v jeho způsobech chování, jež bylo před umístěním vnímáno jako nežádoucí až nepřijatelné. Ačkoliv se pracovníci zařízení mohou sebevíce snažit o dosažení požadovaného cíle, jejich záměr může být zmařen nespoluprací rodiny, nezájmem nezletilého dítěte a zejména jeho dlouhodobým útekem ze zařízení. Dopustí-li se dítě útěku, vrací se zpět do patologického prostředí preferujícího nežádoucí vzorce chování. Po návratu do zařízení bývá pro dítě největší motivací získání výhod, zejména povolení pobytů u své rodiny, čehož však v některých zařízeních díky bodovému systému odměn a trestů dosahuje jen stěží. Dopustí-li se dítě útěku ze zařízení, na kterém se může pohybovat i několik měsíců, někdy pouze za podpory rodičů, jindy odkázáno na své vlastní síly a schopnosti se o sebe postarat, ztrácí ústavní péče zcela svůj význam. Naopak se tak riskuje, že se u klienta objeví další patologické jevy, se kterými se doposud nesešel.

Prostřednictvím studia spisové dokumentace vedené kurátory pro mládež v Ústí nad Labem bylo možné zjistit, že odebrání dítěte z jeho biologické rodiny a umístění do diagnostického ústavu předchází různá opatření, jež by měla k přijetí opatření zabránit a situaci v rodině stabilizovat. Ne vždy se však podaří zabránit odebrání dítěte z rodiny. Hledáním dalších opatření může dojít pouze k oddálení ústavní péče, kdy dítě již má nežádoucí vzorce chování natolik zvnitřnělé, že jejich náprava může být dlouhodobým procesem, jež přispěje ke zbytečně dlouhému pobytu dítěte v ústavní péči.

Jak bylo například v kazuistice Denisy předvedeno, nemusí být ani návrat dítěte zpět do rodiny vždy vhodným řešením. Kurátoři však musí řešit dilema, zda se snažit spolu

s rodiči o návrat dítěte do rodiny nebo zda ponechat dítě v prostředí, kde je schopno respektovat pravidla, řád, kde je mu věnována potřebná pozornost, je o něj pečováno téměř po všech stránkách, pokud pomineme absenci emocionální vazby mezi rodiči a dětmi. Návratem dítěte k rodině všechny dotčené strany riskují selhání dítěte a rodiny, dlouhodobým pobytem v ústavu je dítě omezováno v jeho rozvoji v běžném sociálním prostředí. Přeci jen má klient život v ústavu určitým způsobem nalinkovaný, je vedený k cílům, jež chce dosáhnout. Nemyslím si, že je směřován k samostatnému fungování v běžné společnosti, mimo brány dětských domovů či výchovných ústavů. Klienti v zařízeních nemají dostatečné množství příležitostí k osvojování si praktických dovedností a samostatnosti. Proto řada klientů po opuštění výchovného ústavu či dětského domova selže, neboť jsou odkázáni sami na sebe. V tomto směru neexistuje pro klienty dostatečná síť navazujících služeb.

Při práci s dětmi se nelze obejít bez spolupráce s rodiči, případně se širší rodinou. Rodiče je potřeba podporovat v jejich výchovných dovednostech, rozvíjet a posilovat jejich kompetence, aby byli schopni zvládat často velmi náročné životní situace, se kterými se doposud nesetkali. Jsou pro ně stejně nové, jako jsou nové pro jejich dceru či syna. Děti na své rodiče spoléhají, pokud vycítí jejich slabost či neschopnost situaci řešit, přestanou je vnímat jako autoritu a poradí si se svým životem dle svého vlastního uvážení, často se však vydávají špatným směrem.

Z uvedených kazuistik je možné vysledovat, že kurátoři pro mládež spolupracují s řadou organizací, jež se zaměřují na práci s rodinou, ale i s mnoha státními institucemi. Hledají vhodné cesty k řešení problémů, se kterými přichází rodina nebo na které jsou upozorňováni z jiných zdrojů. Musejí se každým klientem zabývat individuálně.

Problematika ústavní a ochranné výchovy je jen jednou z oblastí, v níž kurátor pro mládež sehrává důležitou roli. Je jednou z osob, jež spolurozhoduje o dalším osudu dítěte. Vždy však zvažuje, jaké opatření je v jeho zájmu nejlepší.

Na závěr se nabízí otázka: *„Jak předcházet umístování nezletilých dětí do ústavní péče?“*

Dle mého názoru je velmi důležitá prevence, tedy předcházení potenciálnímu ohrožení sociálně patologickými jevy. Podstatný vliv na zachování funkčnosti rodiny mohou mít i služby podporující rodiny s dětmi a to již ve stádiu, kdy ještě nejeví znaky ohrožení. Takových služeb je v mnoha městech velmi málo. Je tedy třeba, aby byly vytvořeny podmínky pro vznik a fungování služeb pro přímou práci v rodinách, které by byly zaměřeny zejména na trénink a posilování rodičovských kompetencí. Problémem je nyní financování

sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi. Pokud by se však finance investované do náhradní rodinné péče realizované v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy vložily do podpory terénních sociálních služeb, je možné předpokládat, že by klesl počet dětí umístěných do péče zmíněných zařízení. Důležitější je rovněž využívání preventivních opatření a problémům předcházet, než se později snažit o jejich nápravu ve formě represivních opatření. Na významu v současné době nabývá sanace rodiny, jakožto proces práce s rodinou, jejíž děti jsou ohrožené v důsledku nevyhovujícího rodinného a sociálního prostředí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

MONOGRAFICKÉ PUBLIKACE

BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. 151 s. ISBN 978-80-7367-392-5.

GJURIČOVÁ, J. *Hodnocení systému péče o ohrožené děti. Analýza efektivity fungování systému péče o ohrožené děti vyplývající z průzkumu osudů dětí, které v letech 1995 – 2004 opustily institucionální péči*. Policista. 2007, 12, příloha.

KLUSOVÁ, M. *Institucionální péče o ohrožené děti*. In *Zásahy veřejné moci do rodičovských práv a jejich dopad na rodinný život. Právní komparativní studie*. Praha: Poradna pro občanství/Občanská a lidská práva, 2006. s. 44-67. Dostupné z WWW: <<http://www.poradna-prava.cz/folder05/studie.pdf>>

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.

MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha: SLON, 1999. 159 s. ISBN 80-85850-76-1.

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. 340 s. ISBN 80-7178-771-X.

NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha: Linde, 2007. 472 s. ISBN 978-80-86131-72-6.

PILAŘ, J. *Náhradní výchovná péče v reálné podobě*. In *Dítě a dospívající na útěku*. Sborník z konference. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2006. s. 63-68.

POSPÍŠILOVÁ, V. *Činnost kurátorek pro mládež v Ústí nad Labem*. Bakalářská práce. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Fakulta sociálně ekonomická, 2008. 77 s.

PRŮCHA, J. *Pedagogický výzkum: Uvedení do teorie a praxe*. Praha: Karolinum, 1995. 132 s. ISBN 80-7184-132-3.

Rodina a dítě. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. 2007. Kancelář veřejného ochránce práv, 2007.

VANŽURA, V. "Nechci tady být": Pohled na útky ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. In *Dítě a dospívající na útěku*. Sborník z konference. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2006. s. 39-45.

ZEMAN, P., DIBLÍKOVÁ, S., KOTULAN, P., VLACH, J. *Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha, 2009. Dostupné z WWW: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/356.pdf>>. ISBN 978-80-7338-081-6.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

MPSV.CZ [online]. [cit. 2011-03-11]. Sociálně-právní ochrana dětí – obecný úvod. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/7242>>.

Výchovný ústav a Středisko výchovné péče Klíčov [online]. [cit. 2011-04-08]. Kontaktní oddělení. Dostupné z WWW: <<http://www.klicov.cz/index.php?c=ko>>.

LEGISLATIVNÍ ZDROJE

Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a některé další související zákony. Dostupné z WWW: <<http://eklep.vlada.cz/eklep/page.jsf>>.

Československo. Zákon č. 64 ze dne 4. prosince 1963 o rodině. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1963, částka 53, s. 339-350. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1963/sb53-63.pdf>>. ISSN 1211-1244.

Československo. Zákon č. 99 ze dne 4. prosince 1963 občanský soudní řád. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1963, částka 56, s. 385-428. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1963/sb56-63.pdf>>. ISSN 1211-1244.

Česko. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 111, s. 7662 - 7681. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1999/sb111-99.pdf>>. ISSN 1211-1244.

Česko. Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48, s. 2978-2991. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2002/sb048-02.pdf>>. ISSN 1211-1244.

Česko. Zákon č. 218 ze dne 25. června 2003, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). In *Sbírka zákonů České republiky*. 2003, částka 79, s. 4030-4052. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2003/sb079-03.pdf>>

Slovensko. Zákon č. 36 ze dne 19. ledna 2005 o rodině a o změně a doplnění některých zákonov. In *Zbierka zákonov Slovenskej republiky*. 2005, čiastka 20, s. 270-292. Dostupný z WWW: <<http://www.zbierka.sk/Default.aspx?sid=15&PredpisID=18474&FileName=05-z036&Rocnik=2005&AspxAutoDetectCookieSupport=1>>.

OSTATNÍ

Metodické materiály Magistrátu města Ústí nad Labem, oddělení sociální prevence. Nепublikováno.

Statistika oddělení sociální prevence za období 2005 – 2010. Nепublikováno.

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Přehled spolupracujících institucí.	18
Tabulka č. 2: Počet podnětů na nařízení ústavní výchovy podaných kurátory pro mládež v Ústí nad Labem v letech 2005 – 2010.	28

SEZNAM PŘÍLOH

- I Informační leták pro děti
- II Informační leták pro rodiče

**Dětský diagnostický ústav Liberec/
Diagnostický ústav pro mládež Praha**

telefon:

e-mail:

ředitel:

sociální pracovník:

jméno kurátora pro mládež:

kontaktní adresa:

Magistrát města Ústí nad Labem
Odbor sociálních věcí
Oddělení sociální prevence
Velká Hradební 8
401 00 Ústí nad Labem

e-mailová adresa:

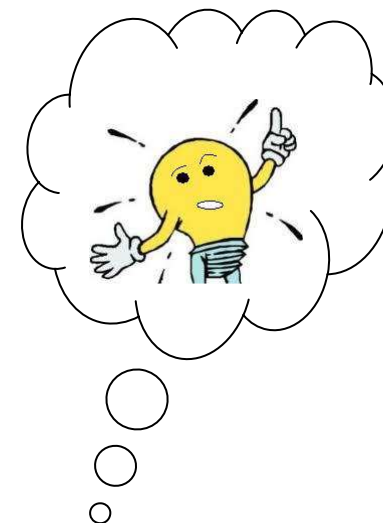
(nutné vyplnit předmět)

telefonní číslo:

zastupující kurátor pro mládež:

telefonní číslo:

**Telefonní číslo na linku důvěry:
800 155 555**

INFORMAČNÍ LETÁČEK

Magistrát města Ústí nad Labem,
odbor sociálních věcí,
oddělení sociální prevence
2011

Dostal/a jsem se do problémů. Budu od rodiny a přátel v ústavu. Co když se mi začne stýskat...

O kontakt s nimi nepřiďte!!!

Můžeš si s nimi:

- Psát,
- volat,
- navštěvovat se.

A co když mě bude něco trápit? Nebo mě bude něco zajímat? Na koho se obrátit?

Můžeš o tom mluvit s **PRACOVNÍKY** ústavu:

- Vychovateli,
- sociálními pracovníky,
- psychologem,
- učiteli.

Ještě stále chodím na základní školu. Budu muset chodit do školy i v ústavu?

V zákoně se píše o tom, že každý **musí** chodit devět let na základní školu.

→ v ústavu **budeš tedy chodit do školy** tak, jako bys chodil, kdybys byl doma.

Co když mě bude čekat nějaká změna?

Třeba:

- Přestup do jiného ústavu,
- změna školy nebo učeliště,
- návštěva rodičů, kurátora,
- a další změny.

Zaměstnanci ústavního zařízení by Ti měli o všem říct dříve, než se to stane!

V ústavním zařízení existují **PRAVIDLA** pro Tebe a ostatní děti i pravidla pro pracovníky. Všichni musí dodržovat pravidla pro ně stanovená.

Některá důležitá pravidla, která musíš dodržovat při pobytu v ústavním zařízení

- Plň pokyny pracovníků a dodržuj vnitřní řád zařízení,
- nenič svěřené věci a chovej se slušně jak k zaměstnancům ústavu, tak k ostatním dětem,
- udržuj pořádek a čistotu,
- nenos do ústavu předměty ohrožující zdraví a bezpečnost,
- z povolené dovolenky nebo vycházky se musíš vrátit do ústavu v určený čas a v pořádku,
- pokud se nevrátíš zpět sám nebo utečeš, budeš si muset zaplatit to, co se vynaloží na tvůj odvoz zpět,
- jestli budeš mít závažnější výchovné problémy, trestnou činnost nebo časté útoky z ústavu, může Ti soud uložit ochrannou výchovu → pak můžeš za útěk dostat až trest odnětí svobody!,
- máš povinnost nechat si udělat testy na drogy a alkohol.

Pokud nesplníš své povinnosti, měl by Ti pracovník vysvětlit, proč tyto povinnosti máš a pomoci Ti je plnit.

V ústavním zařízení máš i svoje **PRÁVA**

- Mělo by s tebou být zacházeno slušně,
- máš právo hovořit se svým kurátorem,
- máš právo podávat si stížnosti a návrhy,
- máš právo na kontakt s rodinou,
- a další.

Tvůj kurátor je osoba, která žije mimo zařízení, je s Tebou v pravidelném kontaktu a **pomáhá Ti**. Minimálně jednou za tři měsíce kontaktuje Tebe, Tvé rodiče i ústav. Další z úkolů kurátora je s Tebou mluvit, pomáhat Ti zůstat v kontaktu s rodinou. Můžeš se na něho obrátit s dotazem nebo prosbou. Neváhej využít uvedeného kontaktu!

Základní práva a povinnosti

Práva a povinnosti ředitele ústavu

Ředitel:

- může povolit dítěti pobyt mimo ústav,
- a také zrušit tento pobyt,
- zakázat nebo přerušit návštěvu v závažných případech,
- zastupuje dítě v běžných záležitostech, ...

Práva a povinnosti rodičů

Máte právo:

- na informace o dítěti,
- na vyjádření k opatření zásadní důležitosti ve vztahu k dítěti,
- na udržování kontaktu s dítětem,
- na poradenskou pomoc ústavu,
- písemně požádat o povolení pobytu dítěte mimo ústav, ...

Jste povinni:

- spolupracovat s kurátorkou a ústavem (v případě útěku i s policií),
- v případě, že chcete dítě na pobyt domů (víkend, prázdniny), toto sdělit kurátorce a ústavu zaslát písemnou žádost,
- hradit příspěvek za pobyt dítěte v ústavu,
- oznamovat důležité okolnosti při pobytu dítěte v rodině týkající se výchovy a zdraví,
- zajistit návrat dítěte do ústavu po skončení pobytu v rodině, ...

Předpokládá se, že rodiče budou v úzkém kontaktu s dítětem, ústavem a kurátorkou.

Práva a povinnosti kurátorky pro mládež:

- **je povinna** nejméně jednou za tři měsíce navštívit dítě v ústavu,
- je oprávněna s dítětem hovořit bez přítomnosti dalších osob, nahlížet do dokumentace dítěte v ústavu,

- na vyžádání ústavu se vyjadřuje, zda-li souhlasí s pobytem dítěte u rodičů, případně jiných osob,
- **je povinna** nejméně jedenkrát za tři měsíce navštívit rodiče,
- poskytuje rodičům poradenství, ...

Ukončení, zrušení ústavní výchovy

V případě, že pominou důvody ústavní výchovy, je možné:

- projednat s ústavem a kurátorkou možnost podmíněčného propuštění – o tomto rozhoduje **ústav**;
- podat k soudu návrh na zrušení ÚV – o tomto rozhoduje **soud**.

Řízení probíhá opět u soudu, obdobně jako při nařizování ÚV.

Pouze v nejzávažnějších případech končí ústavní výchova dovršením 18 let věku dítěte (plnoletostí).

Závěrem ...

Nejlepší a nejpřirozenější pro dítě je, aby vyrůstalo ve své vlastní rodině. Ústavní výchova je skutečně vážným a zásadním zásahem do života nejen dítěte, ale celé rodiny. Proto vždy odpovědně zvažte své rozhodnutí!

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů;

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů;

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

- naleznete na www.mpsv.cz.

Magistrát města Ústí nad Labem,
odbor sociálních věcí, oddělení sociální prevence
srpen 2010

INFORMAČNÍ LETÁK PRO RODIČE

**V tomto letáku naleznete informace
týkající se ústavní výchovy.**

Dříve než se rozhodnete k podání návrhu k umístění dítěte do ústavu, uvědomte si, že musí předcházet:

- **intenzivní spolupráce rodiny s kurátorkou pro mládež,**
- **intenzivní spolupráce rodiny se školou, poradenskými institucemi, lékaři, odborníky (psychologem, psychiatrem), pedagogicko-psychologickou poradnou,**
- **využití možnosti dobrovolných pobytů v diagnostických ústavech, ve střediscích výchovné péče.**

Po domluvě s ústavem je možné přijet na osobní konzultaci i s dítětem.

Rodina by se měla sama, příp. za pomoci kurátorky snažit využít všechny možnosti ke zlepšení situace v rodině (aby dítě nemuselo být umístěno do ústavu).

Ústavní výchova (ÚV) je až krajním řešením situace, neboť zásadním způsobem zasahuje do života dítěte, rodiny a rodičovských práv. Rovněž je nutné podotknout, že ústavní výchova **neposkytuje stoprocentní záruku úspěšného vyřešení problému.**

POSTUP

1. Podání návrhu k soudu

Návrh na nařízení ústavní výchovy získáte u své kurátorky (podrobnosti a vše potřebné vám vysvětlí kurátorka).

V závažných případech můžete svůj podaný návrh u soudu urgovat.

I po podání návrhu trvá snaha rodiny o řešení situace a intenzivní spolupráce rodiny s kurátorkou.

2. Jednání u soudu

Poštou obdržíte předvolání k soudnímu jednání. Dále je nutné:

- dostavit se osobně k soudnímu jednání,
- doporučujeme přijít i s nezletilým dítětem,
- doložit soudem požadované dokumenty.

Jednání se účastní: soudce, rodiče, dítě, kurátorka a v případě, že dítě páchá trestnou činnost, tak i státní zástupce.

Výsledkem jednání může být:

- vezmete svůj návrh zpět,
- přerušení řízení na dobu 1 roku,
- odročení jednání za účelem zajištění dalších důkazů,
- zastavení řízení (nejsou důvody pro nařízení ÚV),
- nařízení ÚV.

O výsledku jednání rozhoduje SOUDCE.

Pokud dojde k nařízení ÚV, je nutné:

- převzít rozsudek (všemi účastníky),
- nabytí právní moci rozsudku.

Pouze na základě pravomocného rozsudku o nařízení ÚV může dojít k umístění dítěte do ústavu.

Dále rodina spolupracuje s kurátorkou ve věci zajištění nástupu dítěte do ústavu. Kurátorka směřuje rodiče, kam jsou povinni dítě v daný termín přivést a co má mít dítě s sebou.

Nesplní-li si rodiče povinnost předat dítě do diagnostického ústavu, podá kurátorka po uplynutí lhůty k nástupu do ústavu návrh na výkon

rozhodnutí k soudu a dítě bude do ústavu umístěno v doprovodu soudního vykonavatele a kurátorky.

Soud má v takovém případě rovněž právo uložit rodičům pokutu.

Pro dítě je však nejvhodnější, pokud ho do ústavu přivezou rodiče.

Pro spádovou oblast Ústí nad Labem platí, že:

- **dítě vykonávající povinnou školní docházku** (bez ohledu na věk a pohlaví) se umísťuje do Dětského diagnostického ústavu v Liberci (DDÚ Liberec, U Opatrovny 3, 460 01 Liberec, tel. 485 341 111, 485 341 101),
- **dítě, které má ukončenou povinnou školní docházku**, se umísťuje následovně:
 - a) **dívky** – Diagnostický ústav pro mládež, Na Dlouhé Mezi 19, 147 00 Praha 4 tel. 241 727 763,
 - b) **chlapci** – Diagnostický ústav pro mládež, Lublaňská 33, 120 00 Praha 2 tel. 224 262 505-6.

3. Po nástupu do ústavu

Při nástupu dítěte do ústavu jsou rodiče a dítě seznámeni s řádem ústavu, formou kontaktů, poskytovanou péčí, právy a povinnostmi.

Po ukončení diagnostického pobytu (6-8 týdnů) a na základě komplexního vyšetření rozhoduje o přemístění dítěte do dalšího ústavu výhradně diagnostický ústav.

